

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1972

A TARTALOMBÓL:

JANUS PANNONIUS
— CSORBA GYÖZÖ:
EPIGRAMMÁK

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS,
BERTÓK LÁSZLÓ,
SIMON ISTVÁN
VERSEI

*

HALLAMA ERZSÉBET,
MÉSZOLY MIKLÓS,
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
SZÉPPRÓZÁJA

*

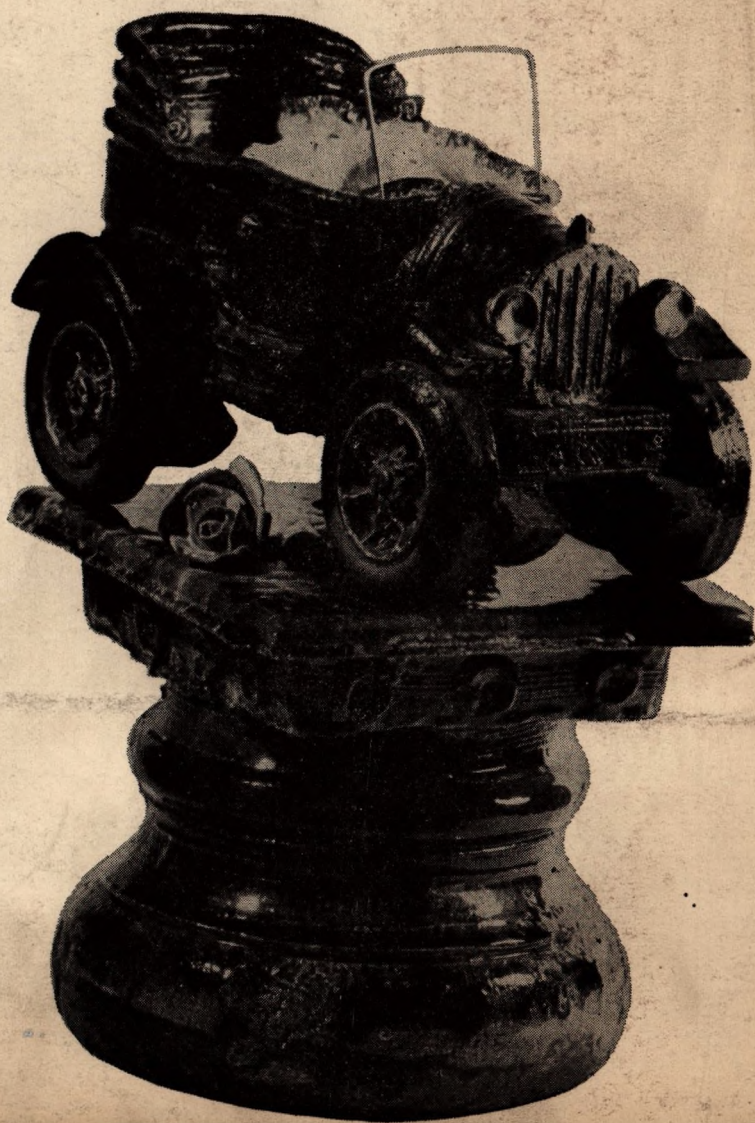
BERTHA BULCSU:
BALATON

BUKKOSDI LÁSZLÓ:
FURTÓS GYÖRGY
KERÁMIÁI

CSORBA GYÖZÖ:
A KÖLTŐI KÖLTŐ

INTERJÚ
SIMON ISTVÁNNAL

TUSKÉS TIBOR: BÁRDOSI
NÉMETH JÁNOSRÓL

3

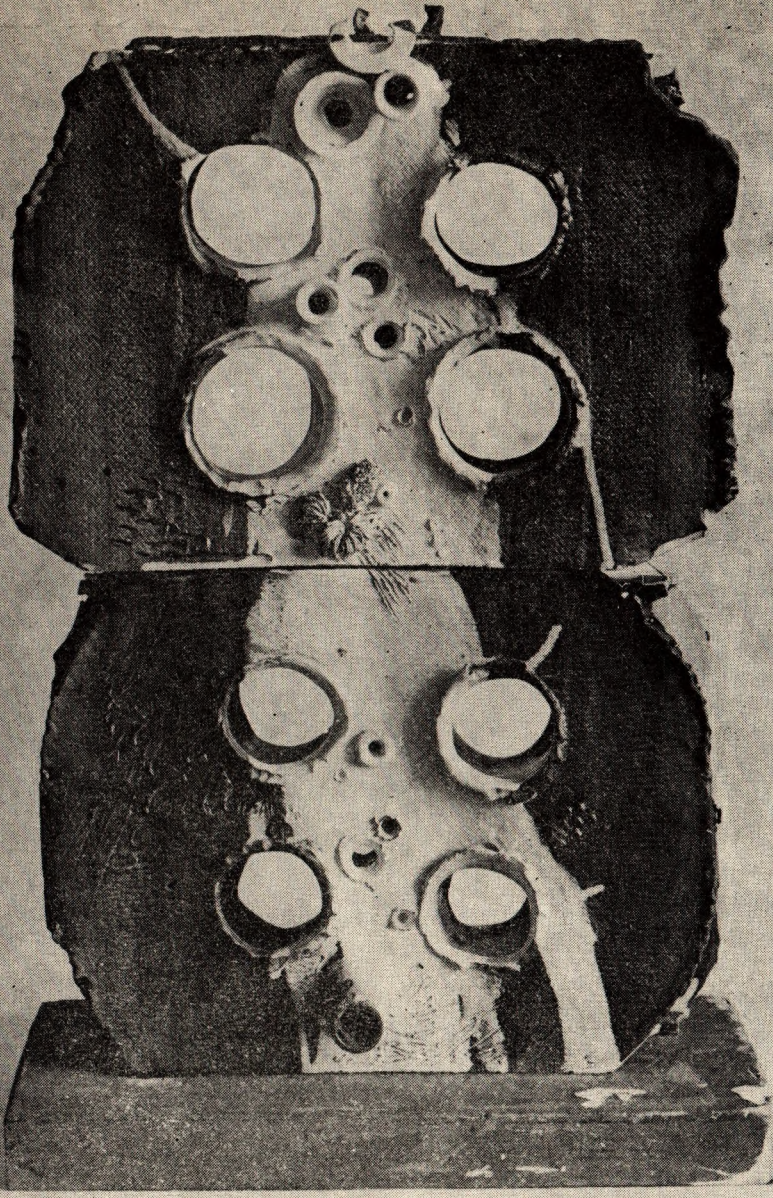
SZÁMUNK SZERZŐI:

ANGYAL ENDRE
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BERTHA BULCSU
BERTÓK LÁSZLÓ
BÉCSY TAMÁS
BUKKOSDI LÁSZLÓ
CZAKÓ GÁBOR
CSORBA GYŐZŐ
HALLAMA ERZSÉBET
HÁRS ÉVA
JANUS PANNONIUS
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
LACZKÓ ANDRÁS
MÉSZÖLY MIKLÓS
SIKLÓS JÁNOS
SIMON ISTVÁN
TIMÁR GYÖRGY
TUSKÉS TIBOR
VASVÁRI ISTVÁN
ZÁGONY RUDOLF

KÉPEK:

FURTÓS GYÖRGY
MARTYN FERENC
MÓSER ZOLTÁN

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1972. MÁRCIUS

TARTALOM

JANUS PANNONIUS: Gyulához, A narni Galeottóhoz, A költő Martialishoz, Egy kérkedőről, Troilushoz, Tivadarra, Egy fölöslegesen kérdezgetőre, Janus Pannonius Porcelionnak, a költőnek, Egy valakinek, aki nehéz dologra biztat. – *Csorba Győző* fordításai – – – – – 195

*

BERTHA BULCSU: Interjú Simon Istvánval – – – – – 199
SIMON ISTVÁN: A téli égbolt csillagaira (vers) – – – – – 208
MÉSZÖLY MIKLÓS: Térkép, repedésekkel (elbeszélés) – – – – – 209
HALLAMA ERZSÉBET: Sárkányfejek (elbeszélés) – – – – – 216
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Az utolsó hullám (regény, VII. rész) – – – – – 229

*

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS versei: Fehér pille, Számvetés, Kaszák alatt, Tihanyi levél, Mindig énekelnek, Mályvák 239
CSORBA GYŐZŐ: A költői költő (*Bárdosi Németh János hetvenéves*) – – – – – 243
TŰSKÉS TIBOR: „Helyet a kórus padjaiban” (*Arcképvázlat Bárdosi Németh Jánosról*) – – – – – 245
BERTÓK LÁSZLÓ versei: Amíg, Arcok, betűkkel, Síkidomok 253
BERTHA BULCSU: Balaton (*Gyárák és munkásaik*) – – – – – 255
SIKLÓS JÁNOS versei: Este a nyárfasorban, Várákozás – – – – – 266
BÜKKÖSDI LÁSZLÓ: Fürtös György kerámiái – – – – – 267

BÉCSY TAMÁS: A liraiság és a mai dráma (tanulmány, VIII., befejező rész) - - - - -	270
ZÁGONY RUDOLF versei: Jelek, Egy halott újszülötthöz -	275

*

TIMAR GYÖRGY: Az ironia öserdejében (<i>Orbán Ottó: A föl- támadás elmarad</i>) - - - - -	277
ANGYAL ENDRE: Csuka Zoltán: Ellentmondás a halálnak	280
VASVARI ISTVÁN: Mária Béla: Ritka varázslat - - - -	281
LACZKÓ ANDRÁS: Csontos Gábor: Kishúgom, Nofretéte -	282
CZAKÓ GÁBOR: Csörsz István: Síríg tartsd a pofád - -	284
HARS ÉVA: A pécsi képzőművészet kistükre XIV. - - -	285

KÉPEK

FÜRTÖS GYÖRGY kerámiái - - - -	215, 238, 242, 252
--------------------------------	--------------------

Műmellékleten

- 1-2. MARTYN FERENC: Lapok a „Janus Pannonius” sorozatból
3-4. Simon István-portrék (*Móser Zoltán* fotói)

A borítón

FÜRTÖS GYÖRGY kerámiái

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PAKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-32, 50-00. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 13-05.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta, Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodájánál. (Budapest, V., József Nádor tér 1.) Evi előfizetési díj 72,- Ft. Egyéni előfizetési csekk számla száma 60 068. Készületi előfizetési csekk számla: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egy számlára.

72-82 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

AZ ÉLŐ JANUS

EPIGRAMMÁK

Az epigramma műfaji fogalma az idők folyamán szűkebb lett. Ma már szinte csak a csipkelődő-gunyoros, rövid verseket hívják így. Janus idejében s utána még sokáig az epigramma tartalmilag jóval tágabb skálán mozgott: az ünnepélyes dicsérő szövegtől, sírfelirattól, búcsúsztól a kedves kötődésen át a gyilkos sértésig, pajzánkodásig minden belefért.

Janus alaptermészetének jól megfelelt ez a mozgékony műfaj. Használta is első költői megszólalásától kezdve végig. Az irodalomtörténetesek a versek születési helye szerint szokták csoportosítani a Janus-műveket s persze az epigrammákat is: ferrarai, páduai, magyarországi költemények.

Ezúttal inkább hangulati szempontok szerint szerkesztettük őket egybe.

A legmaibbnak kétségtelenül az epigrammák őrizték meg Janus költészetét. Nem mindegyik, főként a derűsek, csipkelődők. Talán azért is, mert a költő jellemének egyik fontos alkotó eleme a csúfolódó hajlam.

Most azokból az epigrammákból közlünk egy csokorra valót, melyek valamiképpen kapcsolatosak az írással, Janus költői tevékenységével s az akkori irodalmi élettel.

Gyulához

*Kedves, hogy, Gyula, verseim szeretnéd
olvasgatni, de még nagyobb örömmel
kapnám verseidet cserében én is.
Pompás dolgokat írsz – hitemre! – holmi
szokványost nemigen találni bennük,
élveznék sokan, ez tagadhatatlan.
Am te eldugod őket, és bezárod:
szekrény, láda, tiók ölén pihennek,
számtalan reteszek mögé rekesztve.
Nap se látja, csak az, ki egymagában
lát mindent ragyogó Olimpuszáról.
Oly nagy gonddal ügyelsz e kis rabokra,
mint hollók ama szittyá ékkövekre,
s Inachus tehenét az öre őrzi,
s a sárkány – mely az álmon úr – a Phryxus
gyapját s Heszperidák arany-gyümölcsét.
Légy nyugodt: nem akad sehöl lopó kéz,
melytől bármi okod lehetne félni.
Őket Autolycus se volna képes
elragadni, vagy éppen annak atyja,
ő, az égilakó, ki cselteggéssal
már elcsórta Titán tüzét, a styxi
éjt s a tegzet, amit viselt Apolló.*

*Am elcsenheti szű, moly és egértog,
és elcsenheti majd a hely penésze.
Értsd meg végre tehát, Gyulám, barátom:
eztán verseidet ne mint nehéz vád
vétkes foglyait, úgy kezeld bezárva,
inkább vidd ki a napvilágra őket!
Nem bújik szívesen a vers, ha méltó,
hogy jóhíre örökre megmaradjon.
Es ha félsz a jövő kíváncsiaktól,
jobb egy árva betűt se félreraknod.*

A narni Galeottóhoz

*Ezt a néhány epigrammát néked Pannoniából
a Duna küldi, a Föld északi főfolyama.
Hogyha talán egy-egy közülük nem látszik enyémnek,
jó Galeottóm, hát meg ne lepődj emiatt.
Mert ad a hely, de el is vesz a szellemtől –, ki tagadná?
S látszik a versen, hogy merre, hol is született.
Rég a latin környék latinabbá tette a versem,
barbár táj barbár szóra kapatja a szám.
Hozd ide Vergiliust: hamisan fog szólni a lantja;
vagy Cicerót: itt elnémul a nagy Cicero.
Am te segíthetnél: ha göcsörtjeiket lecsiszolnád,
azt hinné az itész: mind Helikonra való.*

A költő Martialishoz

*Költők csillaga-disze, Martialis,
tréták atyja, finomka élceké is,
játsszó rigmusoké, csufolkodóké,
ki mellett Plautus is aféle bunkó:
úgy, ahogy tehetem, követni foglak.
Phoebus, Múza-csapat – kit érdekelnek!
Nem kérem soha én a pártfogásuk.
Téged hivlak az istenek közül csak,
költő én magam is, tehát vetélytárs,
kérlek, meg ne tagadd magas kegyelmed.
Sőt inkább, ha a Szükszavú Öregnek
képzeltése igaz; vagyis, hogy egy-egy
lélek átröpül új meg új személybe,
s szent Homérosz is Enniusba szállott
aztán, hogy – gyönyörű madár – megírott
hímű szárnyain égbe nem suhant már,
– mondom, hogyha igaz: te jöjj belém át,
s én, lelked ha ki bírom érdemelni,
hidd meg: a magamét elengedem majd.*

Egy kérkedőről

Fő-költő – így hívja magát egy dőlyfős alak most;
ez bizony, én mondom, Bertalan, új titulus!
S mert költő egy sincs ma, viszont van ezernyi fajankó,
„fő”-nek ez is nyilván köztük ítéli magát.

Troilushoz

Verset akarsz nagyságodról, Troilus, de csak ingyen;
hírem örök lesz így – mondod –, elég legyen ez.
Ó, hisz Ulysses, Achilles, Herkules ezt nekem éppúgy
meghozzák, ha neved még le sem írja kezem,
Vagy Jason bárkája s a testvérharc, hol a vér folyt,
s Róma korában lett bármi nagyobb esemény.
Mit? Hogy téged is ekként tisztelnek valahára,
s kötve neved mellé így marad élve nevem?
És ha személyem lábjegyzetben sem szerepel már,
érted egész lapon át lelkesedik az utód?
Ujjam sem mozdítom! Nem méltánylod a költőt?
Végső szóm, Troilus: pénzt, vagy a szám se nyitom!

Tivadarra

Tülzön régi-rajongó vagy, Tivadar, hiszen az sem
kell már néked, amit nagy Cicero maga írt.
Plautus annál inkább tetszik, s az, mit a zsarnok
Appius ó-törvénykönyvbe rovott valaha.
Nincs jó szó, csak amit vén tölgy-táblákra jegyezve
néhai ritka tudós Festus örökbe hagyott.
Tudd meg: Kadmosz nyelvét nem kedvelte Homérosz,
Numa Pilumnusét s Numa szavát Scipiók.
És ha – amit kétszer hat császár éveiben szült
míves használat –, nincs örömdre a szép:
Ancusnál és Tullusnál beragadsz, s ahogy Acca
adta Remusnak meg kis Romulusnak a szót,
s mint Picus Faunusnak vagy Faunus Latinusnak
s atyja Evandernek mondta a jóslatokat,
s mit Latiumban hallott száműzetve Saturnus,
s kétszázú Janus isteni ajka beszélt.
Hogyha csak ámulatunkat kívánnád kicsikarni,
tévedsz: más módon támad a megbecsülés.
Míg ha dicséret kell, Tivadar, meg nép, aki olvas:
írj a ma nyelvén, és járj az atyák nyomain!

Egy fölöslegesen kérdezgetőre

*Szüntelenül nyúzol: Cicero jobb Vergiliusnál,
vagy tán Vergilius múlja fölül Cicerót?
Mit tudom én! De tudom jól, gőzöd sincs, Prokop, arról,
hogy ki-mi volt Cicero és ki-mi Vergilius.*

Janus Pannonius Porcelliónak, a költőnek

*Almát küldtél, költő, s mellé tetted a versed,
nem véletlenség volt, nagyonis tudatos.
Lényem egészét kívántad jóltartani nyilván:
mert hisz az egyik a test, másik a lélek ügye.
Mint értelmet a ritmus, az ínyt úgy éri az alma:
annak a kelleme jó, ennek az íze öröm.
Több a gyümölcs az aranynál, ékkönél meg az ének.
Ékkövet adsz? aranyat? – semmik azokhoz ezek.
Szébb almát nem küldött volna Alcinous sem,
és Phoebus maga sem zengzetesebb dalokat.*

Egy valakinek, aki nehéz dologra biztat

*Küldött verseidet – Claros nagy látnoka bennük –,
megkaptam, s csöndben felmelegült a szívem.
Páratlan dicsőhimmuszokat zengsz rólam ezekben,
szinte a tündöklő csillagos égbe emelsz,
buzdítasz egyben, kezdjek véres harcokat írni,
s fogjam dalba a múlt hősi vezéreit is.
Hogyha megadná Phoebus a Múzsák támogatását,
költöm, hallgatnék arra, amit javasolsz.
Bennem azonban nem forr még Kasztália habja,
s nem nedvezte be szám aoni tó vize sem:
nincs költői erő még annyi énekeimben,
hogy joggal lennék oly daliák dalosa.
Gyöngye szívemben nem rejlik még annyi tehetség,
s nem bírná ez a két váll sem a ritka terőt.
Majd ha tapasztaltabbá tesznek lassan az évek,
s futja erőmből, tán megfogadom szavadat.
Addig Jánosod őrizd jó emlékezetedben,
Maróhoz méltó énekek énekese.*

CSORBA GYŐZŐ fordításai

Interjú Simon István­nal

Sötét este van. Egy Wallenberg nevű utcát keresgélek a Lipótvárosban, s a házat, melyben Simon István lakik. Autók, füstköd, nehezen olvasható utcatáblák. – Eszembe jut a zsidó völgy. Gyalogosan mentem valahová, talán ősz volt, talán tavasz. Az erdők kétoldalt zöldek voltak, sütött a nap, virágillatot hordott a könnyű délelőtti szél. Aztán énekszó szűrődött elő a fák közül. Szent dallamok, nyers intonáció. Aztán az egyik kanyarulatból elő fehérlett-feketéllett a menet. Búcsúok közeledtek, fehér és világoskék templomi zászlók alatt. Két falu népe menetelt Sümeg felé. A sarut, bakancsot legtöb­ben a vállukra, vagy botra akasztva vitték, s mezítláb tapostak a porban. Énekeltek. Az öregasszonyok rekedten, kitartóan fújták a Máriát dicsőítő dallamokat. Vezekeltek. – Ha most Simon Istvánt szülőfalujában, Bazsiban kellene megkeresnem, könnyebben odatalálnék. A Lesence völgy, a zsidó völgy, a Keszthelyi hegység gyermekkorom szép színhelye, mesetáj. Ezen a mesetájon született Simon István. Vashegyről, vagy Győrökről indulnék, a Csereze-domb és a Garga-hegy között beválnék az erdei völgybe, aztán Szoba-kő, majd a Büdöskúti erdő következne, s az erdőn túl a Vállusi major. Innen már csak félórányira van Zsid, s gyalogosan kettőre Bazsi. A képzelet erdői között odatalálok Bazsiba, a füstködben fuldokló Lipótvárosban pedig meglelem közben a házat, melyben Simon István most lakik.

Második emelet, megnyomom a csengőt. Bent mocorgás támad. Néhány pillanat múlva Simon István nyit ajtót. Nyitott folyosón át jutunk az előszobába, aztán egy nagyobb szobán át, a még nagyobb dolgozószobába. Három vagy négy szoba. Tágas, nagy lakás. Ahogy a pesti polgárság a húszas években elképzelte és kialakította az otthont. A dolgozószoba ajtaja üveg. A falak mentén három zsúfolt könyvespolc áll, a polcok tetején kisebb-nagyobb tárgyak hevernek, egyikén váza nádbugával, másikon rádió, a harmadikon színes grúz fakanalak és fatányér. Itt, félig a tárgyak árnyékában egy falnak támasztott József Attila-kép is látszik. Az ablak mellett kisméretű, pácolt íróasztal áll, kicsit odább egy modern rekamié, melynek leváltak az oldalai. A falon két színházi plakát színesedik, Simon István szerzőségét hirdetve. A szoba közepén nagy perzsaszőnyeg, a szőnyegen kis társalgóasztal, és két fotel. Ezen az estén az egyik fotelban, háttal az ablaknak és arccal az üvegajtónak Simon István ül, a másikban én. Simon István az asztal alól felemel egy műanyagfonatú demizsont és teleönti a poharainkat.

– Badacsonyi, az egyik választóm hozta... Valójában egy barátom...

Iszunk, aztán kinyitom a noteszomat. Simon legyint, fél kézzel a demizson fülébe kapaszkodik:

– Beszélgessünk csak... Majd aztán...

Újra önt, újra iszunk. A nagy perzsaszőnyeg pedig, mint a keleti mesékben, megmozdul, lassan felemelkedik velünk és repülünk valahová. Hogy hová, azt én sem tudom.

Simon István 1926. szeptember 16-án született Bazsiban, szép hegyek

között. Szülei szegényparasztok, a rokonai úgyszintén. Simon Istvánt is parasztnak szánják, de aztán a betegsége miatt mégis gimnáziumba kerül. A gimnáziumból katonának viszik, a katonáskodásból pedig fogságba. 1947-ben jön haza a Szovjetunióból, s mindjárt jelentkezik az egyetemre. Népi-, majd Eötvös-kollégistaként tanul a bölcsészkaron és magyar–német szakos oklevelet szerez. Közben neves költővé érik, s gyors egymásutánban jelennek meg versei és kötetei. Háromszor, 1952-ben, 1954-ben és 1967-ben kapott József Attila-díjat. 1955-ben Kossuth-díjjal tüntették ki, s 1971-ben pedig SZOT-díjat kapott. Évekig volt az Új Hang főszerkesztője, s nyolc évig pedig, 1964–1971-ig a Kortárs főszerkesztője. Jelenleg a Kortárs szerkesztő bizottságának az elnöke, a Magyar Írók Szövetségének a titkára, s Veszprém megye országgyűlési képviselője. Művei: Egyre magasabban (versek, 1944); Tanú vagyok (versek, 1950); Hajnali lakodalmasok (versek, 1952); Érelő napok (versek, 1953); Nem elég (versek, 1955); Himnusz az értelemhez (versek, 1956); Felhő árnyéka (versek, 1956); Pacsirtaszó (válogatott versek, 1958); A Jangce vitorlái (versek Kínából, Vietnámból és Koreából, 1959); Februári szivárvány (versek, 1959); Almafák (versek, 1962); Gyümölcsoltó (válogatott versek, 1964); A virágfa árnyékában (tanulmányok, kritikák, cikkek, 1964); Szőlő és gesztenye (versek, 1966); Verőfény (válogatott versek, 1968); Forró égőv alatt (útirajzok Vietnámból, Egyiptomból, Kubából, 1969); Gyalogútról a világba (tanulmányok, cikkek, útijegyzetek, 1970).

Ha az ember rápillant Simon Istvánra, mindjárt jó kedve lesz. Nemcsak azért, mert Simon Istvánnak szuggesztív jó kedve van, gyermekien őszinte, kitarulkozó mosolya és nevetése, hanem azért is, mert emberi sorsa példázza, hogy nálunk volt egy olyan történelmi időszak, amikor a falusi szegénylegények tanulhattak, nekivághattak a nagyvilágnak, s ha a szellemi erejükből telt, írókká válhattak, vagy akár miniszterré. Simon István már suttyó korában felrántotta a mesebeli hétmérföldes csizmákat, s azokkal évtizedeken át hétmérföldeseket lépett. Most fél lábbal Pesten áll, fél lábbal Sümeg táján, vagy a zsidi völgyben. Azokról ír, akiket ismer, szeret, azokat képviseli a parlamentben, akikkel egy volt a kenyere, sorsa, s lényegében ma is egy. Simon nemcsak költő és író, hanem közgondolkodó, politikus és diplomata is. Ahogy iszogatunk és beszélgetünk, fényképalbumok kerülnek elő, minden album egy másik ország. Simon elnökségekben, Simon világhírű politikusok között, kínai, szovjet, vagy vietnámi államférfiak társaságában, ahogy tárgyal velük, ahogy nevet. Az ember csak ámul és bámul, hogy kikkel parolázott ez a nevetős arcú bazsi gyerek. Simon, azt hiszem, jelképe annak az őserőnek, végtelen lehetőségnek, ami a munkás- és parasztgyerekekben még mindig feltárára vár. Ezekben a gyerekekben van az országunknak egy olyan tartaléka, titkos vagyona, ami azt hiszem, többet ér, mint a szén és az olaj.

– A falat nézed? – kérdi Simon.

– *Nagyok ezek a szobák . . .*

– Régóta lakom itt, még az első házasságom idején költöztem ide, amikor megszületett a gyerek. A másik lakásunk egyszobás volt, el kellett cserélni. Bolond szerencsém volt ezzel. Aki itt lakott, éppen kivándorolt valahová, Svájcba vagy Amerikába. Véletlenül múltott ez is, más is. Mindennel így voltam én. A Sorsunk című folyóiratot, amiben a mesterek mesterei írtak akkor, Tapolcán vettem meg a vasúti söntés mellett. Éppen kórházi felülvizsgálatra mentem. Két pengő volt az ára, s 1943-ban az iszonyú nagy pénz volt. De abban a számban éppen Veres Péter írt Sinka Istvánról egy tanulmányt. Ez

inspirált arra, hogy elküldjem a verseimet a Sorsunknak. Bárdosi Németh János biztatgatott levelezőlapokon. Egyetemre is ilyenformán kerültem. Feljöttem Pestre egy katonai hátizsákkal, melyben egy ing meg egy gatyája volt. Ahogy járkáltam, megláttam az egyetem kapuján a kiírást: „Munkások, parasztok jelentkeztek...” A Bajza utcai József Attila Kollégiumban rövidnadrágos gyerekek fogadtak. Egyik a kollégium igazgatója volt, a másik a gazdasági vezetője. „Van hol aludnod?” – kérdezték. Mondom, nincs. – „Nem vagy éhes?” – Mondom, dehogynem. Később aztán átköltöztem az Eötvös Kollégiumba. – Ilyen véletlen szerencsém volt akkor is, amikor leszereltem. Nem volt hol aludnom. Megyek az utcán, hát összetalálkozom a Somogyi Árpáddal. Azt mondja, gyere, aludj nálunk...

Simon István nagyot nevet, aztán felemeli a demizsont és teleönti a poharakat. Iszunk egy kortyot, aztán kérdezgetni kezdem. Ennek nem örül, de azért minden kérdésre válaszol, s a jókedve sem hagyja el.

– *Mondj valamit a gyerekkorodról, hogyan éltetek Bazsiban?*

– Bazsi körül volt véve, egyik oldalon a Festetics, másikon a veszprémi püspökség földjei. Mindenki arra törekedett, hogy legalább azt a színvonalat tartsa, amit az apja. Terjeszkedni a falu nem tudott. Hat hold földünk volt... Apám lovas ember volt, az egész faluban három-négy pár lovat tartottak összesen. Nagyon szép gyerekkorom volt, csak utólag értettem meg a nehézségeket. Hálás vagyok a sorsnak, hogy ilyen szép, régi kulturájú tájon nőttem fel. Mindenütt történelem és hagyományok, s a hallatlanul őszinte nép. Bejártam a világot azóta, le tudom mérni, mit mondok. – Ha fölütöttem a fejemet, három várron nézett rám: Sümeg, Tátika, Rezi. Római castrum maradványokon őriztem a teheneket. Ha búcsúra mentem Zalaszántóra, akkor mindig láttam XIII–XV. századi katolikus templomot, melyen három nagy stílus hagyott nyomokat. Mindenütt szép szőlőhegyek, szántások. A hegyoldalokban érdekes emberekkel ismerkedtem meg, akik aztán olyan dolgokra tanítottak, amit iskolában nem lehetett elsajátítani... A szép táj... Sokszor nem értettem, hogyan lehet bigott vallásos valaki, mert nálunk panteista szellem uralkodott. Mentünk a búzaszentelőre, s a mezőkön énekeltük az alleluját. Történelmi emlékek között élt az ember... Pogánykori szokások és a pannon kultúra együtt... Emlékszem, hogyan kezdtem el olvasni. A szomszéd falubeli pap tanított. „Ne ezt olvasd, hanem azt”... „*A puszták népé*”-t adta a kezembe. Akkor jöttem rá, hogy az élet és az irodalom találkozik... A másik nagy élményem az volt, hogy szavakkal is lehet rajzolni, festeni. Hálás vagyok a sorsnak, hogy távlatok vannak mögöttem. Most Lipótvárosban élek. Soha nem volt bennem olyan érzés, hogy ez urbánus, amaz meg népi. Naivan, de jó irányba mozdultam.

– *Köt még valami a szülőföldedhez? Rckonság, barátok, emlékek?*

– Hajaj... Nagyon jól érzem magamat Pesten, de ha mondjuk Székesfehérváron azt mondom, hazamegyek, az nem azt jelenti, hogy Pestre, hanem azt, hogy Bazsiba. A mi házunk még a régi. Zsúpos, fagerendás. Ha otthon alszom, hallom a kukorékolást, a malacok rőfögését, minden olyan, mint gyermekkoromban.

– *Milyenek voltak Bazsiban az esték?*

– Emlékezetesek... Az emberek természetes ősi kultúrával rendelkeztek, s ez a kultúra beivódott az emberbe, mint kő a ruhába. A hagyományok... Én még boszorkányos világban nőttem fel. A tollfosztóból az asszonyok nem mertek egyedül hazamenni, mert útközben fojtogatta őket a bo-

szorkány. Bazsiba 1963-ban, az utolsók között vezették be a villanyt. – Az őszi, téli esték emlékezetesek. A parasztyerekek legényegyletet csináltak az iskola fáskamrájából. Aztán kultúrházat építettünk. A Tátika–Hidegkúti erdősházánál volt egy öreg akol. Elkértük a Festeticstől, hogy az anyagából kultúrházat építhessünk. Az építőanyagot a hátunkon és tehenes szekereken hordtuk be a faluba. Az én első verseskötetem is Bazsiban jelent meg 1944-ben. Nemeskeresztúrról származott hozzánk egy tanító, a Székely Antal. A tanító felesége csornai volt, így általa szereztünk ott egy nyomdát. A kötetem árát is a falusi kultúrház építésére ajánlottuk fel. A bazsi kultúrház tervét aztán elsodorta a háború, s csak a hatvanas években épült fel, állami pénzből. – A hétköznapokon szántottam, vetettem, de izületi bajt kaptam, s fél évig feküdnöm kellett. Ekkor elkértem az egyik szomszéd diák könyvét és megtanultam. Latin könyv volt. Az orvos aztán mondta a szüleimnek, hogy nem lesz ez a gyerek alkalmas a nehéz paraszti munkára, taníttatni kellene. Németh József igazgató-tanító foglalkozott először velem, s Dr. Anty Illés Sümegcsehi, Sümegprága és Bazsi plébánosa segített latinból felkészülni. Anty Illés adta a kezembe Illyés Gyula és Veres Péter könyveit. Ez az Anty Illés a genfi egyetemre is járt, Rómában is élt és dolgozott, s úgy tudom, valami zúr miatt (?) került a falusi plébániára. A földbesüppedt sümegcsehi plébánián olyan volt Anty Illés, mint egy középkori pap. Amikor Vörösmartyt rosszul szavaltam: „Húzd, ki tudja meddig húzhatod”, helyett: „Húzdki, tudja meddig húzhatod” – szöveget mondtam, úgy szájon vágott . . . Amikor meghalt, három Ikarusz vitte a híveit a budapesti temetésre.

– *Verseidből úgy érzem, sokat jelent neked a magyar falu. De a régi falu felbomlott, megszűnt. Mi erről a véleményed?*

– A falu teljesen megváltozott, külsőleg is átépült. Számomra személy szerint meghökkentő, hogy az utódok, s az ezt követő fiatalok nem is tudják, hogy mi van a kezükben. Így aztán bizonyos körök kirabolják a falut. Autók állnak meg, feldőlnek a padlásokat. A mai fiatalok a kultúrájukat – amit elvisznek tőlük fazekak, mángorlók, szőlőprések formájában –, igazán nem értik. Sokan azt hiszik, hogy csak a tévé a kultúra. Ha valamit nem lehet gyorsan csinálni, az a falu kulturális, szellemi fejlesztése. Aki csak a mennyiségi eredményeket nézi, az többet árt, mint használ. Furcsa, amikor a koma odafelejtkezik a televízióra. Nem megyek most már át hozzá, mert azt akarja, hogy együtt nézzük a Komlós Jánost. A félhomályban leönti a nadrágomat borral. Beszél neki egy idegen ember, aki bement a lakásába, de ő nem szólhat vissza. Mikor jutunk oda, hogy a Népművelési Intézetnek kell visszavinni a falvakba a falvak kultúráját? Egy-egy bizottsági ülésen milliárdok sorsáról döntünk, de ami a falun ma történik, vagy nem történik, milliárdokkal nem mérhető. Bár pénzre is szükség van. Én most értem meg a Jeszenyin-attitűdöt, bár nem lehet összehasonlítani a két országot. Azok maguk csinálták a forradalmat, mi pedig kaptunk egy keretet, amit ki lehet tölteni. Nem vesszük észre, hogy van itt egy nép . . . Nép, mely lépni akar, de a saját ütemében. A kiválasztódás a magyar kultúra szempontjából nagyon rossz. Pedig benne van a lehetőség ebben a nációban. Nem tudom elhinni, hogy a népnek, melynek van egy hét évszázados kultúrája, a hét évszázadot utólag, tölcserrel kell a fejébe tölteni.

– *Álmodni szoktál? Vannak visszatérő álmaid?*

– Nem, soha. Nyugodt parasztember vagyok, ahogy Arany János írta: „Kicsordul a nyál a szája szélén”. Éjfélíg friss vagyok, kettőkor fekszem le,

és másnap fél kilenckor kelek. Nyugodtan alszom, tiszta a lelkiismeretem. Csak ha tanítok, akkor kelek hétkor. A Színművészeti Főiskolán nyolckor kezdődik az óráim.

– *Emberi lakhelynek mit tartasz ideálisnak? A falut, a várost, a hegyvidéket vagy a lapályos folyópartokat?*

– Soha nem gondolkodtam ezen. Ha a világűrben elhelyeznének egy jó kis ágyat, nagyon jól kialudnám magamat azon is. Aludtam már Pekingben, a Japán-tenger partján, Egyiptomban, a Nílus felső folyása mentén és Hanoi-ban, nekem mindegy. Engem nem zavar. Egy bazsi gyereket...? Szeretem a változatosságot, de van amihez ragaszkodom: ez Bazsi. Ha egy kínai táj **része hasonlít Sümeg környékéhez, már szépnek tartom.**

– *Gondoltál már arra, hogy meddig élsz?*

– Nem, soha... Nem érdekel, mert olyan szép volt, amikor vittük a temetésen a füstölőt... Potyogtak a kék szilvák a koporsóra... Kihajt a levél, kizöldül, megsárgul, aztán lehull.

A mesebeli, keleti repülőszőnyeg valamilyen ismeretlen okból lassan, szinte észrevétlenül leereszkedik a parkettra. Nem értem, megfordulok. Az üvegajtó túloldalán Simon István szép és fiatal felesége integet. Fokozatosan a hang is eljut hozzám:

– Kikapcsolták a központifűtést... Megfázik a gyerek...

Simon István felugrik, engem is invitál. Átvonulunk az egyik távoli szobába, s amíg én a kilenckórnapos Agikával ismerkedem, Simon olajat önt a kályhába. Persze melléönti, s bűdös gázolajszag támad a szobában. Elvonulunk. Vissza a torontálira. Bele a két fotelba. Felcsatoljuk a szkafandereket. De hiába, az a rohadt perzsaszőnyeg nem akar felemelkedni. Simon István a badacsonyi demizsonnal próbálkozik. Erőteljesen megmarkolja a fülét és megbillenti. Iszunk, nézzük egymást. Semmi. Még iszunk. Még nagyobb semmi. Megint iszunk, s akkor eszembe jut, hogy interjút kell készítenem Simonnal. Ez meglep engem, Simont is. Azt hiszem, a következő kérdésemet néhány nappal később tettem fel. Ez múlt idő. Vissza kell másznunk a jelen időbe. Úgy van elkezdve. Ha nem tudunk visszakepesztetni, röhög az egész Bazsi, Keszthely, Győrök, Vashegy.

Ülünk a fotelban, alattunk perzsaszőnyeg. Simon felemeli a múltkori demizsont. Vagy ez már egy másik demizson? Iszunk. A szőnyeg, mint a keleti mesékben... Repül velünk... Megszólalok:

– *Miért kezdted el írni? Volt valamilyen döntő élményed a gyerekkorodban?*

– Konkrét dolog nem volt, kezdtem olvasgatni... Rájöttem magamtól, mi a művészet. Jöttek a hathónapos munkások a kis pénzükkel haza, s én éppen Veres Péter könyvében olvastam róluk. Helyesen gondolkodni, ha nincs élményük, nem lehet megtanítani az embereket. Csak akkor, ha össze lehet párosítani a kettőt.

– *Mikor írsz, hol írsz?*

– Verset csak éjszaka tudok írni, nappal prózát írok. Prózát, látod, nappal is lehet írni. De már rájöttem, miért van így... Valamikor újságíró voltam, s amikor hazaérkeztem, nem tudtam aludni. Verset írtam. Megszoktam ezt a helyzetet. Itt, ennél az asztalnál (kicsi, pácolt íróasztalára mutat) csak verset írok, prózát inkább a presszókban. A Luxorban dolgozom, vagy a Sportban.

– Könnyen irsz, vagy nehezen?
– Nagyon nehezen. Rájöttem, milyen nehéz egyszerűen írni. Mire én elfogadom, mint olvasó. Egyszer azt mondja nekem egy tanárnő: „Azért szeretem magát, mert olyan egyszerűen, könnyen ír.” – Ránéztem. – „Asszonyom, ne haragudjon, a Laci öcsém című versem első két sorát egy hétig írtam.”

– *Hány órát dolgozol egyfolytában?*
– Leülök este és írok. Ha megunom, olvasgatok. Mostanában Németh Lászlót.

– *Min dolgozol most?*
– Most éppen semmin. Az elmúlt év sok volt nekem. Leadtam egy irodalomtörténetet és egy Bakony könyvet a Reismann Jancsival... Mit mondd még neked?... Hát igen... Eltemettük az anyánkat...

– *Véleményed szerint mi a költő és a költészet szerepe ma a társadalomban?*

– A „szerepnek” nincs meg a pontos jelentése, de ha az irodalomtörténeti terminológiára gondolok... A Nemzeti Dal kivétel. Rögtön hatott, a többi csak később. Tudják az emberek, hogy a műnek kellene, hogy legyen szerepe. Vajdától még nem kérdezték volna ezt... A szerepe ugyanaz, mint eddig. Vagy tudomásul vesszük, hogy tudatformáló szerepe van, vagy ha nem, le kell tenni a lantot. Anélkül, hogy tudomásul vették volna, régen is beszivárgott az emberek közé. A harmincas években volt egy irodalmi közhangulat. Ma nincs. A közönségnek nincs befolyása, a művészet belterjessé vált. A közlekedő edények nem működnek. Az irodalmárok szemlélete is deformálódik így... Vagy pedig nem mondunk igazat...

– *Mit tartasz, mint író a legfontosabb feladatodnak?*

– A feladatomat abban látom, ami tiszta volt eddig, hogy valamiképpen meg kell fogalmazni az emberek életérzését, hangulatát, állapotát. Amíg élni tudok, feladatom, hogy bizonyos igazságokat kimondjak.

– *Elégedett vagy?*

– Nem. Egyáltalán nem. Ha én visszagondolok arra, hogy milyen naivul optimista voltam, akkor, amikor ezt vagy azt csináltam, de az eredmény nem egészen az lett... A közhangulat sem húzta alá azt, amit én szerettem volna csinálni. Ennek ellenére nem panaszkodhatok, óriási akadályokat az elmúlt húsz évben nem kellett legyőznöm.

– *Milyen az írói, emberi közérzeted?*

– Furcsa dolog ez. Ha úgy veszem, hogy a negyvenhatodik évemben vagyok, nosztalgiával gondolok vissza a fiatalságomra. Akkor nem így képzeltem volna el... De különösebb emberi problémám nincs. Persze nem tudom magamat függetleníteni attól, ami körülvesz, így elég heterogén ez a közérzet.

– *Az író közéleti szerepléséről mi a véleményed?*

– Soha nem volt probléma a számomra, hogy valaki közéleti, vagy nem. A közéletiség nemcsak azt jelenti, hogy részt vesz valamiben, hanem azt is, hogy beleszól. Én véletlenül eléggé benne éltem a közéletben. A közéletiséget nem tartom sem pozitívnak, sem negatívnak. Azt sem, ha van ilyen, azt sem, ha nincs. Alkati kérdés. Van aki igényli, hogy testközelben legyen azzal a népcsoporttal, ahonnan indult, van aki nem. Ha nem vagyok képviselő, én akkor is figyelek azokra az emberekre, akiket Bazsi és Sümeg körül megismertem. A közéletiséget nem érzem problémának.

– *Az író társadalmi helyzetét milyennek látod napjainkban?*

– Nehéz kérdés... Az írók társadalmi helyzete – a tehetséges írókra gondolok – manapság tulajdonképpen nem rossz, de azért furcsa, ha az életlehetőségekre gondolok. Furcsa állapot, amiben az íróknak dolgozni kell... Igazában véve az író, mint társadalmi lény, úgy érzem, lényegesen kevesebbet jelent, mint 1935-ben, amikor nehéz helyzetben volt, de képviselt valamit. Ott volt József Attila. A polgári társadalomban, mint egyéniség, érezhette, hogy valaki... Most meg is becsülik az írot mint társadalmi embert, meg nem is. Most senkinek, még az írotársaknak sem jutna eszébe, hogy egy hatvanéves írónak a zeneakadémián egy szép ünnepséget rendezzenek. Lehet, hogy ez nem rossz, és ez a természetes. Óriási könnyedséggel siklunk át a nagy évfordulókon. Úgy érzem, mintha egy kicsit devalválódott volna az írói rang.

– *És milyennek érzed a generációd helyzetét?*

– Az én generációm? Ha azokra gondolsz, akikre én... Még nekünk van a legkevesebb panaszra okunk. A mi generációnk még valamennyire tért nyert a társadalomban... Ha a többiekhez viszonyítom, még anyagiakban is... De ez már csak néhányunkra vonatkozik...

– *Ha nem írsz, mit csinálsz?*

– Amit valaha elmulasztottam, megemelem a kalapomat mélyen a középkori magyar irodalom előtt. Filozkodom... Könyvben is megírtam. A csodálatos argumentumot, ahogy fejlődött hét évszázadon keresztül. Nagy kedvteléssel böngésztem végig a XVI–XVII. század kéziratait, műveit. Két év óta ezzel foglalkozom.

– *Melyik évszakot szereted a legjobban?*

– Az őszt. Kedvenc évszacom volt már gyerekkoromban. Alig vártam a szeptember, októbert.

– *Mi a kedvenc ételed és az italod?*

– Ételre nem tudok mondani kedvencet. Mindenevő vagyok. Nem vagyok válogatós. Itálban a jó bort szeretem, azt nagyon sokra becsülöm, ha igazán jó. Nagyon érdekes, hogy gyerekkoromban voltak kedvenc ételeim. Amikor a fogságból hazaérkeztem, azokat főzöttem anyámmal. Pár évvel ez előtt aztán anyámmal újra megfőzöttem a kedvenc ételeimet, de sem a színük, sem az illatuk, sem az ízük nem olyan volt mint régen. Pedig anyám ugyanúgy főz. A marhahúslevest nagyon szeretem, minden héten főzünk egy fazékkal. Van itt egy kedvenc hentesem, az ad velős csontot is.

– *Szenvedélyeid vannak?*

– A cigaretta volt, de abba kellett hagynom, mert nagyon sokat bagóztam. Három hete nem dohányzom, s majd megesz a fene.

– *Van valami, amit nem sikerült elérned?*

– Alig van ilyen... Nagyon szerettem volna utazni, de úgy adódott, hogy rengeteget utaztam. Hanoitól Pekingig, Kairóig összemáskáltam a fél világot.

– *Lottózol?*

– Nem.

– *Mit tennél, ha véletlenül nyernél, vagy kapnál valahonnan egymillió forintot?*

– Nem tudom megmondani, mert a pénz ilyen értelemben soha nem izgatózott. Anyagilag nagyon nehéz helyzetben is voltam, de a pénz akkor sem izgatózott. Amikor volt pénzem, akkor sem csináltam ügyet belőle. Soha nem érdekelt a pénz. Ha lenne egy millióm, nem tudom, mit csinálnék vele. Az autót

nem szeretem, legszívesebben vonattal járok. Nem érdekel az autó, idegesít. De nem vagyok autóellenes. Ha mégis lenne, és a nejem vezetné, akkor beleülnék.

– *Ismersz gazdag embereket személyesen?*

– Nem . . . Személyesen nem ismerek vagyonos embereket.

– *Mikor sírtál utoljára?*

– Karácsony másnapján, amikor anyámat temettük. Irtózatosan megrendített a halála, nagyon fájt.

– *A magány érzését ismered?*

– Tulajdonképpen soha nem voltam magányos . . . Pátriárkális családban nőttem fel, a fél falu rokonunk volt. Benne vagyok a közösség életében azóta is. Inkább óriási közösségekben mozogtam mindig. Katonaság, fogság, egyetem . . . Később is bent voltam a társaságban, nem maradtam egyedül. A magány nekem nem volt problémám, nem éreztem ezt az érzést.

– *Hiszel a barátságban?*

– Igen, tulajdonképpen hiszek. Jó dolog . . . Voltam én itt ebben a lakásban egyedül, évekig. De jöttek a barátaim. Helybeliek, vidékiek . . . Ha például egyedül voltam, csak felvettem a telefont . . .

– *Vannak ellenségeid?*

– Biztosan, de nem tudnám őket megnevezni. Ha az ember húsz éven át bent van egy nagy konglomerátumban, ami forog, s körülötte a világ is . . . Biztosan nem mutatkozott az ember mindig a kedvező oldaláról . . . De ez nem foglalkoztat.

– *Gyűlöltél már valaha valakit?*

– Konkrétan nem . . . Nem vagyok az a típus. Tudom, hogy vannak emberek, akik egy életen át engesztelhetetlenek, de én nem vagyok az a típus.

– *A nőkről is kellene beszélnünk . . .*

– Csak jót mondhatok róluk. A feleségemet láttad. Nagyon tisztetem a női nemet. El-elcsodálkozom azon, hogy az irodalom új hulláma olyan drasztikusan ábrázolja a nőket. Én anyaszerető vagyok . . . A női nem különösebben nem foglalkoztat. Nem volt velük különösebb konfliktusom, én mondom ezt, aki el is váltam.

– *Mint költőt, előfordult, hogy inspiráltak a nők?*

– Nem tudom. Nem éreztem soha közvetlenül.

– *Mondj egy ünnepet, ami számodra a legkedvesebb?*

– Ez a húsvét. Nagyon szeretem a húsvétokat. Ez bennem maradt gyerekkorom óta. Természetelvé vagyok. Kizöldült fák, vetések . . . Régen mentünk a tájban . . . Óriási kitarukozás, mindennek olyan különösen jó illata volt, s a színe . . . Kint, a mezők között énekelni az alleluját, panteisztikus életérzés. Virágzó körtefák, összevisszaság, kék ég, fehér bokorrózsák, zöld levelek, színes virágok . . . Vittem a húst megszenteltetni . . . A húsvét igazi, szép ünnep. A tételes vallás a háttérben elgyengül, marad az örök feltámadás . . .

– *Szenvedtél a háború alatt?*

– Az utolsó időben igen. Nehezen bírtam. Nem voltam katonaalkat. Tízennyolc éves koromban bevonultattak. Traumatikus napjaim voltak. Nem félttem, de minden olyan kaotikusan értelmetlennek tűnt. Trappolva kellett vernünk a díszmenetet, s közben a frontról odahallatszott az ágyúk dörgése. Nem értettem, miért kell ötkor felkelni, ha egész nap nem csinálunk semmit.

– *Voltál életveszélyben?*

– Hogyne, persze... Egyszer átéltem egy szörnyű dolgot Hévizen. Odajártunk biciklivel. Tanulgattam úszni. Meleg vízben láthatóan könnyebben ment. Az ötödik-hatodik tempó után pánik tört ki rajtam, s csak az utolsó erőfeszítéssel értem el a palánkot. Órákig remegtem ott, kapaszkodva. Utána hónapokig felriadtam álmomból... Fogságba kerülni sem volt egyszerű, átkerülni egyik hadseregből a másikba. De már előtte... Egyik katonára sem gondolja, hogy őt találja el a golyó, csak szaladgál, lövöldöz, ugyanis nem csinálhat mást... Én nem mentem a századparancsnokkal Németországba. Tolbuhin serege jött Siklós felől... Tatáros, furcsa emberek. Addig nem ittam szeszes italt, mert ugye, diák nem iszik. Kínál egy nagy kulacs pálinkával a tatár. Mondom neki, nem iszom én pálinkát. Rámfogta a géppisztolyt, én pedig mindjárt meghúztam a kulacsot. A falubeliekkel estünk fogságba. Először Jánosházára vittek, aztán Konstancába, ahol gabonát kellett beraknunk egy nagy hajóba. A hajó minket is elvitt. Novorosszijszkban kötöttünk ki. Innen Kaukázusba vittek, az Elbrusz magaslataira. Fél évig földmunkát végeztem, utat építettünk. Nem nagyon szerettem csinálni, meleg is volt... Beleuntam. Az a hír járta a táborban, hogy akinek szakmája van, azt később engedik haza. Így aztán, akinek szakmája volt, az letagadta. Minden este névsorolvasásnál kihirdették, hogy akinek szakmája van, az lépjen elő. Amikor az ácsokat olvasták, kiléptem. Gondoltam, lesz ami lesz. Székely ezermesterek közé kerültem, megtanítottak valamennyire a famunkára. Amikor 1947 augusztusában hazajöttem, az első dolgom az volt, hogy a régi budink helyett csináltam egy újat. Negyedszázada áll. Egyébként előbb hazajöttünk, mint a többiek. Kétezer méteres magaslaton dolgoztunk, csodálatos vidéken. Azóta is láttam repülőgépről, és jártam ott delegációval is.

– *Gondolsz néha a harmadik világháborúra?*

– Nem... Nem hiszek benne, hogy lehet. Mióta megismertem különböző kontinenseket, népeket, nem tudom elképzelni, hogy lesz. Nem tartom reálisnak. Nem érzem ezt a veszélyt.

– *Azt írja a mai újság, hogy Koblár Tibort, aki megölt egy trafikost, a Legfelsőbb Bírótság halálra ítélte. Mi a véleményed a halálbüntetésről?*

– Fogas kérdés... Sokszor foglalkoztatott a téma. Magát azt, hogy ölni? Megérdemelt büntetésként sem tudok vele mit kezdeni. Tudom, hogy az ártatlan áldozatot a társadalomban meg kell törölni. Nem Koblár Tiborról van szó, de ha társadalmilag nézem, megérdemli. Ha egy bíróság tagja lennék, a tizenkét dühös ember között egy, és szavaznom kellene, nem tudom mit éreznék, és hogyan szavaznék.

– *Hiszel az emberiség haladásában?*

– Feltétlenül hiszek benne. Különben teljesen felesleges lenne egyetlen betűt a papírra vetni. Bár eléggé nehéz elképzelni... Az embernek vannak összehasonlítási lehetőségei... A régihez viszonyítva... El tudom képzelni, hogy sok jó ember élt régen, de abban is hiszek, hogy ha választás elé kerül a mai ember, egyre többen választják a jót.

– *El tudod képzelni, hogy más bolygókon is élnek emberek?*

– Azt nem... Elképzelni is képtelen vagyok. Tudom, sokat foglalkoztatja az embereket ez a lehetőség, de én nem tudom elképzelni, mert nem ismétlődhet meg a földi élet. Vagy ha létezik még egy vegetáció, az nem ilyen. Van itt egy bolygó, a Föld, és kialakította az életet – mondja Simon István, aztán felemeli a demizsont és teleönti a poharainkat. Iszunk. Elfogy a bor. Körültekintek. Hiába. A mesebeli keleti szőnyeg még repül velünk. Hogy hová? Én nem tudom.

A téli égbolt csillagaira

*A téli égbolt csillagaira
fölnézek most is hálatelten.
Oh, mennyi játék s dal volt e nevekben
régén, hogy Kismedve, Lira,*

*Göncölszekér, Fiastyúk, Kutya, Lant –
és csak a pici kukoricaszár-
ökröcskéket képzeltem oda már,
hogy indulhasson útra a fogat.*

*Zenebona, csimbum: a kasban röpdösött
a tyúk, a kutya vigadt hemperegve,
a holddal meg tányérozott a medve
mókásan a bámulók között.*

*Nem is volt baj a bájos Vénuszig,
aki a nyakam végül elcsavarta;
a Mars kevert aztán végleg a bajba,
éreztem: kutyát, medvét rám uszít.*

*Megtudtam ezt-azt. Mentem annyira,
hogy lássam: millió világ az égbolt,
s ijesszen is fönt seregletem szétszórt
sok kelléke – közöttük*

a daltalanná hidegült Lira . . .

Térkép, repedésekkel

Tegnap este fél tizenegy, hajnali három között. A szembe-ülésem öt részeg fiatalember, kettőn piros pulóver, a többiek ugyanolyan pepita ing. Egy órája állunk már nyílt pályán. Behallatszik a csalogány, a salakhányáson megkapaszkodó burján bokorban halk rebbenések. Az órház latrinája mögött szennyvíz-lecsurgó, a hold körül füstfinom felhőfoszlányok. A kupéban fölspir egy csecsemő. Mögöttem ülnek. Eddig észre se vettem, azt hittem, egyedül vagyok az öt alvó részeggel. Fölállok, kinézek az ablakon, de úgy, hogy az anyát és csecsemőjét is lássam. Erős a holdfény. Szűkített blendéjú pillantással figyelem. Fiatal munkásasszony, mongol vágású szemek, szárazra repedezett száj. Foszlott rongyot vesz elő, megtörli az arcát, kibontja a mellét, szoptatni kezd. Észreveszi, hogy figyelem. Mervev, fémes csillogású szemmel néz vissza, szobor mozdulatlansággal. Igyekszem én se mozdulni; vállalom a mozdulatlanságát. Erős csattanással megrázkódik a kocsis, ide-oda ráng. Az egyik részeg fölébred – „Basszaml” mormogja – és tovább horkol. A csecsemő feje lecsúszik, az anyja hónalja alá bukik. Átteszi a másik mellére. Most már mind a két melle meztelen, a lefeszített kombiné tornyosan felnyomja a fehér húshalmot. Tovább nézzük egymást. Kis idő múlva lehunyja a szemét, fejét hátradönti, támasztékot keres. A fason túl, a mútról, fényszóró világítja meg a kopár rétet, de autózúgást nem hallok; s a fénysáv is „visszavonja” – „visszaszazoppintja” magát. Ízlelem, hogy a két kifejezés közül melyik érzékletesebb a fény mozgásos-időbeli eltűnésére. A csalogányok továbbra is megszállottan cifrázzák. A salakhányáson macska jelenik meg, farka szabályos, befejezetlen félkörben hajlik föl. Az égen ritkásan vibráló csillagok, masszív szétzórtsággal. Ez még nem augusztus. Kimegyek a vécére. Mikor visszajövök, még mindig lehunyt szemmel támasztja a fejét. Leülök szembe vele. Nem azonnal, csak néhány perc múlva néz rám. „Hogy hívják?” kérdezem; de bizonytalan marad, hogy kit. „Emőke” mondja rekedt hangon. Csodálkozva ismétlem meg a ritka nevet – „Emőke?” Valamit elrontok a hangsúllyal, ami helyrehozhatatlan. Mellét visszacsúsztatja a kombinéba, a csecsemő alá karol, föláll. Nincs semmi csomagja. Kimegy. Hallom, ahogy az átjárón átbotorkál a másik vagonba. Csikorgó ütközésekkel, rángásokkal megindul a vonat. A salakhányások, jellegtelen dombok még kilométereken keresztül követnek. A lombokon átcsillan a Duna. A fiatalember újra fölébred, moco-rog, feje alatt szétnyílik a zsákvászson motyó. Valami vas villan ki. Kérdezem, hogy mi az. „Prizmázó kalapács” motyogja, és tovább alszik. Tehát kötörök; kötörök a kőbányaprérin. Próbaképpen fölnézek a magasba, de a látvány akkor sem csal meg. Dögkeselyűk árnyéka siklik a köveken; noha a levegő teljesen üres. Salakdombok elefantiazisa. Ugyanakkor meglep, hogy földrajzilag is mennyire pontosan betájolt minden: Bolivia. A feladat közös, csupán bizonytalan. Egy fiatalemberrel kell közösen elvégeznem a bizonytalan feladatot; akit nem ismerek, a nyelvét sem értem. Hamarosan eltévedünk, és remény sincs, hogy ránk találjanak. Védett sziklaoduba húzódnak, kihajnalodik, elmúlik egy nap,

kettő. Az éhségtől türkizkék pontokat látok a körmeim félholdján; nemiszerveimet hajszálfinom drót tekericseli körül, szoros menetelességgel, amitől az egész olyan lesz, mint a bebábozódott féreg, mint egy játék-múmia. A szomszúságtól fehér habszivacs labdacsokat tudok köpni a tenyerembe, szétmorzsolom őket. Lisztnél finomabb por, a nap úgy égeti a bőrömbe, mint a zománcot. Érzem, hogy jó volna így hagyni a repedezetlen csillogást, de valami folyton rávesz, hogy ökölbe szorítsam a kezemet, teljesen indokolatlanul. S akkor lepattogzik az egész, és kezdek újra. A fiatalemberrel közben egyre mélyebb vonzalmat érzünk egymás iránt. Próbálunk tüzet gyújtani, de hamar elfogy, amivel táplálhatnánk. Elégetjük a ruhánkat. Ettől kezdve még oldottabban beszélgetünk, mindegyikünk a maga nyelvén. Csak napok múlva vesszük észre, hogy többet bóbiskolunk a megszokottnál, néha még állva is, anélkül, hogy bárminek nekitámaszkodnánk. Ezek fontos részletek, mert nem kívánnak indokolni semmit, viszont hallatlanul élesek. Messziről még mindig hallom a csalogányokat. S mintha ez is megerősitené, hogy a feladat egészen másutt van. Nevetségesnek tartom, hogy valamikor, egy fényes teremben szmoking volt rajtam, és kiszámított mozdulattal tartottam a cigarettát. Nevetséges önhittség; különösen most, ha visszagondolok rá. Utána még napokig viszem a társam hulláját a kőbányaprérin; aztán ő viszi pár napig az én hullámat. A hasonlóság annyira megtévesztő ezekben az utolsó napokban, hogy legigazságosabb volna együtt vállalni a feladatunk csődjét, együtt meghalni, de valahogy nem jön ki a lépés, folyton váltanunk kell egymást: hol én cipelem az övét, hol ő az enyémet. Így az is eldönthetetlen már, hogy a nyelv, amit beszélünk, vajon nem ugyanaz a nyelv-e, csak mindegyik a másik megfordítása. Amennyire vissza tudok emlékezni, úgy követem el az árulást, hogy előre bejelentem, mire készülök. Megvárom, míg rám kerül a sor, s a hulláját lefektetem egy sziklahorhosban. Még arra is gondom van, hogy a fejét föltámasszam egy kővel; így majd nem úgy érzem, hogy utánam néz, míg el nem tűnök. A levegő változatlanul üres, csak a keselyűk árnyéka követ továbbra is. Végül is ez vesz rá, hogy rohanni kezdjek. Képtelen vagyok elviselni a nesztelen madár-árnyékok iróniáját. Anyagtalanságukban is annyira számonkérők, hogy megszégyenít a köpet és izzadságszag. A vonat újra nyílt pályán áll meg, nem messze az állomástól, ahová állítólag igyekszem. Pár pillanatig tanácsalanná tesz, hogy minden döntés az én kezemben van. Milyen feladat lehetne még, aminek nem tudok megfelelni, amit úgy árulhatok el, hogy túléltem, hogy egykedvűen kilépek belőle? S amiért reménytelenül nem vonhat felelősségre senki. Itt már más a táj, nyoma sincs salaklerakodónak. A prizmázó kalapácson hűvösen csillan a holdfény. A piros pulóveres, aki szélről ül, kigombolt sliccébe dugja az összeszorított öklét. A mozdony rövidet rándít a szerelvényen, erre riad fel. Fehér nyálcsik dudorodik a száján, ahogy rámnéz. Emberi mosolya van, s ez majd nem úgy érint most, mint valami illetéktelen ajándék. Mondom neki, hogy szeretném megnézni a kalapácsot. Hagyja, hogy kihúzzam a zsákjából, és suhogtassam a levegőben. A karcsú fej meghökkentően súlyos a hajlékony nyélhez képest. „Nem tudja, hol vagyunk?” kérdezi. „Én már otthon” válaszolom, és élvezem, hogy a nyél milyen jól simul a tenyerembe. Nem érdeklődik tovább. Föláll, odamegy az ablakhoz, és nézi a tájat, amit behunyt szemmel is jobban ismerek, mint ő. A holtág itt szélesedik ki annyira, hogy alkonyatkor lilás-vörös homokszivattá mélyül. Az évszakok nem érintik a magányát. A falu négy kilométer; pontosabban, nem a falu, hanem az a hatalmas hulladékgyűjtő, szeméttemető,

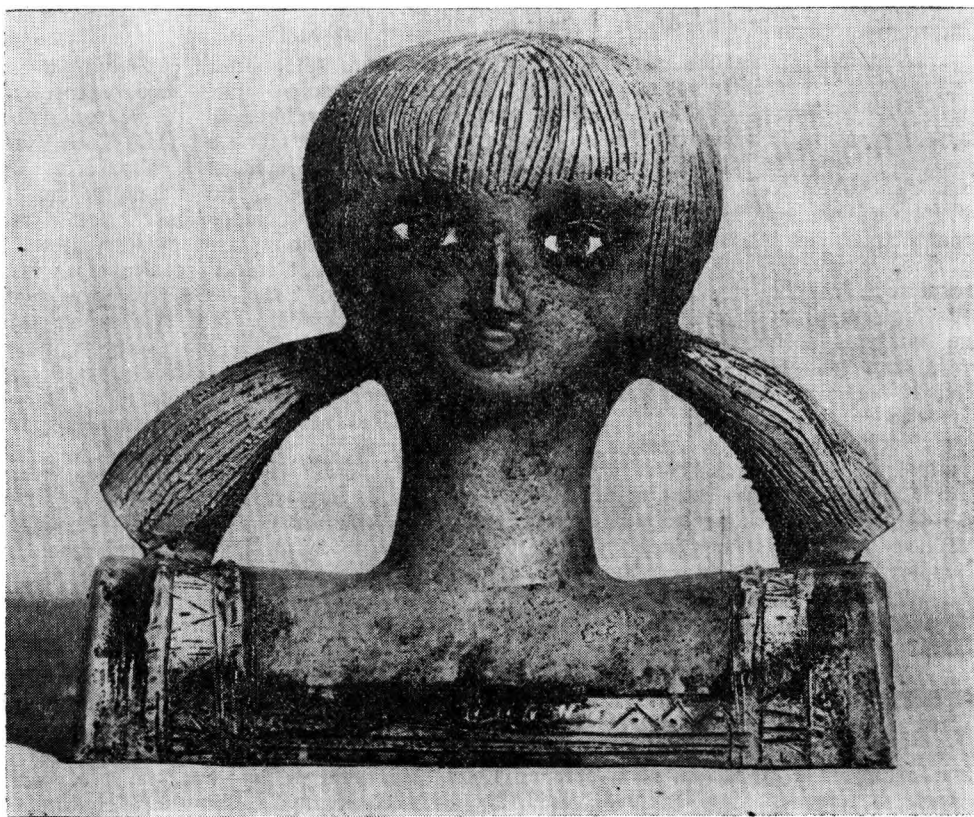
ahol a beteg állatokat is elássák, miután rétegesen meszet öntöttek rájuk. Egyszerűbb volna az égetés, de ennek még nincs kidolgozva a gazdaságos technológiája. Bár lehet, hogy én vagyok rosszul tájékozva. S valószínű, hogy másról is szó van. N... kormányzóságból, az egyik augusztusi reggelen, könnyű féderes kocsi fordul be a falu főutcájára, fehér porköpenyes utasával. A református lelkésznel száll meg. A parókia vendégszobáját bocsátják rendelkezésére, noha nem egyházi megbízatással érkezik, sokkal inkább egy közigazgatási természetű ügyben, ami összefüggésben van a helybeli rendőrőrs hatáskörével is, mások szerint az állategészségügy helyi problémáival. A vendégszoba ablaka orgonabokros belső udvarra néz, melyet egy kerekeshűtő, s egy több méter magas farakás választ el a parókia nagyudvarától. Különös módon itt minden átmenetibb és pusztulóbb, az ágyások, a görbe szilvafák, a rönk-asztal és rönk-pad, a kiakasztott száradó fehérneműk. Még a fehérneműk is. Mondhatnánk úgy is, hogy itt folyik a látványosabb élet, itt várakoznak a házasulandók, a keresztelést és halálesetet bejelentők, az önkéntes véradók. Mégis pusztulóbb az egész, mint a belső udvar elhagyatottsága. A tartózkodó modorú főtisztviselő ablaka tehát ide néz. Ami korántsem jelenti, hogy maga a főtisztviselő is. A belső udvart a szomszéd üres telek felől is meg lehet közelíteni, egy szögesdróttal biztosított vasajton. A főtisztviselő többnyire erre közlekedik. Mindössze két és fél napot tölt a faluban, de ez is elég, hogy a reménykedés és bizonytalanság legyen úrrá a hajósokon, akik csak a téli hónapokban hagyják el a szigetet, hogy másutt keressenek alkalmi munkát; s azon a néhány értelmiségin, akiknek van ugyan bepillantásuk az ügyekbe, bár sosem érzik úgy, hogy eléggé. A lelkészről tudni kell, hogy a szó legmindennapibb értelmében megszállott; akár arról van szó, hogy a falu nyomorékjainak, öregjeinek a tüzelőjét felvágja, akár arról, hogy egy lelket megmentsen vagy kárhózzattal fenyegetsen. A kertek alatt belopakodó jehováásokról úgy tud nyilatkozni, hogy a szavai égetnek. A piros pulóveres erre hajol oda hozzám. Arca arasznyira az arcomtól, a szájában felébetört Kossuth cigaretta. Az öngyújtóm megvilágítja a fekete szemcsés bőrét. „A kőpor?” érdeklődöm, s megvárom, míg a kanócon elalszik a láng. Bólint, és kiveszi kezemből a kalapácsot. Könnyedén belecsap vele a tenyerébe. Mozdulata túlságosan is szakszerű és kihívó. Mutatja a vas tompa ívét; s magyarázza, hogy elég egy pöccentés, és a koponyacsont reccs. „Még egy bikáé is” mondja nevetve. „Azt nem tudjuk kipróbálni” nevetek én is, és visszaveszem a kalapácsot. Hosszan, erőset szív a cigarettájából, a parázs fölizzik. Érzem, hogy valamit megint elrontottam, ami helyrehozhatatlan. Nem voltam elég cinkos. Még mindig nyílt pályán állunk. Az ajtó nyitva, enyhe keresztthuzatban ülünk. A Duna felől hűvös iszapszag áramlik, hatodik hete nincs csapadék. A kutakban nyálkás a víz. A fiatalember kiáll az ajtóba, vizelni kezd. Közben más mocorgást is hallok; odalépek a kalapáccsal mögéje. Mutatja, hogy egy vakondot vizelt le véletlenül; még látjuk, ahogy ügyetlen gyorsasággal bukácsol a holdfényben, a gazos kövecshalmokon. „Várjon, megfogom” mondja, és kikapja kezemből a kalapácsot, leugrik. Latolgom, hogy ugorjak-e utána; aztán mégse. Egy darabig az ajtóból figyelem, ahogy hajlong, megáll, megmerevedik, időnként odakoppint a kövekre. Már lent van a töltés alján. Aztán minden átmenet nélkül lelankad az érdeklődésem. Visszamegyek a kupéba, és a másik oldalon hajlok ki az ablakon, a holtág irányába. Tulajdonképpen már rég leszállhattam volna, innét gyalog se sokkal hosszabb. Ha átvágok a holtmeder szélén a gulyacsapásra, éppen a szeméttetőnél érem el a falut.

A főtisztviselő a második nap délutánján azt is szemrevételezi. A féderes kocsin vonulnak ki ide is, ő, a rendőrőrs vezetője, és a tanácsi hivatal vezetője. Gondosan körbejárják a büzlő telepet a földpad szélén, mely a horhosnak beillő mélyedést körülveszi. A földpad biztonsági célt szolgál, az öngyulladás veszélye mindig fennáll. A beteg és fertőzött állatok elégetésére vonatkozó megállapodás állítólag ez után a szemle után születik meg. Másfél éve lakom a faluban, de még nem láttam állatégetést. Továbbra is letaglózzák, elássák őket. Észreveszem a holdfényben, hogy a holtág fűbokros prérijén egy szarvasbika tűnik fel, a lassított felvételek álomszerűségével. Vagy óvatos, vagy csupán belefeledkezett a saját nem sürgető mozdulatába. A régi Winchesteremet ujjnyit balra kellene fognom, még csapott célgömbbel is. A fegyverek konoksága – szeretném mondani: ösztönös konoksága – felveszi a versenyt a miénkkel. Ha előbb leszálok, most térképezhetném a teret, amibe betévedt egy pillanatra. Vállalhatnám az ő mozdulatlanságát is, mikor a pillantásunk összeakad. A szügy ideges rándulására egyik lábát is fölemeli, de valahogy úgy, hogy mégse mozdul meg. Kiszámíthatatlan, hogy bekövetkezett-e; s ez most már nyitott kérdés is marad. „Nagyon okos. A mulasztás így épül bele minden nyereségbe” gondolom broszúrszerűen. S valami időtlen zajt várok, annyira művi a csend. Mintha a mozdonyunk is kihalt volna, semmi életjelet nem ad. Közben puha léptekkel (tornacipőben) befordul az ajtón a piros pulóveres, kezében a szétvert fejű vakond. A besütő holdfényben majdnem bizonytalan a jelenlétem. Nyitott sliccén kilátszik a fekete klott alsója, négy társa lefittyedő szájjal horkol. Meglepődik, hogy mögöttünk üres az ülés. „Leszállt?” „Nem, átment a másik vagonba.” „Ne látogassuk meg?” s a vakondot tartó kezével megtörli az orrát. Bólintok, hogy jó, és én indulok előre. A kalapácsot is hozza, az ülések karfájára sorba ráüt. A szomszéd vagon utolsó üres kupéjában ül. Nem tudom honnét, most egy szakadt katonapokróc is van nála, azon fekszik a csecsemő. Meztelen lábát a szemközi ülésre támasztja, a melle újra kibontva félig. Még mindig domború a hasa a szülés után, s még mindig a várandósok mozdulatával fekteti rá a kezét. Rezzentelenül néz, amikor megállunk mellette, csak a pokróc szélébe markol bele, pár centit közelebb húzza. A piros pulóveres csalódottan csettint. „Azt hittem, nagyobb, mutatni akartam neki” s a kalapács nyelével megpöccinti a vakondot. Mint egy lomha órainga, úgy leng a kezében. Az asszony a tenyere élével benyomja szoknyáját a térde közé, összeszorítja a combját. „A nagyobbik se játszana olyannal” mondja mimikátlanul. Minden engedmény nélkül zárkózik be, és lehetetlen nem érezni, hogy ő az erősebb. Valahol, messzebb, újra rákezdnek a csalogányok, de eléggé szétszórtan az üres tájban. Köszönés nélkül hagyjuk ott az asszonyt. S már nem megyek vissza a kupénkba. Az ajtónál megállok, lelépek a lépcsőre. „Itt akar leszállni?” kérdezi hirtelen dühvel. „Akkor mi a picsának várt eddig?” Mondom, hogy erre nem tudnék pontosan válaszolni, különösen ilyen gyorsan. Elneveti magát. A vakondot odanyomja a kezembe, s a kalapács nyelével a vállamra üt. „Menjen akkor, le ne kesse a lábmotorost!” Már messze bent járok a holtmederben, mikor a vonat megindul. Tömzsi puffogással nyomja ki a mozdony a szikrákat. A hártványan pöndörődő iszap olyan hangot ad, mintha kiszáradt rovarokra taposnék. Alatta azonban majdnem kőkemény az iszap; a főtisztviselő féderes kocsija is nyugodtan elmehetne itt. A parti fűzesek fölött a templomtorony éles körvonala látszik, a homokos gulyacsapás lelappadt, fehér csík. Tereptárgy. Hosszan kitartott, csapott célgömbbel célzás. A vakondot a bal kezemben vi-

szem, két ujjammal a háta közepén csípem össze a szőrét. Már nem csöpög a feje, a vér belealvadt a gereznájába. Még a surranó hangok is személytelenek. Egyedül a falu felőli magaslat, a homokbányától északra, ahol az ültetett fenyőerdő húzódik, egyedül ez a magaslat személyes. Mindent számításba véve, csupán onnét lehető be kielégítő pontossággal a holtág. Úgy is, mint benne én, aki mozgok. Most kell vigyázni, résen lenni. „Az óvatosságot nem összekeverni a gyávaság vigyázatlanságaival!” Ugyanis semmi sem kihívóbb, mint a gyávaság. S a feladat pillanatnyilag csak ezen a prizmás, repedés-mozaikokkal szabdalt iszap-prérin oldható meg. Csak itt a feladat értelme. A feladat rögeszméje. A már előzőleg likvidált vakond, mint megtévesztő, másodlagos tereptárgy – mint csalétek, konc, mint felkínált áldozat. Tehát nem én, hanem ő. Én álcázva, biztosítva, a feladat érdekében. A vakond a csapott célgömb alatt. Igen, ez a legvégiggondoltabb stratégia most: a tetem újramegőletése. Egy pillanatig tisztán hallom, hogy a csalogányok áttelepítették magukat a magaslaton húzódó fenyőerdőbe. Kétszer megforgatom, és széles ívben elhajítom a vakondot. A holdfényben hibátlan röppályát ír le. Kissé alacsony pálya, de azért így is van néhány pillanat, mikor az én nézőszögemből a fenyőfák csíkja fölé emelkedik a tömzsi test, majdnem súlytalanul. Lehetne úgy is mondani, hogy újra egyedül vagyok, nincs társam. Az árnyékomat nem vehetem számításba; egyrészt a holdfény nagyon elmosódó, másrészt . . . Nem tudom. Hirtelen cserben hagy a bízalom a szavakban. Valószínűleg az vesz rá, hogy minden erőmet összeszedve rohanni kezdek a gulyacsapás felé. Közben csak annyi villan át rajtam, hogy gödör-hiány, gödör-hiány . . . De ennél tovább nem jutok. Télen a szigetcsúcstól északra, tompa ék alakban, hatalmas homokpad nyúlik a Dunába, pár centis jég fedi, a dér erre fagy rá. Ha egyenesen az ék csúcsa felé tartok, nem tudom eldönteni, hogy a lábam alatt mikor és hol kezdődik a folyó befagyott medre. Elvileg, esetleg, már rég beszakadhatna a jég, s a meder gödrébe süllyedhetnék. A következő alkalommal szöges botot viszek magammal, és azzal szurkálom, kopogtatom ki, hogy hol a homokpad vége; az utolsó szilárd pont, ahol még béashatnám magamat, mint valami kihelyezett megfigyelőállásba. Bár – és ez megfelelő értékűvé silányítja az egész helytállást, az egész bizonytalan vállalkozást – teljesen fegyvertelenül. Gubbasztva ülök a jégen, s úgy is érezhetem magamat, mint aki utolsó célpontnak maradt, kicsit nevetségesen. Távolabb varjak röppennek fel a rianás hangjára. Hatos kötelékben köröznek. Árnyékuk annyi nyomot nem hagy a havon, mint az én pillantásom a hidegre tisztult égen. Már bokáig süppedek a homokban, mikor a kocsmából fölhallatszik a nagybögő dallamtalan brummogása. A szemétlerakodónál erős pernye, égszag csapja meg az orromat. A holdfényben is ki tudom venni, hogy kétnapos távollétem alatt bekövetkezhetett az öngyulladás. Vagy a főtisztviselő utasítására rendeztek egy próba-állatégetést. A szag mindenesetre ezt gyaníttatja. Szinte elviselhetetlen a bűz. Paráznak nyoma sincs már, csupán a földpadon tudok kivenni szeszélyes koromfoltokat; mintha a láng a negatívját égette volna rá a töltés oldalára. Megszagolom a kezemet, hogy még érződik-e rajta a vakond fanyar büdössége. Nem érződik, biztos ott maradt valahol a holtágon. Lehet, hogy visszatalál az elhajított testhez? Ez túlságosan ésszerű lenne. Már két óra, mikor a libalegeltető főtérre érek. A tér közepén állat-mázsáló, vaspántokkal szegélyezett deszkapallóval. Az állat erre lép rá; de kétoldalt vascölöp is van, hogy lánccal ki lehessen merevíteni, ha nyugtalan. A mázsáló mögött kavics- és mészkupacok. Azon túl a nemrég létesített Öregek Parkja,

padok nélkül, körbe drótkerítés. A geometrikus virágágyások között elvágólag vezetett sétatutak, néhány növendék fa. A Park rácskapuján frissen festett lakat. A múlt századi Szent Kristóf-szobor lakkosan fénylik a fekete-fehér Walkidtól. A téren egy lámpa ég az akácfák között; az erős égő zöld fény-labdacsot gömbölyít ki a kusza lombokból. Az ablakok sötétek, csak a parókia szelős szobájából szűrődik ki fény. Arra kanyarodom. A kép majdnem megfelel a lehetséges várakozásnak. Az utcáról nézve, szemközt, pulpitusszerű emelvényen áll a lelkész, Bibliával a kezében. Előtte, nekem háttal, két idős parasztember ül, kicsit előre biccentett fejfel. A falakon semmi kép, még a holland protestáns misszió színes Biblia-naptára sem. Csak a mézsfehér felületek, s egy ernyő nélküli körte. A két paraszt kabátgallérja felgyűrődik, de azért így is látszik a nyakukból egy vonalzónyi csík, ami legénykoruk óta nem barnult le. Illendőség, hogy meglett férfi csak ingben végezhet mezei munkát. Hajuk frissen fölnyírva a koponya hátsó középvonaláig, a falusi borbélyok ízlése szerint. Ez a technika különösen kiemeli a nyaki csuklyás izom köteges kidudorodását, némileg hasonlóan a leromlott állatok nyakvonalához. Az időpont mindehhez valóban szokatlan; de tény. A főtisztviselő a második nap estéjét szintén a lelkészéknél tölti, vacsorára hivatalos hozzájuk; s ezt is bárki ellenőrizheti az utcáról. Az átlátszó függönyök csak jelzik a magántulajdon határát. A lelkész fia Svédországban él, fogtechnikus és dzsudó-tréner. Egy törekeny keramikus lánnyal él együtt. A színes fényképek meggyőzhetik a főtisztviselőt, hogy a lelkész a haladó protestáns vonalhoz tartozik. Helga meztelenül játszik a csecsemőjével, s a náluk vendégeskedő lelkészhez meztelenül megy be jóéjszakát kívánni. Ez Isten jóváhagyásával természetes, és kedves az érzékeknek. De a kertek alatt belopakodó jehovásoknak nem tud megbocsátani. Száztíz kiló, s a félkezével össze tud roppantani egy nyakcsigolyát. A kocsmánál hallom, hogy távollétemben mit mulasztottam. Este hét óra után a szemét-temető gödrében tűz támadt, ki nem deríthető okból. A tűztől a hazatérő csorda megvadult, a terelő kutyák is elvesztették a fejüket. Végül két bika, öt üsző rohant bele a lángokba, inkább önként, mint elkerülhetetlenül. Egy borjút a lelkész a saját vállán mentett ki, a többi odapuszult. Hogy megrövidítsék az állatok szenvedését, a rendőrsőn tárolt benzinnel – a lelkész ajánlatára – meggyorsították az elégésüket. Ezt még a kocsmajtó előtt tudom meg, ahol egy nagyobb csoport tárgyalja. Különben a kocsmakésői nyitvatartása is a hirtelen torlódó eseményeknek köszönhető. Egy darabig az ajtóból szemrevételezem a füstbe préselt helyiséget. Körbe a falon selyemhuzatos hangulatlámpák, legtöbbjét átpörkölte a túlméretezett körte. A helyiséget elválasztó álboltíven bronzszínű papírmasé dombormű: részlet a mezőgazdasági és ipari munka köréből, stilizált egyszerűsítéssel. Végül mégis bemegyek egy pohár sörre. Meleg lélötty, csak a felét tudom meginni. B. révrakodó furakszik oda mellém; a háború előtt két év jogot végzett. Köti magát hozzá, hogy doktor úrnak szólítson, a vállamat szorongatja, s váratlanul megcsókolja a kezemet. Ha valaki, én fogom megérteni, magyarázza; a zsidók a hetediziglen átok miatt bűnhődtek, s a németek a hetediziglen átok miatt vesztették el a háborút. Vizenyős a szeme, mint az üzött vadé, akit már üzni sem üznek. A szomszédja meséli, hogy a világhírű budapesti törpe-színház előadására a tűzvész után került sor; de a beigért nagy szám – a világ legkisebb két törpéjének a tánca – csalás. Összesen egy törpe volt, az táncolt egy törpe bápuval. Közben öt forintért árusították a táncos-törpe nagyapjának a fényképét, az unoka aláírásával. Megpróbálok az utcai ajtó felé áttérni a tö-

megen, de pár lépés után elakadok. Bekéredzkedem a söntéspult mögé, hogy a hátsó ajtón az udvarra kijussak. Majdnem színpadszerű a hodály nagy udvar, rendszertelen melléképületeivel. Szétszórva néhány részeg a söntésben, az elgazosodott kuglipályán glédába állított bitumenes hordók. Átható vécé-bűz. Kifelé menet valaki belemarkol az ingembe, és összetéveszt a szobrászsal, akinek szintén ősz a haja. „Tudja, mit kellene? Negyed kiló élesztőt bele a latrinába, az mint a tésztát, kinyomná a szart az udvarra. Meg se lehetne állítani, ötször annyit csinálna belőle. Akkor majd lenne új latrina. Nem hiszi? Mi egyszer megcsináltuk Konstanzában.” Hazafelé újra hallok a csalogányokat. Otthon szórakozottan megnézem magamat a tükörben: s egy pillanatig majdnem ketten vagyunk. Már van három óra, mire ágyba kerülök. Előtte kimegyek még az udvarra, nézem az üres utcát. A kocsmát bezárhatták közben, ismét művi a csend. A kerítés mellett frissen kaszált fű, a rózsabokron kitapogatók az ujjammal néhány kemény bimbót. Véletlenül tüskébe nyúlok. A számban egy kis vér. Itt, a felső soron egy négyéves fiú tereli össze hajnalonként a marhákat, hogy az Öreges Parkja mellett a többihez csatlakoztassa őket. Az ostora végén bőrzacszkóba varrt körömnyi ólom. Mondtam egyszer neki, hogy ez nem jó, így nem durran elég nagyot. Azt válaszolta, tudja, de így jobban csíp, ha kell. Fél hatra már biztos kint lesznek.

Sárkányfejek

Amikor hajnalban vonatra szállt, otthon az utcákon még égtek a lámpák. Ezek voltak azok a percek az éjszaka és a nappal határán, amikor a verseny még nem dőlt el: látod a lámpák fénykörét, de már látsz nélkülük is. Mire a vonatindulás nagy készülődése végetért, felbódult a Diesel és a zöld tárcsa a magasba lendült, odahaza a lámpák önálló fényköre már feloldódott a pillanatról pillanatra erősödő reggeli világosságban. Tóth Vince kihajolt a vonatablakkból, látni akart egy villanásnyit ezekből a percekből, fel akarta szippantani az alvó házak páráját és a városszéli csúf kis utcák elsikló látványát. Mindig így volt vele: előre figyelt és előre igyekezett, de át kellett hogy élje az elszakadás pillanatát is, amely a maga módján ugyanolyan gazdag és izgalommal teli, mint a megérkezése. Egészen más volt így a város, úgy tűnt, a földből nő ki, mint egy burjánzó szirmú, erős virág, hajszálgökökerek milliói tartják, táplálják, emelik fel a földfelszínre, egyszeri és megmásíthatatlan, korántsem esetleges és omlatag, mint a valóságban. Ha benne járt a házak és utcák sűrűjében, mindennel akadt vitakoznivalója és gyakran meglepték ellenséges érzések is. Így, távolodóban tőle, a város látható szelete végleges lett, mint egy fénykép, amellyel vitázni értelmetlenség, rávetült a recehártájára, s ott, a szem sárgásvörös, nedves barlangvilágában megőrződött, tűnékenyen, de változtathatatlanul.

Atolvasta az újságot, odaadta a jegyét a kalauznak, megbámult egy alvó paraszt-asszonyt a szemközi ülésen – sokáig nézte összekulcsolt, gyökérszerű, vörösés ujjait, amelyek most is lazán ölelték az összehajtogatott zsebkendőt. Az asszony ruha-ujja arasznyival a csuklója fölött végződött, mintha kinötte volna a blúzát. Tóth Vince ráeszmélt, hogy ez fontos ismertetőjegye a parasztasszonyoknak, ez a csupasz, vastag, vöröslő csukló. Nem próbálta megfejteni, miért, de a fölfedezéstől valahogy meghatódott. Rá akart gyűjtani, aztán meggondolta magát, föllállt, megkapaszkodott a csomagtartóban és óvatosan, magasra emelt térddel lépett át az asszony kinyújtott lábán. Kint egy férfi tüzet kért, odaadta neki a gyufásdobozt, majd szórakozottan visszatette a zsebébe, nekidőlt a falnak, s ott, a huzatos folyosón, az éhgyomorra nyelt füst marásával a torkában, a vonatkerekek mindent túlkiabáló csattogásában egyszerre hatalmas boldogság fogta el. Hazamegy, hazamegy, haza – egy-két óra múlva újra szemével és kezével illetheti a várost, a szülővárosát, amely a föléje boruló ég-kék kupola alatt még őrzi az ő kamasz-vágyainak szerteröppent nyilait.

Régen is járt otthon, az is igaz. Minden szabad percében alakította, kalapálta ezt a dolgozatot, elintéznivalója meg nem akadt fent. De nemcsak ez, ez a szokásos hiányérzet. Így még sose ment haza, ilyen teli táskával. A táska terhe tonnákban mérhető. Nem azonos saját, legfeljebb két-háromkilós súlyával, nem azonos sajátmagával, egy fekete, kissé kopott, normális aktatáskával. A táskában esték és éjszakák vannak, kirándulások és mozik, vidám borozgatások és bujócskák a gyerekekkel, talán még barátságok is, ezer meg ezer eltemetett lehetőség, ezer meg ezer lemondás és megfontolás, tévedés és kompromisszum, győzelem és gyöttrő kétely, lázas lendület és magányos szorongás, a táskában évtizedekre terjedő, megoldatlan emberi viszonylatok legalább egyetlen-féle megoldott csomója van, s nemcsak Tóth Vince egyesegyedül végrehajtott teljesítménye, hanem idősebb Tóth Vince ivadékának, a szegényember kisebbik fiának keservesen szerzett szákmánya is. A sárkány hét fejét vitte Tóth Vince a táskában, noha aranyakat és gyémántokat és fele királyságot persze nem, de hát nem is azért indult el, hogy útközben elcsipje a szerencsét, amely elröptíti őt a kacsalábon forgó várba, nem, arra egyhelyben ülve is várhatott volna. A sárkányt akarta, a feléje sziszegő lángnyelveket, az ellenszegülő erőt, a bajvívás lehetőségét,

a mellének feszülő ádáz nyomást, a harcot, a hozzávaló jó kis terepet, a harcot, az igazit. A sárkányt akarta, ha már elindult, ha már nem tudott megülni a fenekén, mint a bátyja, ha már kicsikarta az útitárisznyát, ha már lemondott az *apai jussáról*, amikor otthagya megszerzett szakmáját és mégis elment az egyetemre, s otthagya a szerény, de biztos fővárosi állást és elment vidékre... Igen, látszólag teljesen hülye dolgai voltak, teljesen hülye dolgok mindazok számára, akik tetteit nem abból a nézőpontból vizsgálták ami az ő számára meghatározta azokat. Évekig kérdezhetette magától: mire vitte? Semmire, persze, ha *úgy vesszük*, hiszen Lajos kétszerannyit keresett, mint ő, s ráadásul ott élt a papa és a mama közelében, apró hétköznapi örömeiből juttatva nekik is egy-egy morzsát. S eljött az az idő, amikor neki se kellett volna egyebet tennie, mint nyugton maradni, esetleg visszaköltözni, igen, valószínűleg vissza kellett volna költöznie, ez lett volna a *normális* cselekedet, amit egy embertől elvárnak... Így ma is vidéki földrajztanár, semmi több, de hiába, neki minden lépés számított, minden levágott kigyófej, annyi munkája akadt, hogy szüntelenül a dzsungelben érezhette magát, irtotta az őserdőt és rálelt a kedve szerinti munkára, nekifeküdt és dolgozott, s ime, végül mégis visz valamit a táskájában, ami függőben maradt számlák tömegét rendezni... Ó, a papa! szerette volna felidézni az arcát, de csak egyféleképpen sikerült, lecsukódott szemhéjakkal, amint egy villamoskocsi fényes faülésén szundikál, ölében az öreg aktatáska, amelynek fülét vékony villanydrót tartja... a papa arca ernyedten imbolyog a drótozott fülű táska felett, míg ő meg nem érinti: leszállunk, akkor felemelkednek a vastag, vörös szemhéjak, a ködbenúszó kék szem rámered, papa azt mondja: magamtól is fölébredtem volna, harminc éve mindig fölébredek, végigmennek a kopár külvárosi utcán, mire a kapuhoz érnek, papa sértődöttsége elpárolog, a portással már avultan, öregesen, meghittén marakodik... és a mama! amint hazaérkezik, s úgy, kabátostul neki az ablaknak: ha én nem lennék, ti sose szívnatok friss levegőt! (sose ennétek meleg ételt, sose húznátok tiszta zoknit, ésatöbbi), vagy amint kihajol a folyosó korlátján s úgy kiáltja a fia nevét, mintha örökösen attól reszketne, egyszer nem kap választ a kiáltásra...

Tóth Vince magában mosolygott, ahogy végigment a peronon. Leült az étkezőkocsiban és dús reggelit rendelt. A tojás sárgája, mint egy kis sárga nap ült a vörös sonkaszeletek fölött, a fehérje áttetszően remegett, amint lassan beitta a sókristályokat. Teát is kért, megmerítette a tasakot a forróvízben, és élvezettel nézte, hogyan sárgul, majd barnul, majd feketedik, olajosodik a folyadék. A kenyér fényes héja ropogott a foga alatt, inye megtelt pompás ízekkel, orra jó illatokkal. Nyögve hátradőlt, amikor végzett, igen, így kellene élni, ez az, amit ő mindig nélkülözött és nélkülözni is fog, királyi reggelik, ringó ülések, halk pincérek, illatok, fények, finom dohányfüst... királyi reggelik... Anyja képe ugrott elő a jóllakott képzelgés mögül, mint egy félbehagyott mondat második fele: ahogy kihajol a korláton és őt hívja. Pontosan látta aggodalmas arckifejezését, szeme körül a kis ráncokat, kezét, ahogy rákulcsolódik a korlát vasára... de a vasrácsról most nem tudott semmit, fekete-e vagy másmilyen, olyan-e, mint a kerítés, vagy mintázott, hogyan csatlakozik lent a folyosó kockakövéhez... érdekes, a kőkockákra emlékezett, szürkére öregedett fehér és szürkére öregedett rózsaszín négyzetek váltakoznak, a négyzetekben látszanak az átlók és középen egy kis karika... de a vasrács! Hívta a pincért, fizetett, a pincér kérdezett valamit és ő nemet intett, csak a papírpénzt tette el, de alig figyelt oda, a vasrács képe az a teljes kiesése megdőbentette. Hogyan felejthette el, amikor majd húsz éven át mindennap látta, naponta nem is egyszer, kis surmó-kölyök korában a függőfolyosó sarkában sátrat is építettek és az ócska takarók csücskét éppen a vasrácsához csomózták... megfoghatatlan! A vasrácsot okvetlenül meg kell néznie, ha ma hazaér.

Nem ment vissza a fülkébe, megállt kint és az ablakra könyökölt, gondolatai tovább csatangoltak, de agya közben automatikusan itta be a tájat, osztályozta és minősítette, kiszűrte és befogadta, elraktározta egy-egy domb vagy hegy eddig még fel nem fedezett körvonalait, az új erdőket, az újonnan telepített halastavakat és a tájba csöppent kacsászatatókat, a gabonaföldek kiterjedését és a legelők zöldjének mélységét, a rétek és az erdők ritmusát, a táj megváltozott képét, ahogyan új módon

szabdalták fel a vasútvonalak vagy az épülő ipartelepek. Beszívta a vizek fölött lebegő illatot és a vasútig húzódó apró falvak idelengő élet-szagát, elgyönyörködött a felszántott domboldal barna mezejének közepén veszteglő lovacskában és a piros pontokban, amelyekről mégis látszott, hogy hajladozó asszonyok, hallani vélte a nyögésüket és a kacagásukat; megbámult egy tarlóégetést, a föld széles csikokban feketén füstölgött, volt valami ősi egészség ebben a képben, ismerte az égő tarló szagát s most úgy vélte, érzi is; utánezett egy völgynek, amelynek szelíd szövetét apró bolyhokként borították a gömbölyded, zöld bokrok; egy fiatal tölgyerdő olyan közel futott el mellette, hogy meg tudta volna érinteni a kezével; megirigyelt egy magányos horgászt, aki a vasúti híd alatt kuporgott, egy merevarcú baktert és egy glottgatyás gyereket, aki térdig sárosan tapicskolt egy tócsában és a fenekét mutatta az elhaladó vonatnak. A vidéknek folyton változó, mozgó és alakuló, mégis örök volt az arca, titokzatos, de akadozó. Mély lélegzetet vett s kiegyenesítette a hátát, előntötte a meghatottság és a hála, hogy láthatja és ismerheti ezt a végtelenbe nyúló, hatalmas tájat, ezt a kicsi országot, a hazáját, a földeken dolgozó embereket, a hegyeket és vizeket, a vonatokat, a tóban tovasikló halakat, a pacsirtát, a glottgatyás gyereket, néha egy-egy gólyát is, amint hosszú sárga lábán szoborként áll a víznél, akár egy mindent tudó, nagyon vén, nagyon sokat megélt bölcs. Boldog volt, hogy végigroboghat ebben a gazdag, nedves és lélegző világban, valahonnét valahová mehet, valahonnét, ahol otthon van, valahová, ami ugyancsak az ő otthona, és úgy érezte, ettől egyszerűbben otthon van mindenütt, és mindenhez millió apró szál köti, hiába, hogy oly gyakran eltépi ezeket a szálakat, a kötelékek léteznek; boldog volt, hogy tudomást szerzett ezekről a kötelékekről, azt gondolta: ez az én hazám, ez az egész mindenség itt köröskörül, és nem mondok le egyetlen gólyáról és egyetlen bakterről és egyetlen fáról és egyetlen dombról se, és egyetlen gyárkéményről és egyetlen pályaudvarról és egyetlen hűtőtoronyról se, minden az enyém, és cserébe mindent megteszek, amire képes vagyok, még azt a kint is elviselem, hogy minduntalan el kell szakadnom mindentől, hogy onnan ide, vagy innen oda menjek, ezt a szívfájdalmat is, de ha ez a szívfájdalom nem lenne, *hogyan ismerhetném fel a kötelékeimet?*

Amikor feltűntek az első villamosok, csilingelésük, mint madárkarom mart bele a szívébe, rést vágott, s a résen át bezúdulott egész ifjúsága. Ezek a régesrégi villamosok csilingeltek be hajdan az ablakon; télen, amikor még sötétben kelt fel és hideg vízben mosta meg a nyakát, a villamosok hangja gyűlöletesen fölényes volt, akár a vekkeré, de máskor a villamosok sárga csengője száz színes kalandra hívogatta, jó volt ilyenkor a lépcsőn utazni, merészen kitarva arcát a szélnek, jó volt fölmerészkedni az ütközőre és elsurranni a kalauz orra előtt, de jó volt leülni a kemény faülésekre, s felugrani, ha csoszogó öreg érkezett, érezni ilyenkor a jótett szemérmes örömét, a nyújtózkodó csikó-testben készülődő erőt, és jó volt érezni a villamosok frissenmosott padlójának nedvességét, és mindig nagyon jó volt utánaeredni ezeknek a vidám sárga zsiráfoknak, akik áramot legeltek a villanydrótokról, a villamosoknak, amelyek az élete tartozékai voltak, míg köztük élt, s a gyerekkora jelzőlámpáiként hunyorogtak elő a mútból, mióta elszakadt tőlük. A villamosok évek óta hiányoztak az életéből, s ezt nem mondhatta senkinek, mindenki félreértette volna. Az első időkben még meg-megkérdezték: ugye hiányzik Budapest, és ő kényelmetlenül tiltakozott, de aztán, amikor már rábólinthatott volna, nem kérdezte senki. Nem érezhette magát egészen közibük tartozónak, hisz azoknak ott volt egész ifjúságuk, köröskörül létezett, belelegezhatték, neki a sajátja elmaradt valahol és még csak nem is beszélhetett róla. S ha néha idegenül feszengett a vonaton hazafelé jövet, a villamosok első hangjától mindig hazaérkezett.

A többi utassal együtt kisodródott az utcára, az autóbuszok eltakarták előle a villamosokat, de ő megkerülte őket és felszállt egy villamosra. Ez már rég nem az a szögletes, nyitott, zörömbölő alkotmány volt, hanem áramvonalas, hosszúttestű jármű, ajtaja berregve csukódott, sanda kalauzt sem hordott a gyomrában, de mégis – sinekkel határolt világban haladt tova, sárgán virított a forgatagban és áramszedője ugyanúgy szopogatta le a táplálékot a vezetékekről, mint a hajdani villamosoké.

Az első idegességet az okozta, hogy nem tudta az előadó nevét, így magyarázni

kényszerült a portásnak. A portás jól megtermett, pirospozsgás ember volt és szőlőt eszegetett. Érthetetlen, gondolta Tóth Vince, miért alkalmaznak ennyi munkaképes, erős férfit portásnak. Talán egyszersmind kidobóember is.

A kidobóember mondott egy ismerős nevet, de Tóth Vince nem töprengett, honnan ismerős, elstetett és futólag konstatálta, hogy a portás három fürt szőlőt evett meg eddig. A lekopasztott fürtök, mint kiszáradt rovarvázak sorakoztak egy papírzacskó tetején.

A folyosókon eltévedt, ez növelte idegességét, a futószőnyeg közepén lépdelt, hogy ne üssön zajt. aztán végre ott volt előtte az ajtó: Mák Ferenc főelőadó. Abban a pillanatban tudta, hogy honnan volt ismerős a név. S valóban, odabent az íróasztalnál egy forgószékben Mák Feri ült, a nyirottfülű, selyempofájú, puhakezű Mák Feri. Tóth Vince nyomban látta, hogy az elmúlt években hajlamainak megfelelően fejlődött: elhízott, szemei megtáskásodtak, selymes képén átütött a zsir, két apró, csapottvégű füle még távolabb nyomódott egymástól. Egyébként alig tudott valamit Mák Feriről, ahogy most így hirtelen végiggondolta: Mák Ferit többnyire kikerülték izzadt lihegése, folytonos hazudozása és puha kézfogása miatt. Mák Feri léggömb volt, amely szüntelenül a tanárok körül lebegett és sose tudott elemelkedni a földtől.

De most ugyanez, vagy talán nem ugyanez a Mák Feri felugrott a forgószékből és feléje szaladt, kétségkívül puha, de illatos, ápolt kezével megszorongatta az övét, megveregette a vállát, örvendezően tapogatta. Tóth Vincének az a kényelmetlen és nyilvánvalóan képtelen víziója támadt, hogy Mák Feri egy textiles, aki tudni akarja, mit vesz, azért tapogatja az ő zakója szövetét. Mikor végre túljutottak az első percek nehézségein, a nahát öregem, ezer éve nem láttalak-féle örömkítőresek, Tóth Vince leült a felkínált fotelba és nekifogott a mondanivalójának. Közben arra gondolt, hogy ez a Mák Feri mégiscsak kellemes meglepetés, hiszen egy morózus, vadidegen emberre számított.

– Az ötlet Szeifert Rudi bácsitól származik – magyarázta. – Harminc éve él a megyében, kitűnő ember. A kötet javarésze az ő munkája lenne, mi, vagyis a munkaközösség, csak a gazdaságföldrajzi részt csinálnánk. Szóval, ez a munkaközösség...

– A tájegység földrajza – mondta szórakozottan Mák Feri. – Ha belegondolok...

– A megye földrajza – igazította ki Vince, enyhe gúnnyal, amit Mák Feri természetesen félreértett, mert azt mondta:

– Megye, megyék, tájegység, tájegységek, teljesen mindegy. Egy ilyen kezdeményezés a mi részünkről tulajdonképpen... nekem, hogy úgy mondjam, emlékeztem szerint...

Tóth Vince nézte kicsit a kinlódását. Végeredményben milyen egyszerűek ezek a dolgok. Egy textilessel, ugye, lehet üzletet is kötni. Erre ugyan nem gondolt, de most minden világossá vált.

– Nézz ide, mi ezt *mindenképpen* megcsináljuk – mondta, hogy azért el ne bízta magát az üzletfél – mivel a társadalmi szervek szárnyai alatt simán megy, a pénz meg megvan. Előre biztosítottuk a megrendeléseket, abból épp kijön a nyomdaköltség. A többi persze társadalmi munka, dehát mindegy. Ennek ellenére, ha akarod, küldhetek neked egy jelentést, mert az ügynek országos lehetősége is van...

– Egy jelentést! – ragyogott fel Mák Feri. – Hát ez kitűnő ötlet tőled, igazán! Végülis nekem ez régi dédelgetett álmom, csak nem volt, aki megvalósítsa! Az alapkoncepciót majd én kidolgozom, azzal ne is fáradj, a helyi erők összefogását és a részleteket ird inkább le...

Nem lehetett ráismerni. Mint egy műanyag gyerekjáték, egy rózsaszínű műanyagkutya, amelyet összenyomva tartottak, s most kiengedték belőle a levegőt. Kisimult, mozgékony lett, intézkedett, telefonált.

– Akarsz egy kávé? Ezek a dolgok nálunk remekül meg vannak szervezve, ezt komolyan mondom, a piros telefonon, látod? bármikor odaszólsz, már hozzák is a kávé, már ugrik is valamelyik kis bige, oppardon! úgy beszélek, mint valami hippy, hehe! mert csinos lányokkal, fiam, aztán tele vagyunk, ebben magasan a világszín-

vonalt fölött, nekem elhíheted, én megnéztem a franciákat meg az olaszokat is, én ebben kompetens vagyok, nekem aztán...

Lófejű csúnya lány érkezett, kelletlenül, köszönés nélkül. Vince nem tudott elfojtani egy enyhe vigyort, mert a sánta kutyáról szóló példázat jutott az eszébe. A lófejű bige lecsapta a tálcát és távozott, Vince pedig gyorsan kihasználta Mák Feri pillanatnyi megdöbbenését:

– Mondom, a munkaközösségről akartam neked...

– Ne! – kiáltott fel Mák Feri. Máris magához tért, s az elfoglalt vezetőkre jellemző barátságos, de elhárító kézmozdulatot tett. – Nem szükséges többet mondanod, értek mindent! Ad egy: a tájegység földrajza, ezt megbeszéltük. Ad kettő: tudományos ambíciókkal rendelkező tanárok plusz a gazdasági szervek jelentkező igényei, egyenlő hasznos helyi kooperáció. Remek, nagyszerű, kitűnő, jutalomra foglak javasolni, Vincém! – Puha kezét Vince kezére tette. Mutatóujján feketeköves pecsétgyűrű csillogott. – Csak pénzt ne kérjetelek, kedves barátom, különben mindent!

– Nem kell pénz. – Vince elhúzta a kezét és legyűrte idegességét. – Hadd mondok már el, Kőváritól tudom, hogy tervezitek azt az ankétot, nemzetközi részvevőkkel. Kővári szcrint valamikor a tavaszra. Nahát addigra én elvégzett munkákat produkálok neked, konkrét eredményeket, mind a tíz ujjad megnyalható utánuk. Érdemes lesz azokat megmutatni a külföldieknek is. Szóval az ankétot rendezzétek nálunk.

– Nálatok... – visszahangozta Mák Feri.

– Nemzetközi színvonalú előadást is kiállítunk, akár holnap, nem is egyet. Ez az ankét rengeteget segítene az ügyünkön, mondhatnám, életbevágó, a ti szempontokból pedig nem a levegőben lógó valami lenne, hanem...

– Te a szimpozionról beszélsz? – mondta Mák Feri, mint aki mindmostanáig álmodott.

– Hát legyen szimpozion – mondta Vince lelkesen. Boldog kereskedőnek érezte magát, aki sikeres üzletet kötött. Feszültségét egy cigarettával leplezte, aztán hozzátette: – A beígért jutalom helyett... – Kissé ostobán mosolygott hozzá.

– Nem – mondta Mák Feri hirtelen. Laza tartása eltűnt, úgy ült Vincével szemben, mint egy fagyos zsirtömbből faragott szobor. – Nem, arról szó sem lehet. Ezt ne is kérd, kedves barátom. Késő.

– De ha ügyis csak tavasszal...

– Hagyjuk ezeket a reménytelen témákat! – nyafogta most Mák Feri, s úgy látszott, részéről az ügy le is van zárva. – Kihül a kávé, igyad. Prima kávé, előre mondok. – Már csevegő hangon társalgott, nyújtotta Vincének a csészéjét. – Netán cukorral iszod? Tudod, mi nem isszuk édesen, úgy nem élvezi az ember a kávé aromáját, de az ügyfelek miatt cukor is van a háznál. Hehe! Hogy miféle emberek fordulnak meg itt, édes öregem, aajaj! El se tudod képzelni, miféle alakok élnek a földön, miféle kreatúrák...

Vince valamilyen hatalomnak engedelmességgel egymás után rakta a kockacukrokat a kávéjába. Már vagy a tizediknél tartott, a kávé kicsordult a csésze száján. Mák Ferinek elakadt a hangja, ahogy nézte.

– Hehe! – mondta kínosan. Az egész jelenet szörnyen gyerekes volt, beleértve Vince ostoba dacoskodását is.

Belehörpölt az édes ragacsba, s ettől végképp felbőszült.

– Nálunk tanyán rengeteg cukorral isszák. Tizzel, hússzal. Egyik legjobb házi-szer székrekedés ellen.

– Ne mondd! – nyögte Mák Feri.

– Csak olyan ritkán jutunk hozzá. – folytatta Vince megrészegülve a saját hülyeségétől. – Falun egyszerűen nem lehet kávé kapni, vagy ha mégis, az ember kibontja és bab vagy lencse van benne. A szomszédasszonyunk rendszeresen lencséből főzi...

Mák Feri az egyszerűség kedvéért hahotázni kezdett. Közben óvatosan fölkel a fotelból és visszaollózott az íróasztala mögé. Megkönnyebülten hintázott a forgószék-

ben, kezében egy oltalmazó töltőtollal. Közel a telefonokhoz, arra az esetre, ha a vendégéről az is kiderülne, hogy közveszélyes.

Vince abbahagyta a szövegelést. Világossá vált előtte, hogy boldogan kicserélné Mák Ferit a világ legmorózusabb idegenére.

– Van egy döntésetek, aminek a világon semmi alapja nincs, aztán ragaszkodtok hozzá! Miért? Miért nem lehet azt az ankétot nálunk megcsinálni?

– Mert nem! Nektek már van egy nemzetközi rendezvényetek, többet nem kaptok.

– Mi ez, miféle érv? Dekára megy ez, vagy mi? Ti dekára méritek a nemzetközi rendezvényeket, a kultúrát meg az öntudatot?

– Mi nem tehetünk kivételüket! – Mák Feri maga lett a Hivatal, aki szomorúan türi az igazságtalan rágalmat. – Nekünk bizonyos szempontok alapján kell teríteni mindent az országban, nem pedig a szubjektív megítélések alapján...

– Miféle bizonyos szempontok? Téged a tények egyszerűen nem érdekelnék? Az érveket meg se hallgatod, csak fújod a magadét?

– Nem kaphatjátok meg, és kész.

– Te azt hiszed, a saját cukorkádat osztogatod? – kérdezte Vince.

És ugyanakkor Mák Feri azt kérdezte:

– Mit vagy úgy oda azért a szimpozicionért?

Telefoncsörgés futott át a szobán, s a két kérdés fennakadt rajta, mint valami száritókötélen. Ott lengett fölöttük mind a kettő, de Mák Feri már a kagylóba csevegett, csak Vince meredt a maga kérdésére: mit vagy úgy oda... Lám, Tóth Vincéék mit nyüzsgöttek össze, mégse itt csinálták az ankétot! Egyáltalán, olyan lényeges az, amit ezek csinálnak? Én, kérlek, nem értek hozzá, de ha kérdeztél, hát bevallom, hogy nekem már régóta *gyanus* ez az ügy... az a fenenagy önzetlenség, ugyan! Ki az a Tóth Vince egyáltalán! Egy mitugrász tanár, tudósnak képzelet magát, de ha olyan okos, miért nem megy fel Pestre? Elvtársam, az ötlet igazán jó, de nem a mi pillanatnyi lehetőségeinkhez szabott... A mi pillanatnyi lehetőségeink, igen... Ugye, megmondtam, hogy megfúrják az egészséget? Valamivel meg kellett volna támogatni, ugye, megmondtam, felülről megtámogatni...

Vince felsőhajtott, megpróbált megszabadulni nagyon is élethű képzelgéseitől, ezért Mák Ferire figyelt, aki épp egy kispesti vigéc hangnemében kedélyeskedett.

– Hát mi lenne, mi lenne? Építjük a szocializmust, építgetjük, amíg felépül magától... Hehe!

Szórakozottan leemelt valamit az asztalról, forgatta, játszott vele, mint az ideges emberek általában. Valahonnét a tudatába szűrődött három egymás alá írt név: Suka elvtárs, S. Gy., suszterem. Mellettük számok.

– Nem, most nem alkalmas... *Tedd le!*... majd felhívlak, igen! *Tedd már le!*

Vince most eszmélt rá, hogy Mák Feri neki sziszeg a befogott kagyló fölött, neki integet, feléje kapkod. Egy kis telefonregisztert tartott a kezében, amolyan lyukkártyás, nyomógombos, kartonlapos kis játékdolgot. Az S-betűnél volt nyitva. Nem tette le. Mák Feri hangja csukladozott, ahogy nagy nehezen lerázta a telefonpartnerét.

– A kicsodáddal játsz, ne ezzel! – kapta ki Vince kezéből a regisztert. Villámlott a szeme. Simogatta a játékát, igazgatta.

Vince elnevette magát. Kínosan, görcsösen vette elő a roham, hanyatt dőlt, a fotél megcsúszott vele a síkos parketten.

– Alig bírok hozzájutni, ez meg szétrontaná! – dohogott Mák Feri, s mikor meggyőződött róla, hogy a szerkezet működik, visszatette az asztalra.

Vince még mindig röhögött. Iszonyú rosszul esett neki a nevetés, az egész olyan érzés volt, mint mikor halálra csiklandozzák az embert. Mák Feri kényszeredetten rakodott az asztalán.

Aztán elmúlt a görcs, ugyanúgy, ahogy jött. Vince fölegyenesedett, ránézett a feléje eső lapos, nyesett fülkagylóra, amely beszéd közben együtt mozgott a zsírtól fészes bőrrel, megnézte magának az egész jól ápolt, enyhén kopaszodó, önérzetes fiatal embert, körbepillantott a szobában, a sima ablaküvegen, a fényezett bútorokon, a síkos parketten, Mák Feri játékszerein: a telefonregiszteren, a töltőtollon, a piros, fehér és szürke telefonkészülékeken, a halomban álló dossziékon.

– Sajnálom, Mák, hogy tegezlek – jelentette ki –, most sajnálom csak igazán.
– Miért? – felelte rá engedelmesen Mák Feri, mint a buta gyerek a beugratós kérdésre.

– Szerettem volna neked azt mondani, hogy maga marha.

Kicipelte táskáját a szobából, s a folyosón még sokáig hallotta Mák Feri felháborodott, ijedt, sértődött makogását: Na de mér? nademér...

A portás meg még mindig ette a szőlőt.

Gyalog szelte át a belvárost, útközben betért egy kocsmába. Szolid, borsószínű műanyagba mártott kocsmá volt, és bizstrónak hívták. Kért egy féldecit. Egykedvű fekete nő tette eléje, egykedvű emberek ácsorogtak körülötte, ittak és a sportoldalakot böngészték. A féldeci jólesett, végigforrázta a belső részét. Kompromisszumok, gondolta keserűen, kikerülhetetlen és arcpirító kompromisszumok és sehova se vezetnek.

A gyaloglással akart megszabadulni Mák Ferenc főelőadó emlékeitől. Sietett, aztán egy fordulóban észrevette, hogy liheg. Rögtön lassított, bőven van ideje. A lihegés mégis idegesítette, újból eszébe jutott, mennyire hiányzik az életéből valami tervszerű testedés, izzasztó labdajátékok, kimért napi úszásadag, pár kilométer futás hajnalban. Egy lélegzetvételkor az ember körülbelül ötmilliárd porszemlet szív be, ennyi van a városok utcáin emberfej magasságban. Hajnalban valamivel tisztább a levegő. Mellette autók haladtak el, dühösen fékezve a gyalogátkelő-helyeknél, autók erdeje vette körül, szélvédők és lökhárítók és kipufogók erdeje, a kipufogókból ömlött a gáz, az aszfaltról láthatatlan felhőkben szállt felfelé a finom por. Tóth Vince nyugtalanul végignézett az embereken: a járdák teljes szélességében vonultak, nevetgéltek, pöf-feszkedtek, ásítottak, csomagokat cipeltek, ágáltak, fagyaltot nyalogattak, cigarettáztak, gesztikuláltak, beszéltek, menetközben újságot olvastak, a férfiak utánafordultak a nőknek, a nők egy-egy percre abbahagyták a vonulást és rátapadtak egy kirakatüvegre. Pardon, mondta valaki és félrelökte, az arcát súrolta egy izzadt arc, az orra előtt meggondolta magát az előtte haladó és átvágott a járdán, izzadásgátló szaga csapta meg, a lábára léptek, egy lány hosszú, agresszív haja belecsapódott a szemébe. Meg akart állni az emberfolyamban, de aligha tudott volna, továbbsodorták, megpörgették, végigkarcolták, átlépték és végül is magukkal hurcolták. Egy aluljáróban találta magát, elfogyott a napfény a feje fölül, hatalmasra növekedett az emberi lábcsozogság és hangos lélegzetvétel zaja. Meggyorsította a lépteit, hogy mielőbb kijusson – fent legalább a füstköd-vatták fölött ott kékllett a magasban az ég.

Megviselten érkezett Öleshez, kissé szorongott is, noha tudta, hogy a dolgozatának semmi hibája sincs már. Öles, mint egy csapzott tollú, mohó madár rontott ki odújából, hogy birtokba vegye őt: egymásba fonódó, rekedt szavai körülfolyták Vincét és elzárták a világtól. Ölesben mindig volt valami furcsa, talán anakronisztikus vonás, és talán ebben rejlett a titka, ebben az észrevétlen eltulajdonításban... Ez a furcsa fiú, aki mindig a saját bicskáját használta, de úgy evett vele, mint egy gróf, s aki soha nem nézett meg egyetlen nőt se, ám egy szép napon még női párbajra is sor került a kegyeiért, úgy csinálta meg a karrierjét, hogy mindenki azt hitte: nem akarja megcsinálni. Az a csinos lány, akit elvett, rajongott érte, s a házasságba kocsit, balatoni nyaralót hozott. S a jófejű, de egyáltalán nem különleges képességű fiúról egyszerűen csak mindenki tudta, hogy bentmarad az egyetemen, s hogy a kopasz docens „rendkívül tehetséges fiatalembernek” nevezte a kari ülésen.

Mialatt Vince nem is érzékelt mást, csak Öles szóáradatát, az már mindent tudott róla, szűrős madárszeme kitartóan pásztázta vendége arcát és csontos ujjai a dolgozat lapjait is átpergették.

– Szóval azt mondd, utána a kutatás felé orientáldsz – mondta egyszerűen, mint saját szóözönének és e vizsgálódásoknak természetes konklúzióját.

– Én? Én nem mondtam ilyet.

– Azt mondtad: a továbbiak szempontjából létfontosságú – idézte Öles kissé türelmetlenül. – Ne lovagoljunk a szavakon. Világosan látom a koncepciódat.

– Hogyan látnád, mikor...

– Minek jöttél, ha nem hagysz szóhoz jutni! – káromgott Öles barátságosan és

karmaival a köpenyzebébe kotort. Egy csomag külföldi cigaretta került elő, beszéd közben Vincének is odanyújtotta. – Mondom, látom a logikádat: pár évet lehúznak a vadonban, összehozunk egy dolgozatot, megjegyzem, a dolgozat nem rossz, bár néhány apró vitatkozni valóm lenne vele, ahogy nézem, de ez most nem fontos, nos, azután jöhet a nagy ugrás, intézet, egyetem, esetleg; főiskola, részletkérdés, igazán nem rossz, Tóth, szavamra, nem is rossz! Az ember megszerez egy helyismeretet, ami feltétlen előny, legalábbis egy darabig, továbbá a doktorálás menni fog, az öregem majd ráébresztem, hogy javítod a statisztikát, az öreg egyébként most külföldön van, azután én megyek, közben határidős kiadványok, várjunk csak... nézd, a jövő tavaszra összehozzuk. Na mit szólsz?

Illatos füstöt pőfékelt Vince arcába.

– Idefigyelj, Öles, én...

– Hagyjuk a fölös szövegeket, öregem, mit iszol? Látod, meg se kínállak, pedig az ilyen ritka vendéget meg kell becsülni, parasztmódra viselkedtem, na mit? skót viszkít vagy inkább hazai kisüsti? felhívom a figyelmedet, hogy a skót viszki tényleg skót, én hoztam, garantált, a kisüsti viszont...

– Pálinkát – mondta megadóan Vince.

– Mindjárt gondoltam egyébként – jelentette ki Öles. – Na igyunk Tóth Vincére, a bátor harcosra, a tudomány egyelőre még névtelen katonájára, aki...

A csontos madárujjak az asztalra pörgették a poharakat, koccintásra emelkedtek, üveget dugaszoltak, szájat töröltek.

– Te Öles – mondta Vince a pálinka gőzébe –, miért mondod te, hogy *vadonban*? És miért néztek rám így mindnyájan?

– Kik, mindnyájan?

– Az előbb Mák Ferivel akadtam össze...

– Helytelenítem, hogy egy napon emlegetsz azzal a hülyével – mondta Öles gögösen.

– Jó, hagyjuk... De mintha börtönből jönne az ember, úgy fogadjátok. Stiches a tag, büntetett előéletű. Vagy nem normális.

– Á! – kiáltott Öles diadalmasan, mint a jóvendőmondó, akinek beváltak a jóslatai. – Kitört rajta a kolera! Na mondjad csak, mondjad, ismerem ezt a...

– Mint aki nem normális – folytatta Vince makacsul. – Igen, ez az, és van is benne valami. Minden viszonyítás kérdése. Csakhogy a télen nyakig jártunk a hóban, hogy egy példával is éljek neked, de tényleg, nyakig szinte, rossz volt nézni, hogy küszködnek az emberek, sose azok, akik erősek, miegymás, szóval a kiskölykök, akiket gyalog cipeltek, a buszokon ugyanis, ha egyáltalán jött néha egy, úgy tiporták egymást, mintha háború lenne... de ez nem is fontos, az a fontos, hogy olvasom ám, hány hókotrórt sikerült a Lenin körútra ráállítani, és hogy Budapesten a hó egy nap alatt eltűnt, legyőztük az elemeket, s látom a képet a lapokban, az országos lapokban, ugye, hogy hókotrók a Lenin körúton, rém megnyugtató volt, ahogy a Lenin körúton vonultak a hókotrók, mint a rohamra induló tankok, ez igen, az ember megnyalhatta a szája szélét, ez aztán a felkészülés! Örülhetett az ország, hogy az ország szíve megszabadult a tél gyötrő gondjaitól! Az az apró szépséghiba, hogy közben nyolcmillióan hogy vannak, mint vannak, ehhez képest légy piszok... de különben nem is ez a fontos, csak az az asszony például, aki a szemem láttára esett bele a hóba a két gyerekével a karján, mert lerohadt a busz, ugye, hát az nem fogja fel ésszel, azt garantálom neked, miért kellene, hogy örüljön a hókotróknak a Lenin körúton! Ezt az egészet sokféleképpen lehet magyarázni, de azt nehogy a képedbe vágd, hogy egy országot a fővárosa jellemez, mert annyira hülye nem vagyok... Csakhogy ez is más, meg az is más, hogy reggelenként ontják a vonatokat a másodrendű állampolgárokat, idejár az egész ország, intézi az ügyeket, pecsételtet, aláírat, megkérdez, megtud, megköszön...

– Te eltévesztetted a házsámot! – mondta drámaian Öles. – Én, aki vidéki gyerek voltam...

– Ne személyeskedjünk, kérlek. Mindegy, mi voltál, ha egy csöpp eszed volt, hát idejöttél. Idejönnek, mind idejönnek, ha egy koszos kis hivatalnok úgy érzi, mákszemnyi szorult belé, azonnal szűk neki a világ mindenütt másutt!

ját tulajdon hóna alatt, s ahol éjszaka is, sötétben is kitalál a konyhába. Dehát itt is kitalál sötétben is a konyhába, oda, ahol húsz éven át a leckéit írta és ette az anyja főztjét... Behúzta a nyakát, alázatosan ütemesre igazította a járását és rálépett a rossz-pontot jelentő lyukas kövekre is, amikről az imént azt hitte, hogy az ő tegnapi lábnyomait őrzik; nem, ezek a kövek elfelejtették őt, mert ennyi év alatt hány ezer vagy hány millió lábnyomot kellett volna megismerniük és megjegyezniük? Úgy érezte, mindenki látja rajta, hogy idegen, a fák közömbösen állnak és a kövek egykedvűen türik a cipőtalpa érintését, a falak nem fogadják be az ő testéből áramló sugárzást és ő sem tudja megfejteni a falak titkát; *pedig ezek az ő falai voltak!* körömnymi krétákkal firkálta tele őket és lepisilte őket és támasztotta őket száz meg száz meg száz napon át, nyári estéken a tenyerében érezte a beléjük gyúlt napmeleget, és ugyanaz az eső áztatta őt is, mint a falakat, s ezek a falak voltak számára a legfontosabbak, amikor a világ térelvlasztó rácsait először érezte. Ment az utcában, ami ime, kidobta őt magából, pedig azt hitte, annyira az övé, hogy mindig magában hordja és mindig a tenyerébe veheti és mindig gyönyörködhet benne, bárhol a világon.

Odaért a kapuhoz, a kapu a régi volt, minden lekopott róla az idők folyamán, ami fölösleges volt vagy csak kicsit is nélkülözhető: festék, vaspánt, kőciráda, kilinc; soha-nem-zárható bejárattá egyszerűsödött, akár egy barlang szája. De azért szép kapu volt, nyílásának formája és a nyílást övező kövek a puritán, ősi célszerűség jegyében hirdették az idő hatalmát és jelentéktelenségét egyaránt. A kapuban egy csatakoshajú suhancba ütközött Vince, a suhanc azt mondta: oppá!, megkerülte, elővarázsolt egy szűnyogforma, nagyhangú robogót és föl pattant rá. Vince utánabámult a fülsike-títő berregésben, s alig akarta elhinni, hogy ez a hosszúhajú kamasz a Pichlerék Öcsikéje, akit Pichler néni oly soká hurcolt előredomborodó hasán, s ha nyivákolni kezdett, a szájába tömött egy madzagon lógó cumit, a köténye aljával pedig meg-megtörölte a gyerek folyton folydogáló orrát. De a hosszúhajú kamasz mégis a Pichlerék Öcsikéje volt, mert arca kísértetiesen hasonlított az anyjához, annak szakasztott mása, megismétlődése volt, egyike azoknak a jelenségeknek, amikbe a civilizált ember is beleborzong, ha ázatlanul szembekerül velük. Amikor elhalt a motor tébolyult zaja, Vince elindult a lépcsőn, köszönt egy ismeretlen fiatalasszonynak és egy ismerős öregasszonynak, akiről azonban szintén nem tudta hirtelen, kicsoda. Megállapította, hogy az ablakkereteket mind átfestették zöldre, ettől a ház belső képe olyan lett, mint valami virágrács a túlbuzgó kertész keze között. A gangon sokan könyököltek, s míg Vince végigment az ajtajukig vezető úton, alaposan megbámulták, érezte hátában a kíváncsi szemek röntgensugarát. A mama felsikoltott, amikor meglátta, be kellett túszo-olni az ajtóból, de végre leült az anyjával szemben, végre otthon volt.

– Aludj egyet, fiacskám – mondta később a mama –, nekem úgyis le kell futnom a boltba, hozok kolbászt a lecsóba.

Hallotta az ismerős ajtócsapódást, a léptek kopogását, az udvar ismerős neszeit. A feje hasogatott, de a divány puha volt, test alá simuló. Tercsi alszik ezen a diványon. Az övé, a régi már nincs meg, mamáék eladták egy ószeresnek. Ócska divány volt, igen, kár lett volna megtartani. Csak rakosgatja az ember ezeket az ócskaságo-
kat... Vince nem jön többet haza, adjuk el a diványát... Kétszáz forintot? de jóem-ber, akkor inkább felhasogatom aprófának! Pedig de jó kis divány volt, istenem. A fe-jéhez ékalakú pótrész tartozott, azt ő később leszedte, így a divány egyenes lett, csak a deréktájon süppeteg... jó kis kialudt lyuk volt a deréktájon...

Arra ébredt, hogy suttognak körülötte.

– Miért nem kelttetetek föl?

– Olyan jól aludtál!

– Jó reggelt, öregem! – a papa azonnal odajött, lenézett rá, és lelkesedésében volt egy jó adag szemrehányás is. – Hazajöttél szunyálni?

Tercsi is otthon volt, de már csak féllábbal. Rálehelte a testvéri csókot Vince arcára és rohant vissza fésülködni. Szép nagy lány lett Tercsi, az ember nem győzi bámulni. Ahányszor újra látja, annyiszor hiszi, hogy most már végérvényesen felnőtt. S lám, megint változott valamit.

Leültek együtt a lecsóhoz.

- Nem sótlan? – tudakolta a mama.
- Ez ott felétek a legjobb bor, mi? – mondta a papa, míg megkóstolta a vörösbort.
- Tercsinek komoly udvarlója van, képzeld – dicsekedett a mama. – Egy orvos! Képzeld csak, egy orvos. Azám.
- Ugyan, mama – mondta Tercsi és óvatosan nyalta a szája sarkát, nehogy tönkretegy arcán a púdert. De azért kitörölgette a paprikás zsírt.
- Miért, tán nem lenne jó egy orvos a családban? Kicsit koros hozzád, nem mondom, de amúgy rendes ember lehet...
- Nem ismeritek? – szólt közbe Vince. A mama fájdalmas arcáról rögtön látta, hogy a kérdés teljesen fölösleges volt. Belevágott hát a saját dolgába, fejesugrással.
- Ha orvos nem is, doktor azért lehet még a családban, mama. – Megvárta, míg mindhárman ránéznek, aztán megkönnyebbülve kinyögte: – Hát én, ha minden jól megy. Talán a tavaszra már meglesz. Most adtam be a dolgozatot.
- Doktor! – álmélkodott a mama. – Dehát hogyan? Miféle?
- Tudományos – mondta Tercsi fontoskodva. – Ugye, tudományos, Vince?
- Az, persze.
- Doktor Tóth Vince – mondta a mama hitetlenkedve.
- Miért is ne? – szólt közbe a papa büszkén. – Ha már megvan az egyeteme hozzá! Az én fiam, elvégre.
- És már így is hívnak? – kérdezte a mama.
- Nem, dehogy. Mondom, ha tavasszal megvédem, jövőre talán...
- Olyan sokára!
- Az a nagy adminisztráció mindenhol! – jelentette ki a papa ellentmondást nem tűrve. Bekapta az utolsó falatot és a pohárért nyúlt.
- Jaj, elkések! – mondta Tercsi és felugrott.
- Soha nem segít mosogatni – jegyezte meg a mama és ő is felállt.
- Gyorsan a rádiót! – kiáltotta a papa és áttelepült a karosszékbe. – Talán már meg is kezdődött a meccs!
- Ettől kezdve meccset hallgattak, papa mérges kommentárokkal kísérte az eseményeket. A mama kint csörömpölt a konyhában. Eltelt másfél óra. Barokk muzsikát sugárzunk, mondta aztán a bemondónő, s papa lekattintotta a rádiót.
- Lajosék le akarják cserélni a kocsit – jelentette be.
- Tényleg?
- Ez most a nagy családi esemény.
- Igen?
- Lajos azt mondja, ma még megkapja az árát, de egy-két év múlva veszít rajta.
- Áhá.
- Csak az a nagy gond, hogy a család egy percig se maradhat kocsi nélkül, Edit ki se tud mozdulni a gyerekekkel nélküle, márpedig, ha ezt eladja...
- Értem – mondta Vince bágyadtan.
- Ti nem vesztek?
- Nem, nem hiszem...
- Úgy értem, gyűjtöttetek valamennyit?
- Á, egy vasat se.
- Ja, az akkor nem megy... – töprengett papa –, mert én proponáltam Lajosnak, hogy ti átvehetnétek a kocsit, annyira azért még nincs lestrapálva. Neki akkor persze le kellene engedni az árból, veled viszont megállapodhatna, hogy kivárod, amíg...
- Aztán bejött a mama, friss süteményt hozott.
- Csak egy kis olcsó tészta, de hamar megvan. Csomagoltam a gyerekeknek is, hátha ők is szeretik. A kis Lajcsikának ez a kedvenc süteménye. Ha látnád...
- Az a kis bitang! – kiáltott fel a papa és felkacagott.
- Később bekapcsolták a tévét, kezdődött az esti adás. Vince felállt.
- Már mész? – sópánkodott a mama. – Legalább egyszer megírnád előre, mikor érkezel!
- Ráérsz még a vonatig – mondta a papa is.

- Be akarok nézni Gáborékhoz.
- Gáborékat ki nem hagyád – mondta neheztelően a mama.

Táskáját most már a meleg sütemény, Lajos kisfiának kedvenc süteménye húzta. Villamossal kelt át a városon, s bolyongott a lakótelep egyforma házai között, míg végre megtalálta Gáborékat. A csöngetésre Piri nyitott ajtót, ruhaujja felgyűrve, haja nedves homlokára tapadt.

- Jaj, Vince, hát te vagy! Nem tudtam elképzelni... de gyere gyorsan, a kicsit fürösztjük!

Gábor hangja bömbölt ki a fürdőszobából: ki az?

- A vidéki rokon – mondta idétlenül Vince.

- A marha Tóth! – ordított Gábor a fürdőszobából. – Gyere már, Pircsi, vedd el tőlem ezt a kis átkozottat!

Vincének meg kellett néznie, hogy lubickol a kis átkozott a félarasznyi vízben. Mintha víziállatok lennének az ősei, dicsekedett Gábor, és odanézz, micsoda combok! Vince állt a szűk, forró, párás fürdőszobában, ahol immár a törölköző ráncai között rúgkapált a kövér, vörös kisbaba, arra gondolt, hogy az ő fiai épp ilyenek voltak, s a hátán folyni kezdett a víz. De kitért, míg Piri végre etetni vitte a gyereket.

Bementek a szobába, ahol Gábor újságolvasásának nyomain heverték szanaszélj-jel, szemüveg, szemüvegtok, hamutartó, öngyújtó, ceruza, kifordított folyóiratok, széthullott újságlapok, egy pár papucs. Gábor zokniban szaladgált, poharakat hozott, sört ittak, kapkodva beszélgettek, Gábor friss sérüléseiről mesélt, egy kollegáját zúdította különös hévvel, akit Vince nem ismert, Piri néha bekiáltott, olyankor Gábor felugrott és az ajtóból kiabálta vissza a mondat végét. A gyerek teljes mértékben uralta a lakást, hintőporok, pelenkák, kenőcsök, takarók és szalagos fejkötők heverték, száradtak mindenfelé.

De aztán bejött Piri, lerakta eléjük a kávé, megveregette Vince hátát. Szappanszag lengett a nyomában.

- Mintha fogtál volna, te Tóth – mondta szeretettel. – Mit csinálsz te ott, a világvégén? Hülyére dolgozol magad?

- Tényleg, mi van? – kérdezte Gábor is.

Ők az egyetlenek, gondolta magában Vince, akik néha megkérdik, mi van velem. De választ már ők se várnak.

- Hány cukrot kérsz? – folytatta Piri, s egy apró csiptetővel felragadott egy kockát.

- Egyet – mondta Vince.

- Nagyon helyes – bolondozott Piri. – Így leszel kedves a ház urának! Ő olyan spórolós mostanában! Bizony, még a kockacukrot is számolja!

- Elvonom a falatot kicsiny családom szája elől – mondta Gábor kenetteljesen.

- Nem mondtad, hogy kocsira gyűjtünk? – kérdezte Piri.

Az álmos éjszakai villamosban nyüzöttképű, batyús-bőröndös emberek ültek. Átutazók. Riadtan pislognak a hangzavarban, míg egyik pályaudvarról a másikra érnek. Vince mindig könnyű táskákkal utazott, s örült, hogy nincs ráírva az arcára, hogy kétségbeesik, ha lekési a vonatot. Sőt, helybelinek érezte magát a bőröndösök között, mint aki merő szórakozásból utazik, s ha meggondolja magát, egész egyszerűen visszafordul. Van hová mennie.

Egy cingár kis ember ült előtte, kétoldalt besüppedt az arca a fogatlanságtól. Föl-emelkedett kissé és alázatosan feléje hajolt:

- Nem tetszik tudni, mikor kell leszállni az állomáshoz?

- A harmadik megálló – mondta jószágosan Vince. – Majd szólok, én is ott szállok le.

- Szintén utazni tetszik? – örvendezett a kis ember.

- Igen.

- És hova, merre? – társalgott a süppedtarcú felszabadultan. – De pestinek tetszik lenni?

- Nem - mondta Vince és meg tudta volna ütni a kis embert -, nem vagyok pesti.

Belül üres lett, élettelen, száraz. Elveszítette valóságosságát minden körülötte mozgó és zajló díszlet: a berregő villamos, a süppedtarcú kis ember, a rengeteg, szét-hajigált fénypont az éjszakában, saját bizonytalan lénye is elveszítette körvonalait, formáját, nyersanyagát, csak valami ingatag folt lett a többi, öt körülvevő folt között. S ő, aki azzal a természetességgel kelt hajdan útra, s tette lábát minden falu és város földjére, hogy mindenütt otthon van e hazában, most nem érezte valódinak sem az utat, amin járt, sem az utast, aki ő maga volt.

- Most kell leszállni? - kérdezte a kis ember gyámoltalanul.

- Igen, most - felelte.

Leszálltak mindketten és eltűntek a pályaudvar forgatagában.

Ismét ott volt a füstmarta, húgyköves falak között, a semmihez se hasonlítható morajban, megmerült benne, testére rátapadt a fény tépett pókhálója, beléivódott a fagyos napraforgóaj-illat, száraz szivacsteste megtelt a jegypénztárak apró sárga torkának s a bőröndökre telepedett asszonyok kurta, vastag lábának látványával, a remegő Diesel-mozdonyok mormolásával, amely mint egy mindent aláfestő, szüntelen muzsika, rezgette a levegőt. A csarnok nedves köveiről felszállt a pára, s a savanyúbor-szagú söntéspultnál egyforma feketére pácolódott férfiak támaszkodtak. Közéjük állt, megérintette a nyirkos bádogot, beszívta a csobogva ürülő palackok, sebtiben kilötyintett kupicák, tocsogó mosogatórongyok, fokhagymás vagdalthúsok, szikkadt lángosok, izzadt csaposnők illatkeverékét, s ő is hasonlatossá vált a fekete férfiakhoz, az olajszag-párafüst-motorzúgás-emberi kigőzölgés páclevében alámerülve. A hasonlatosság elsimitotta friss magányának veszedelmes éleit. Kilépett a hűvös éjszakába, ahol a kocsonyás sárga fénybe zöld varázsszemek villanása és füttyszavak pengéje hasított, a remegőtestű mozdonyok szívdobogása fölerősödve dobolt a fülébe és ritmusuk észrevétlenül egyé vált saját szívverésének ritmusával. Targoncák dudáltak rá, kikerülték, s mint cipekedő óriáshangyák, serényen továbbsiettek, kosarak, ernyővégek, bőröndsarokvasak, könyökök, kezek, karok, vállak, hasak, mellek és szemek súrolták, ahogy ment az emberek között és vitte ólomsúlyú, üres testét a serény, mozgalmalmas és sosem változó éjszakai pályaudvaron, s úgy érezte, ez az igazi otthona, ez itt, ez a legörökebb és legátmenetibb világ.

Aztán kihajolt a hűvös éjszakába és nézte az elbillegő fénypontokat, amelyek mögé a táj most elrejtette arcát. Feje különvált a törzsétől, beitta a hús sötétség itatósa. Mintha nem önmaga lenne többé, érezte az ezer és ezer éjszakai utas magányát is, akik sorstársai ebben az örökös mozgásban és elszakadásban és megérkezésben és elgületlenségben. Felülről látta a nagy fekete golyót, a lágy, szerves anyagú földet, s rajta a tovahaladó vonatok világító vonalkáinak százait.

Egyszer behúzta a fejét, s forró, nagy lökéssel beleáramlott a vére. Eszébe jutott, hogy nem nézte meg otthon a gang vasrácsának mintázatát. Nem végzett hát el semmit, ezt sem.

Amikor a vonat már a zümmögve alvó gabonaföldek és a hangosan lélegző erdők között futott vele, heves vágy fogta el az ágya után, amelynek rugói már átvették teste formáját, a lakása falai után, amelyekben ilyenkor éjjel finoman szuszognak a fűtőcsövek, a legszemélyesebb környezete után, amely ismeri tenyerének tapintását, s szerette volna megérinteni a fiai fejét, mert attól félt, hogy elfelejtette az arcvonásait. A megérkezésre vágyott, meg akart érkezni már, hogy silány trófeává aszalódott sárkányfejétől megszabaduljon, s belevetesse magát a vadonba, bármilyen vadonba, csak igazi legyen.

Az utolsó hullám

IV.

Amennyire tájékozottságom terjed, senki sem próbálkozott annak a külső-belső mozzanatokból összeszövődő folyamatnak az elemzésével, ami megmagyarázná, miként válik valaki festővé, muzsikussá, íróvá, költővé. Maguk az érdekeltek se igen árulnak el többet, mint hogy már kora ifjúságukban érdeklődtek későbbi hivatásuk tárgya iránt. Ebben a könyvemben, egyebek mellett azt nyomozom, hogyan lettem író, a tárgy ez, de végleges, teljesen kielégítő magyarázattal én sem tudok szolgálni. Megelégszem azzal, hogy az áttekinthetetlenül gazdag szövevényből kiragadok néhány ténnyel, néhány mozzanatot, néhány törvényszerűséget. A tények egy része: adalék egy irodalmi pálya anatómiájához: a másik, a bensőségesebb, mélyebb és megfoghatatlanabb: ember és szülőföld kapcsolata, a mitikus anteuszi érintés, mely nem sejtett erőket ébreszt a lélekben, megindítja a pangó képzeletet, felfokozza az idegek érzékenységét, új tulajdonságokkal gazdagítja az értelmet.

Első regényemet, „A rostá”-t Kolozsvárt írtam huszonhárom éves koromban. A regény témája előzőleg nem foglalkoztatott, a szülőfölddel való találkozás hatására pattant ki, úgyszólván készen, mint Pallasz Athénéé Zeusz agyából. Abban a környezetben írtam a regényt, amelybe a gyökereim egész rendszere kapaszkodott, ezek a gyökerek közvetítették a szülőföld életerőit a szereplőkbe, ezek táplálták őket és a cselekményt. A hazai környezet ismerete avatta hitelessé a történetet és benne az egyéni sorsokat.

Megrázott a változás élménye, hiszen ahova most hosszú távollét után visszatértem, nem az a Kolozsvár volt, ahonnan elutaztam volt; magam is változtam időközben, hála a különféle viszontagságoknak és minden bizonnyal ez a kettős változás tett képessé arra, hogy a témát meglássam s a magam kezdetleges módján egy regény cselekményében kifejezzem.

A kétirányú folyamatnak ez az egyik, a nehezebben megközelíthető része. Másfelől – és a külső mozzanat ugyancsak lényeges: – *odahaza* kiadták a regényt, annak ellenére, hogy ismeretlen szerző írta. Pesten hónapszám házalhattam volna vele, elutasítottak volna. Mint ahogy később számos kiadónál próbálkoztam a már megjelent, a magyar sajtóban is pozitíve méltatott regény magyarországi kiadásával – nem akadt vállalkozó.

1930 júniusától 1931 szeptemberéig egyfolytában tizenöt hónapot töltöttem Kolozsvárt. Egyetemi hallgató voltam még, a pécsi egyetem hallgatója, az ötlet, hogy tökéletesítem gyarló román tudásomat, a professzoromtól származott. Abban az időben a romanisztikát olasz kölcsön-professzor tanította a pesti egyetemen s ezzel a diszciplinával az egész országban nem foglalkozott senki. Tálcán kínálkozott tehát az ötlet, hogy mivel franciául-olaszul nagyjából már tudtam, sorra megtanuljam a többi újlatin nyelvet, és megszerezsem azt a nyelvészeti tudást, amelynek birtokában a műveltségünkben tátongó űrt betölthetem. Az is logikus volt, hogy a tanulásban első a román nyelv legyen.

Éltrevaló terv, mely a tisztázatlan pontok következtében mutatkozott a későbbiek folyamán életképtelennek. Én a professzoromtól vártam, hogy útba igazítson, vagyis megmondja, mivel kezdjem a tanulmányokat, milyen természetű anyagot gyűjtsék jövőbeli románisztikai disszertációmhoz.

Gazda nélkül számoltam, ő ugyanis semmivel sem volt tájékozottabb a kérdéses területen, mint én magam. Ha csak egy kicsit nyitja a tárgyhoz, csak annyira, hogy a legnyilvánvalóbb, avatatlanok számára is kézenfekvő tippet adja, nevezetesen, hogy román jövevény-szavainkról készítek disszertációt, semmi sem mentett volna meg a tudományos pályától. Egy időre legalább. Mert annyi bizonyos, hogy végleg nem ragadtam volna meg benne, ha nem is szakítottam volna oly látványosan a nyelvészettel, mint a jegyzeteit máglyára vető Szabó Dezső.

Pécsi professzorom azzal a soványka útravalóval bocsátott el, hogy nézek körül a szakirodalomban, majd találok megfelelő témát. Átböngésztem vagy átfutottam a pécsi könyvtárakban fellelhető lingvisztikai műveket, de nem találtam témára. Felteszem azért, mert hiányoztak az alapismereteim.

Mindenesetre útrakeltem, némi izgalommal, hogy mi vár rám Bukarestben vagy Jasiban; még nem döntöttem afelől, hogy a két város közül melyiknek az egyetemére iratkozom be. Ami a disszertáció témáját illeti, reméltem, hogy a probléma a helyszínen megoldódik.

Derűs nyári napon érkeztem Kolozsvárra, Katusnál, szemorvos nagynénémnél szálltam meg, aztán elindultam körülnézni a városban.

Közbevetőleg megjegyzem, hogy a benyomásaimról amúgy foghegyről emlékeztem meg „Tegnap” című könyvemben. Egyetlen mentségem, hogy a „Tegnap” megírásában más cél ösztönzött. Két mondatot idézek a méltatlan és szánandón sovány beszámolóból: – „erre a kolozsvári évre mindig úgy emlékeztem vissza, mint életemnek benyomásokban egyik leggazdagabb korszakára, de emlékeim... halottan szunnyadoztak bennem.” A szunnyadozó emlékek egy része néhány évvel ezután Nagyváradon éledt föl tetszhalálából, Bélteky Laci albérleti szobájában. Vele Kolozsvárt ismerkedtem meg, 1930-ban, vagyis életemnek e fordulóján. Este felidéztük a közös élményeket és ekkor emlékeimnek „ez az egységes tömbje... megrepedezett és szétaprózódott napokra, órákra”.

Most már bizonyos lehetek ítéletemben: – a későbbiek folyamán nem hogy elértem volna, de meg sem közelítettem az életnek Kolozsvárt tapasztalt teljességét és intenzitását. Aki számba veszi a múlt eseményeit, élete valamelyik szakában föltétlenül megtalálja a boldogságot. Ez a fogalom érzelmes, amellet nagyon tág, pontosabban arról van szó, hogy ez vagy az az év könyvelői kifejezéssel: „nyereséggel zárult”, vagyis a bevétel meghaladta a kiadásokat, ha mennyiségben talán nem is, értékben föltétlenül.

Igy találtam meg negyven évvel az események után az odahaza töltött másfél esztendőben a javát annak, amivel átmeneti földi tartózkodásom folyamán gazdagodhattam. Sem azelőtt, sem azután nem éltem ennyire a magam életét, még hozzá ilyen hosszan. Minden gondolatomban, minden érzésemben, minden érzékemben, minden törekvésemben *én* tapasztaltam, *én* nyilatkoztam meg. Viszont ma is kísérteties pontossággal emlékszem elégedetlenségemre, kielégületlenségemre. Ma csúcsnak látom ezt a másfél évet. Amikor rajta álltam, úgy éreztem, alig-alig emelkedik ki a lapályból. Mindez egyébként természetes, a távlat megváltozott, az út vége felől tekintve más a táj, mint a közepéről nézve.

A következőkben megpróbálok életre kelteni néhány „órát” és „napot” a „megrepedezett” múltból.

Ítéletemet nem a megszépítő messziség befolyásolja, vagyis nem az emlékezetemben szépült meg az a tizenöt Kolozsvárt töltött hónap. Alig érkeztem vissza Pestre, máris Kolozsvárra vágytam. A távlat még hiányzott, de a veszteséget, amint a Kolozsvárt maradt, Kováts Jóskához intézett leveleimből kiragadott részletek tanúsítják, nagyon is átéreztem.

„Kimondhatatlanul vágyakozom vissza Kolozsvárra . . .”

„Fantasztikusan lehangoló ez a város (Pécs). A Kolozsvárt sikerrel eltemetett spleenem föltámadt . . .”

„Írj sok mindent össze. Minden érdekel. Legalább így jusson nekem valami Kolozsvárból. Másként úgysem juthat semmi. Olyan vagyok, mint egy öreg citrom.”

A levél utolsó sora:

„Pestre írj, mert innen puccolok.”

Pestről:

„A refrén az: szeretnék visszamenni . . . Szörnyen rossz bőrben vagyok, fogyok, hull a hajam, minden régi ismerősöm megkérdi, mi bánt. Én végeredményben nem tudok mit válaszolni, mert hát beteg nem vagyok. Csak Kolozsvárra szeretnék visszamenni és el innen! Minél hamarabb!”

„Tíz napja kóválygok ebben a bűdös és poros kapitálisban és vágyódom Kolozsvár után.”

Ismét Pécsről:

„A kolozsvári ÉLET után, olyan irtózatossá hatással van rám az itteni döglődés, hogy azt hiszem, sikerülne művészetté káromolni . . . Csupa sötétség, csupa önfertőzés, csupa rettenetes súly az embereken . . .”

Nem utólagos változtatás a csupa nagybetűvel írott ÉLET, hanem Ady hatása. Azt, hogy az életet nem eltölteni, elyegetálni, elpipázni, hanem élni kell, ő tanította egyedül a magyar irodalomban. Ő oltotta belénk a szomjúságot, az élményéhséget. Hogyne vágytam volna vissza, huszonötévesen, nyakig a dissztációban és a doktorátusra való előkészületek közben! Pécsről Pestre, Pestről Pécsre menekültem, mindenhol sivárság.

Abban, hogy ez így történt, magam is közreműködtem. 1928-ban érkeztem Pécsre, s onnan 1930 júniusában utaztam Kolozsvárra. Pécs csakugyan halott város volt ebben az időben, az egyetemet nemrég telepítették oda, a bányászokat, a sertéskereskedőket stb. úgy-ahogy kiszolgálta a helyi vendéglátóipar, arra azonban, hogy a diákok igényeit miként elégítsék ki, csak 1934–35-ben eszméltek rá a vállalkozók. Odáig az egyetemi hallgatók idegeneként tengtek-lengtek a városban, mindamellettt – számos kollégám példája bizonyítja – megvolt a módja annak, hogy a városban gyökértelen diák mégis beilleszkedjék a környezetbe. Nem úgy, mint Pesten. Számtalanszor megismétlődő tapasztalataimból leszűrhettem volna a következtetést, hogy ott pénz és megfelelő ruhák híján, más talán, de én semmiképpen nem juthatok semmi olyasminak a közelébe, amire vágytam.

A helyváltoztatást megkönnyítette, a helyzetemet viszont rossz irányban befolyásolta, hogy féláron utazhattam. Valahányszor elragadott az érzés, hogy üresen múlik el a fiatalságom, örömtelenül telnek a napok, összecsomagoltam s rohantam az állomásra, hogy Pécs helyett Pesten találjak vigaszra vagy fordítva. Ha nem kapkodom ilyen hisztériásan, viszonylag kellemesen tölthettem volna „gyarmati szolgálatomat” Pécssett, nevezetesen az első három évet.

Mert miután hazatértem Kolozsvárról, 1931 szeptemberében, bármennyire vágyakoztam vissza szülővárosomba, féllábbal már Pesten éltem, ismerkedtem, hol itt, hol meg amott kapaszkodtam meg, s ha nem is éreztem fejedelmien magam, többé nem pocskoltam meddőn erőmet. A kolozsvári másfél év alatt megváltoztattam az életvitelemet, hogy miként, a maga helyén elmondom.

Szóval megfürödtem, átöltöztem és azzal a félénk reménykedéssel és elfogódottsággal indultam első sétámra Kolozsvár főterén, amit emigráns sor-som oltott belém. Kellemes benyomásokra szomjaztam, a gyakorlat azonban elbátortalanított, nem hittem a sikerben, eleve védekeztem a csalódástól. Ez a feszélyezettség azonban pillanatok alatt feloldódott, az idegen város megaláztatásai helyett minden jel arra figyelmeztetett, hogy haza érkeztem, itthon vagyok, saját környezetemben, sajátos közegemben. Minden húsz lépésre ismerős arc. A személyes ismerős megállít:

– Hogy vagy? Rég nem láttalak.

– Hogy van, lelkem? Miért látjuk olyan ritkán?

Egy lány, akit annak idején nem kértem fel a diákbálon, s még mindig nem felejtette el a mellőzést, hideg jónapottal köszön s nem áll meg, bár láthatta, hogy szívesen beszélne velem.

– Jó napot – sugárik rám egy másik lány tekintete. – Látogasson meg bennünket.

– Föltétlenül, kezét csókolom.

Mások nem állítanak meg, nem üdvözölnek, de tudomásul veszik jelenlételemet, csakúgy mint én az övékét, amolyan kisvárosi félszegséggel: – nem mutattak be egymásnak, hivatalosan tehát nem vagyunk ismerősök. Egyikünk sem merészel arra gondolni, hogy az árkot átugorja.

Betérek a főtéri patikába, Bíró Feri széles mosollyal fogad, a szokásos kérdések, mikor érkeztem, meddig maradok, hogy haladnak a tanulmányaim. Odakint a járókelők közül néha valaki benéz és észrevesz a kirakat üvegén keresztül, X tanár úr, vagy Y, apám régi barátja, végül Somodi bácsi a KAC edzője. Int, hogy menjek ki, beszélni akar velem. Azzal búcsúzunk, hogy a KAC pályára mindenképpen kimegyek trenirozni.

– Nem ismered? – ragadom meg Bíró Feri karját.

Odakint magas, telt nő vonul el, kíváncsú és megközelíthetetlen egyszerre. Az is – legyint Bíró Feri, ez és ez a férje, ez és ez a barátja.

– Hajh pedig . . . sóhajt és én vele sóhajtok.

Én magam sokat változtam, a mindig más és más környezetben vívott beilleszkedési gyötrelmek nemcsak elkeserítettek, de sok minden iránt fogékonyabbá tettek, mint amilyen azelőtt voltam. Változott azonban a környezet is.

Az a helyzetkép, amelyet a „Tegnap”-ban, meg a „Szabadság”-ban festetem Kolozsvárról, szülővárosomat a háborút közvetlenül követő évek dermedtségében ábrázolta. Időközben Kolozsvár kiheverte a háború okozta vérvesztésüket, magához tért, erői kibontakoztak, ekkor volt virágjában az erdélyi magyar irodalom, a román operában és a magyar színházban egymást követték a kitűnőnél kitűnőbb előadások. Az Erdélyi Helikon színvonalban a Nyugattal vetekedett, számos magyar és román író mindkét folyóiratba dolgozott, Emil Isac a költő, például. Román és magyar részről egyformán sokan munkálkodtak a két nép szellemi közeledésének előmozdításán, Chineziu tanár úr, többek közt.

Tetemesen hozzájárultak a város élénkítéséhez a románok. Nem az erdélyiek, ők nagyjából ugyanazt az életstílust követték, mint a magyarok, hanem az ókirályságból ide áramlott, könnyed, kedélyes, hangos, latinos vérmérsékletű románok, akik pompásan érezték magukat Kolozsvárt, mert egészen másra készültek föl, mint ami fogadta őket. A Székelyföld népességének a fölöslege jóformán teljes egészében a Kárpátokon túlra áramlott, Bukarestben rengeteg magyar cseléd, szobalány, szakácsnő, pincér, kocsis szolgált, ugyancsak rengeteg kisiparos dolgozott és sajnos, a prostituáltak nem csekély hányadát ugyancsak a székelyek szolgáltatták. Ilyen tapasztalatok után joggal lepődtek meg a környezeten, amibe kicsorduló életkedvvel illeszkedtek bele.

Még néhány nap nézelődés, csámborgás, lötyögés, majd az életem viszszaanyarodott abba a mederbe, amelyben a málnási holt nyár előtt folydogált. Mintha valami láthatatlan, de mindenható kéz megragadta volna 1924 júniusát és összeforrasztotta volna 1930 júniusával. A közben elporladt hat esztendő szinte nyomtalanul eltűnt.

Kányamált kezdődött a folyamat. Ez a négy holdnyi kis birtok Kolozsvár és Szászfenes határában fekszik, kilátással a Szamos holtága és a távolabb meg-megcsillanó élő ág közötti, akkor még rezervátumszerűen vadul burjánzó, gyönyörű rétre. Amolyan családi kegyhely volt Kányamál, aki közülünk megfordult Kolozsvárt, úgyszólván kötelességének tartotta ellátogatni oda. Mi sem természetesebb, hogy Katussal találkoztam beszéltem meg Kányamálba, ő már pénteken ott aludt, én szombaton indultam.

Kányamált, annak idején, amikor felderítetlen okokból száműzte magát az emberi közösségből, apai nagyapám testvére, Lajos bácsi vásárolta. Ő építtetett rá szobakonyhás parasztházat, méhest, ő állíttatott asztalt az óriási hársfa alá. Zsuzsika néni személyében parasztlányt vett feleségül.

Zömök, izmos, feltűnően széles vállú ember volt Lajos bácsi, torzonborz vörös szakállával úgy festett a vad környezetben, mint valami Robinson, aki maga vívja harcát az elemekkel. Most már elnyelte a civilizáció Kányamál környékét, de amikor oda költözött, az is megesett, hogy a méhes vagy a ház ablakából farkasra-rókára lőtt. Arról nem számolt be a családi krónika, hogy mi űzte el a postáról, ahol hivatalnokoskodott, bizonyos viszont az, hogy ő sem volt élelkes ember, mint ahogy egyetlen Grandpierre sem, akit ismertem.

Megmaradt barátait és el nem marot rokonait szívesen látta e regényes helyen, flekken-sütésre vagy szalonna-sütésre. Az összejöveleteken olykor durva tréfákat eszeltek ki. Legharsányabban a következő csínyen mulattak: – valaki megragadta a házőrző kutyát a nyakánál, másvalaki bekente a fenekét terpentinnel. A háztól a Szamosig kanyargós ösvény vezetett, ezen rohant le a kutya, iszonyú vonítások közepette, mégpedig úgy hogy miközben sajtó fenekét az ösvényhez dörzsölte, két mellső lábával futott, a hátsókkal éppen csak segített. Mivel az ösvény csigavonalat írt le, a vonító kutya több ízben eltűnt a közönség szeme elől, hogy aztán ismét felbukkanjon, ugyanabban a kacagtató testtartásban.

Kányamál, Lajos bácsi, majd Zsuzsika néni halála után apámra, végül nagynénemre, Katusra szállt; ő mint egyben-másban gyakorlati ember, néhány átalakítást eszközölt, például a méhes fölé magas lábakon álló házfélét építtetett, amelynek közbul elfelezett padlásrészén ágyakat állított föl, egyik felől a férfiak aludtak, a másik részen a nők. Közlekedés létrán. Földszintnek megmaradt a régi méhes, míg élt, Zsuzsika néni nyári alvóhelye.

A Fötéren felszálltam a rozoga autóbuszra, a végállomástól gyalog mentem, jobbról magam mögött hagytam először a mészégetöt, majd a Burgya féle vendéglőt, aztán betértem a kányamáli házhoz vezető útra.

Katust társaságban találtam, fiatalok között, őmaga varrottast készített, amolyan praxomán volt, aki minden percet kihasznál, nagy, éberem figyelő szemével felnézett a munkájából, üdvözetemet barátságos félmosollyal fogadta.

Körülötte a társaság négy lányból és két korombeli, ismerős fiatalemberből állt. Katus jelenléte ugyan tompította egy kissé a hangulatot, de a jókedv szemlátomást feszegette mind a hat fiatalt s miután Katus lement a veteményesbe kertészkedni, a vidámság gátlás nélkül robbant ki belőlünk, hosszan csengő, harsány kacagásban.

Elfogult ostobaságnak hangzik, sőt valószínűtlennek, de a pécsi diáktársaságokban sohasem áradt ilyen bőven, ilyen ösztönösen, ilyen tisztán a jókedv. Fiatalok voltunk, sokszor kacagtunk, hogyne kacagtunk volna, de nem ilyen duzzadó, ilyen önfeledt életörömmel, hanem egy kissé nyomottan, savanykásan, kesernyésen, vagy más hiba híján, erőltetetten. A kacagásukban is hazataláltam. Amellett már az első pillanatban észrevettem, hogy mindkét gazdátlan lánynak tetszem.

Ők is tetszetek, a döntő mozzanat azonban nem az volt a tetszésemben, hogy a két lány fiatal, csinos, gusztusos, sokkal inkább az, hogy tetszettem nekik, tehát nem a nő-élmény, hanem a siker-élmény, amelyben az elmúlt évek során egyáltalán nem dúskáltam.

A fiatal testek úgy választják ki magukból a villamosságot, mint a virágok az illatot, a levegő megtelt ezzel a nagyszerű elektromossággal, mely a szűkséghez képest váltakozó hullámhosszakon közelítette meg célját. Mire belemelegedtünk a játékba, köröskörül megzizzentek a lombok: megeredt az eső.

A méhes fölé épített cölöpház padlására menekültünk előle. A két pár félre vonult az egyik az egyik, a másik a másik sarokba, ők hátul, én a két lánnyal elől, azzal elkezdődött a küzdelem a két lány között értem, az én meghódításomra, siker ölelt körül mindenfelől, azt élveztem minden szemvillanásban, minden mosolygásban, minden kacér, magakellettő mozdulatban. Az izzó léghő megrezsegített.

Egyetlen közös vonás: a fiatalságuk, egyébként P. Piri és M. Juci más-más nőtipust testesített meg. A húsos, szőke Piri fiatalsága ellenére érett nőnek hatott; a sokkalta szebb, érdekesebb, okosabb, fogékonyabb, szellemesebb Juciból viszont épp a nőiesség, az erotika hiányzott. Ha választhattam volna, Pirit választom, mint ahogy megkíséréltem, Juci azonban olyan káprázatos ügyességet, olyan megsemmisítő fölényt tanúsított a párválasztási küzdelemben, hogy másról, mint az ő akaratának az érvényesítéséről, szó sem lehetett! Ott a cölöpház padlásán kétségkívül ő győzött, én pedig elfogadtam a győzelmét és látszólag meghódítottam. Valójában belementem egy kapcsolatba, melytől nem vártam és nem is várhattam semmit, következésképpen folytatni sem kívántam. Gátlástalanul és felelőtlenül engedtem Juci kezdeményezésének.

Ma tudom, hogy ez így van, a kányamáli méhes padlásán viszont és később Juciéknál, a cukrászdákban, vagy találkozhattunk bárhol, eszembe sem jutott gondolkodni, latolgatni, átadtam magam a jelennek, a pillanat varázsának.

Csak a szereplők és a színhelyek változtak, egyébként ugyanazt az életet éltem, mint tizenhétéves koromban, a málnási holt nyarat megelőző időszak-

ban. Akkor H. Ilussal flörtöltem, most M. Juci vette át Ilus helyét, egyébként mi sem változott, ez a szerelem a lényegét tekintve részlethű másolata volt a régebbinek, mint ahogy a mostani zsúrok is ugyanúgy zajlottak le, mint gimnazista korom zsúrijai.

Valamikor nyár végén, ősz elején, megmozdult bennem az író. Felteszem, hogy a sikerek ösztönzésére. A harmincas évek elején nem találkoztam sem pedagógiai, sem lélektani munkákban a ma már közkeletű siker-élmény igen hasznos fogalmával, lelkiállapotomat ennek híján nem ítélt meg olyan tudatosan, mintha ismereteim körében ez a fogalom is szerepel. A siker hiányát viszont állandó jelleggel éreztem, mint valami rámnehezedő terhet – ha ugyan nem képzavar a hiányt teherként említeni. Az újabb és újabb kudarcok után egyre sürgetőbben vágytam valami eredményre és úgy segitettem magamon, mint körülöttem mindenki más: – nagyítással, tudatos hazugsággal és ami annál ezerszerre veszedelmesebb és károsabb: a hazugságok öncsalásnak nevezett változatával.

Odahaza nálunk mindenki hazudott, az apám, a húgom, az öcsém, a nagyanyám, Katus néném, még édesanyám is. Csakhogy ő másként, mint a többiek, vagyis sohasem a maga javára, ő kit-kit megerősített a maga mítoszában, apámat abban, hogy hiányzó érdemeiért is tisztelte. Hazudott abban, hogy minket a gyerekeit, majd az unokáit, értékünkön felül becsült és a hibáinkat elnézően ítélte meg. Feltétel nélküli szeretetéért sok szenvedéssel kellett fizetnie. Valószínűtlen jóhiszeműségében azonban holtáig nem gyanította, honnan érte a csapás, mely életerejét megtörte.

A hazugság közegeben éltünk mindannyian. Ez a légkör azóta sem oszlott el, mint ahogy semmi sem múlik el nyomtalanul, ami beleivódott egy kultúrába, meggyökeresedett benne, hiába változtat irányt a történelem, hiába követ fordulat fordulatot. Mivel másutt visszatérek a témára, ezúttal csak egy felület és mulatságos anekdotával jelzem, hogy a hazugság légköre máig sem szivódott fel, ma is úgy vesz körül mindannyiunkat, mint a levegő. A kitűnő török költőt, Nazim Hikmetet végig kalauzolták a fél országon és megmutattak neki mindent, amit hazánkban látni érdemes. Valahányszor egy-egy történelmi nevezetességű helyhez értek, a kísérek közül mindig akadt valaki, aki elmagyarázta, hogy itt meg itt alaposan megvertük a törököket.

Nazim Hikmet végül megsokallotta a tömérdék magyar győzelmet s enyhe gúnnyal megkérdezte, ha mindenhol mi győztünk, akkor hogy az isten csodájában tarthatott a török hódoltság több mint másfél századig?

Történelmünk csakúgy hemzseg az ilyenszerű hazugságoktól, ez egyébként máshol sincs másként. Hiszen a történelmi események kendőzése a nemzeti öntudat legfőbb tápláléka. A történelmi hazugságok sok esetben nemcsak megbocsáthatók, hanem hasznosak, mert erősítik az egyén önbizalmát s ezzel alkalmasabbá teszik a cselekvésre.

Annál károsabbak az irodalmi, az irodalomtörténeti hazugságok. Az „ügyeletes zsenik” rendszere például, amely a Rákosi korszakban tombolt. Ez egyfelől az irodalmi ízlés szisztématisztikus rontása, másfelől buzdítás a versfaragóknak. Mert ha egy harmincketted tehetséget költővé koszorúznak, ez nemcsak azzal a következménnyel jár, hogy egy sereg klapancia-gyáros önbizalma megszilárdul, még hozzá teljes joggal, hanem – mint a gyakorlat tanúsítja – azzal is, hogy a szerkesztők egyre alacsonyabbra helyezik a mércét.

Legnagyobb pusztítást azok az irodalomtörténeti hazugságok végzik, amelyek – csak a realista ihletésű prózáról beszélek – az emberi eszményt kereső

olvasót zavarják meg emberismeretében és rossz útra vezetik saját maga és mások megítélésében. Vagyis önismeret helyett öncsalásra s ezzel közvetve mások becsapására nevelik. A témát érintettem az „Utazás a valóság körül” című esszémben.

A hazugság, mint meghatározó környezet, éreztette hatását a stílusomon is. Nemcsak verseket írtam ebben az időben, hanem azon igyekeztem, nem csekély verejtékezés közepette, hogy prózám lehetőleg minél „poétikusabb” legyen. Ezzel a prózával – ami a hazugságoknak fentebb ismertetett rendjébe tartozik – takargattam az élményhiányt, a témátlanságot –, vagyis a semmit azáltal próbáltam irodalommal magasztosítani, hogy körüllocsoltam poétikus jelzőkkel.

Annak idején, amikor ráeszméltem „költőinek” vélt stílusom milyen hazug és hamis, eltévelyedésemmek minden bizonyítékát megsemmisítettem. Az utolsó hullám azonban kivetett a partra egy levelet, tizenkilenc éves koromban írtam Balázs János barátomnak Épinalból Kolozsvárra, abból való a következő idézet:

„Mindaz, amit otthon szereztem, irtózatosan kimélyült bennem, látom az egész végzetet magamban: a szemlélődés kiszélesülését, azt, hogy a hangban a csendet, a csendben a hangot, a kezdetben a távoli véget látom, azt, hogy messze, messze látok, s azért nem elégít ki semmi, s azért keresek valamit, ami még nem pusztult el ember szeme előtt, úgy, hogy én is megtudhassam, hogy egyszer titok legyen nekem a halál . . .”

Ebben a megfogalmazásban az is hamisan hangzik, aminek az igazságról máig meg vagyok győződve. Mert hiszen arra célzok, hogy az otthoni élet nyomasztó gyakorlatatlansága és reménytelensége elől menekültem Épinalba. Ami úgy is volt, csakhogy ez a szöveg avatatlannak az égvilágon semmit nem mond. A többi mondat nyögveszaró költőieskedése elborzasztó, a „csend a hangban”, „a halál titka” stb. tartalmatlan hazugságok, az pedig, hogy messze látok, nagyon is tartalmas hazugság, hiszen rövidlátásomnak rengeteg jelét adtam.

Ez a stílusvilág azonos „költészetem” stílusvilágával, azaz következetes voltam: prózában is ugyanazt a gyakorlatot követtem, mint versírásban. Ebben a stílusban írtam „Barlang-lakók” című novellámat, melyet beküldtem a Nyugat pályázatára. Kováts Jóska elolvasta és ma sem értem, miért – de jónak ítélte. Később, 1925 december másodikán ezt jegyezte be naplójába: – „Budapestben megvettem a Nyugatot. Hallgattam és elsápadtam. Éreztem, hogy ismét kezdem szeretni E-t, de nem látogatom meg, mert olyannak hittem, mint aki beteg és fáj a látásom.” A Nyugatnak ez a száma közölte, hogy a díjnyertes novella Németh László „Horváthné meghal” című novellája. Az én nevemet meg sem említették. Jóska azt hitte, hogy a kudarc letört és tapintatból nem látogatt meg.

Egyszóval rügdalózni kezdett bennem az író, ki akarta használni a lehetőséget, hogy annyi meddő várakozás után megnyilatkozhatson. Konfliktusba keveredtem tehát; vagy a regény vagy a bukaresti utazás.

Megvallom, az a nyilvánvaló gondolat, hogy no most végre itt az alkalom a Málnáson elvesztegetett nyár mulasztásainak pótlására, egészen a mai napig – 1971. augusztus 4-ig – meg sem fordult a fejemben. Ebben természetesen logika és logikátlanság egyformán van, tizenhét éves koromban az érettségi sikere kedvéért akartam románul tanulni. Most más volt a helyzet, ahhoz, hogy tudós legyek, ráértem nyelveket tanulni, semmi nem sürgetett.

Athidaló megoldást eszeltem ki, Kolozsvárt maradtam, viszont szívósan tanultam románul, ugyanazt a módszert követtem, mint Franciaországban, Olaszországban, vettem egy regényt, kiszótároztam s naponként megtanultam ötven szót, vasárnap pedig elismételtem a heti adagot. Rövid idő alatt nemcsak gazdag szókincset kapartam össze, de mivel a regényt többször fennhangon is elolvastam, megragadt a fejemben egy sereg nyelvtani fordulat. Természetesen tudtam, hogy ilyen úton igazi nyelvtudásra, legalábbis én, nem tehetek szert. Barátaim viszont, akik látták, mi minden belefér a napi programomba, s hogy milyen következetesen tartok ki egy sereg tevékenység mellett, félig gúnyosan, félig tisztelettel, „módszeres embernek” kezdtek nevezni.

– No, mit szólna ehhez, te módszeres ember? – kérdezte Bélteky Laci, izés bihari magyarsággal és jóízűn felkacagott.

Kacagásába az elismerés mellett egy csipetnyi gúny keveredett.

Azelőtt is iparkodtam a tennivalókba valamilyen rendet vinni, egyszer a beszédtema hiánya készítetett erre, soványka mondanivalómat úgy osztottam be, hogy miközben a hivatalból hazakísértem diákkori szerelmemet, minden útszakaszra jusson néhány mondat. Máskor az érettségi megkövetelte tanulmányok kényszerítettek ésszerű gazdálkodásra erőmmel és időmmel.

Pécsett meg eleinte Pesten program nélkül lézengtem, azaz nem csináltam semmit, következőképpen nem értem rá semmire. Minthogy a semmit beosztani, csoportosítani, elrendezni, nyilvántartásba venni nem lehet, napról napra feladtam valamit, a teniszt, az atlétikát, a sétát, a kirándulást. Ezzel szemben Kolozsvárt napról napra dúsitottam a napirenden: – társaságba jártam, nyelvet tanultam, írtam, rendszeresen atletizáltam, viszonyaim voltak, ugyanakkor a „tisztá” szerelemnek is áldoztam, kirándulásokon vettem részt, megfordultam a kávéházi, kocsmái törzsasztaloknál. Szinte valószínűtlen mértékben gyarapodtam eredményekben, élményekben, tapasztalatokban, célokban, reményekben. Egyetlen kolozsvári hónap alatt többet takarítottam be, mint egy Pécsen töltött teljes évben. Mert a semmi, a programtalanság elnyeli az egyént, megsemmisíti reményeit, elsikkasztja céljait.

Kolozsvárt az időm megtelt tartalommal, ott teljesedtek ki képességeim, ott nyilvánultam meg legtöbbszörképpen. Maga a tartalom, vagyis a tevékenység sokrétűsége kényszerített módszerességre. Mihelyt az élet ad valamit – és legtöbbször a szülőföld ad – paradox módon az idő medre kiszélesedik, több fér belé, mint azelőtt, a napok hónapokká, a hónapok évekké dagadnak. Ahol nemrég vékony erecske folydogált, elfulladva míg egyik kötől a másikig ért, most egy folyó hatalmas víztömege hömpölygött. Az élet kiterjedésével törvényszerűen együttjár az idő kiterjedése.

Készségemet a szerkesztésre nyilván a mindennapi gyakorlatban alkalmazott módszerességből szereztem. Amint majd a továbbiakból kiviláglik, első regényemet a szerkezet mentette meg. 1930 őszére már elkészült néhány fejezet a regényből. Íme a kezdő sorok:

„A verandára besütött a nap, 1925 június huszonkettedikén. Három hárszéklet, egy asztalt, egy csomó cigarettacsutakot és Szabó bíró úr kopasz fejét világította meg.

A bíró izgatottan járkált le s fel. Tar koponyája mellől riadtan integetett két csupasz füle. Pocakja szerényen lapult meg nadrágja alatt. Barázdás homloka tövében nyugtalanul forogtak barna szemei. Hol ide lesett, hol oda. Sehoh látott semmi különösét.

Egy órakor kivágódott a kapu... Néhány udvariatlan kifejezés röppent

fel a teremtő ellen. A veranda üveges ajtója megvacogott s megjelent Szabó Laci. Izzadtan és sápadtan. Az ajtó éleset csörrent utána. Köszönés nélkül leült és maga elé bámult a padlóra . . .

Apja megállt előtte. Kezében égő cigaretta. Homloka csupa ránc. Várakozás az arcán. Szemei szinte kiugrottak az izgalomtól.

A csend megfeszült közöttük. A fiú nézte a padlót. Az apa nézte a fiút."

Az első változatban nem ilyen egyszerű, tárgyilagos mondatokkal kezdem a regényt, hanem a Balázs Jánoshoz írott levél költőiségével. Megvan a története, miként jutottam onnan idáig, mint ahogy annak is, hogy a már elhárult akadályok után milyen más akadályoknak kellett eltakarodniok az útból, hogy képes legyek megírni a regényt. Noha úgy tartom, hogy a két világháború közötti korszakban leghívebben „A rosta” ábrázolja az erdélyi magyarság életének egy töredékét, mégis tisztában vagyok azzal, hogy maga a mű nem jelentős, nem érdemes ilyen hosszan foglalkozni vele. Egyébként nem annyira a regénnyel foglalkozom, inkább azzal, mi mindennek kell összejárnia ahhoz, hogy egy írójelölt megírhasa első regényét. A téma tehát az a teljességében felderíthetetlen folyamat, ahogy valaki íróvá lesz.

Már amennyire.

(Folytatjuk.)

Fehér pille

*Mikor a tavasz nyárba tért,
és égzengés közt megjelent
sípbal, dobbal, galagonya-holddal,
ezer harsány pipacs ragyogta,
a patak ezüst szikrái zengték,
hogy ez a fülledt-fojtó kábulat,
ez az ájulásos dallam
ez már a nyár
kaszálóiról száll,
kószáló árva-madár-lelkem
teli volt akkor ijedelemmel,
hogy milyen pillét látok először?*

*Újjongtam, hogyha pirosat,
piros a szerelem hozója,
a fekete gyászt jelentett,
a sárga-szín betegséget.
Életet, sorsot, világot
így ítéltem meg,
ilyen véletlenből.
Még ma is riadtan
révedek arra a pillanatra,
mikor fehér pille röppent felém,
mely a halálotat jelenti.
Oly vészesen szállt át
a rét zöld tengerén,
kitéptem volna szárnyát,
hogy elhessegessem,
messze űzzem.*

*Babona, babona, balgaság!
Ma már tudom:
színektől szebb a föld,
zöldebb a zöld,
kékebb az ég
kék
tengere,
nem ijeszt meg a szín,
arcizmaim
se rándulnak meg,
a rettenet
csak az,*

*ha tavasz,
nyár
nem trombitál már,
és ősz, telet
sem lelek
többé,
az a volt-nincs lepke öl
örökké.*

Számvetés

*Oly fogyhatatlan volt hitem,
mint a kút vize, vagy az ég
csillaga csöndes éjszakán,
nem csuktam semmit, szabadon
ki-bejárt hozzám, aki jött:
ifjúság, öröm, kandi hold,
hiába huhogott bagoly
ablakom alatt éjszaka,
nem féltém, sirtam, ó minek,
kacérkodtam és mondtam is,
éveim mit számolom én?*

*Most számolatlan úgy fogy el,
úgy fogy el vakmerő hitem,
mint újjaim közt gyors folyó,
sodor, sodor a végtelen,
hiába minden: láz, remény,
remegés, nincsen menedék,
hiába egyre fogy a dal,
dadogó lesz a füttyös ajk,
csupán a bú, a fájdalom
az tölti meg szívem vadul,
vérembe az hord mérgeket.*

Kaszák alatt

*Nagy láng-kaszák összeperzseltek,
kifosztva állnak már a kertek,
ami marad a szélbe szállva
dolgom hírét viszik a nyárba.*

Tihanyi levél

Illyés Gyulának

Már a mólónál mondták hol laksz,
de a kedves arc
nem fogadott,
az ablakod
egyik szárnya
félíg tárva
volt,
nem tudom,
a hold
izgatott-e,
vagy más baja volt
szívednek
mikor útrakeltél?
most itt állok
e kedves szigetnek
meredélyén,
távolí lényed közelét
szimatolom,
a patkóvas az ajtón
húnos,
mondom sóhajtón,
ha itt volnál, kérdenéd,
mi bajom?
vágtazik velem a vég,
a százhuszas pulzus,
tán több is,
hiába szép
a kék víz, ég,
az öböl
alig tündököl,
mert láz öl,
láz, meg alázat,
ahogy a jobbágy-házak
gubbasztanak
a nagy torony alatt,
versíró zugaidat
megsimogatom,

egy kapás mondja:
nem vagy itt,
turcsán hangzik
mert mégis néztük egymást,
a közös időt-sorsot, miegymást,
a némán hunyorgó szemek
egymásba ölelkeznek, –
hát így van ez, barátom,
belátom,
turcsa,
házadnak nincsen kulcsa,
itt vagy,
mégse vagy itthon,
de nem tünődöm a titkon,
mehetünk tovább,
még Lőrinc kihült otthonát
simogatom meg,
aztán az autó berreg,
ludak röppennek szét,
s a szép álom-vidék
eltűnik,
majd újra, meg újra
feltűnik egy zugba
Csokonai ligete,
Lilla, hideg e
holt takaró itt,
padon a lomb-takaró,
hahó, hahó . . .
persze
a kicsi regélő lány verse
szíven ver,
amíg a tenger
ez a szép japáni kép
előttem foszlik szét
lila körökbe
törve
az alkonyi ködbe.

Mindig énekelnek

*Eltakarítják a vihar romcsait,
emlékedet is elfelejtik,
más lesz a táj abrosza
és hiányoddal a világ.*

*De azért zúg a fa,
cseng a szökőkút vize,
eltaposhatatlan a szerelem,
s mindig énekelnek a madarak.*

Mályvák

*A kert mályvái köszöntenek,
idézük azt a napot
mikor az asszonyi lét ösvényén
útnak indultál.*

*S azóta is
a szebb napok sugarában
az vagy,
mályva te is,
ahogy elborítottak egykor
lángoló szerelmükkel.*

A KÖLTŐI KÖLTŐ

Bárdosi Németh János hetvenéves

Van Bárdosi Németh Jánosnak egy verse: *Fahordás* a címe, s arról szól, hogy a levágott fák magukkal hozzák az erdőt; s a vak pincemélyben is zenélnek, zenélnek tovább.

Nos, én valahogy ilyenformán voltam mindig Bárdosi Németh Jánossal. Ő meg a vasi tájat, a falut, a természetet, a nyarat hordozta magával itt Pécsen is, a kövek között. Képtelen voltam valaha is „egyedül” találni.

S történt ez annak ellenére, hogy régi városi emberként ismertem meg, sőt olyan városi emberként, akinek még egy kiskertes épület sem adatott soha lakásul, aki bérházak különféle emeleteire szorult be szinte egész életében.

A költők néha bonyolult áttételekkel – esetleg szándéktalanul és sejtelmetlenül – közölnek magukról valami fontosat. A *Fahordás*-t effajta vallomásértékű versnek éreztem születésétől fogva. Azért is szeretem, s jut eszembe nemcsak ünnepélyes alkalmakkor.

S ha a fa nem kerül a városba, nem szakad ki övéi közül? Akkor is zenél, sőt nyilván boldogabban, mert természetes elemében élhet, nem gyötörik a sajnó nosztalgiák, legfeljebb a szokásos bánatok. Amivel oda akarok kilyukadni – logikus a gondolatsor –, hogy múltunk, népünk ösrengetegében a Bárdosi Németh János-féle fák muzsikáltak a ma is varázslatos népdalokat, zengték elő a népköltészet csodavilágát.

Nagyon lényeges mindez, s el kellett mondani mindjárt az elején, hiszen a hetvenéves költő gazdag életéről röviden csak a lényeges kiemelésével lehet méltóképpen beszélni.

Három évtizede, hogy először kezdet fogtunk. Akkor még vendégként jött közénk – felolvasott a Janus Pannonius Társaság egyik ülésén –, de hamarosan pécsi lakos lett. Azonnal bekapcsolódott a *Sorsunk* szerkesztésébe és a Társaság szervező munkájába.

Régen beérkezett költők emlegetik még ma is hálásan a tőle korai versküldeményeikre kapott levelek baráti hangját. Akinek bármilyen dolga akadt vele, örökre tisztelője lett. Mert bátyinak, öccsnek, apának vagy legalább kedves rokonnak érezte már az első szavak, az első levél után. Pedig a kapcsolatok teremtéséhez eszközei soha sem voltak. Csak szíve volt hozzá: mindig tárt és melegén dobogó szíve.

Polgári életében nyugdíjazásáig „pénzügyes”: számvevőségi tisztviselő, költségvetési csoportvezető. Én ismertem erről az oldaláról is, hiszen sokáig egy volt a munkaadónk. Gyakran gondoltam rá: mennyire elkelne a pénzügyeseknek általában is némi költői tehetség. Mert Németh János (ott csak ez volt a neve) a pénzügyeket is Bárdosi Németh Jánosként csinálta: költői módon. Persze nem versben, hanem színes fantáziával, jó szemmel, értő emberiséggel s csak muszáj-mértékű bürokráciával.

Egyénisége azonban – pedig nem szívesen szerepel – versolvasás közben, a közönség előtt nyilik ki igazán. Ha való az, hogy egy költő hangja sokat segít versei megközelítésében, s hogy ezért igyekezni kell a költőket meghallgatni, amint saját versüket mondják: – akkor sokszorosan így van ez Bárdosi Németh Jánosnál. Az ember szeme elől eltűnik ilyenkor a kerekarcú, kopasz, kövérkés, szemüveges, kissé hivatalnok-ábrázatú civil, s a fátyolozott hang, a cerimonális tartás, az egész testen végighullámzó ünneplésség, a beavatottság mámore és misztériuma egy másik világot, a költészetét idézi.

Bárdosi Németh János mindig csöndben, látványosság, gesztusok, botrányok és botránkoztatások nélkül hozta el hozzánk embersége és költészete ajándékait.

Most hetvenéves.

Köszöntenem szeretném. De nemcsak a magam nevében. Engedély-kérés nélkül nagyon sokakéban. Itt és másutt élő íróbarátai, a Jelenkor szerkesztősege és munkatársai, a költő olvasói és mindenki nevében, aki valaha is kapott tőle valamit. Tömérdeken vannak ilyenek, s ezért is szegődöm kéretlenül szöszlőjükká.

Bárdosi Németh János hetvenéves.

Az anyakönyvvel nem lehet vitatkozni. Vagy legalábbis kívülről nem. Belülről annál inkább. Nem is az anyakönyvvel, hanem gazdájával: az idővel. Bárdosi Németh János ezt a vitát rég megkezdte már, sőt meg is nyerte. Az anyakönyv körül ólálkodhat a kárörvendő idő. Növelheti a számjegyeket, mérícskélhet, tervezhet és határozhat az ember felől.

De megszegyenülve kell elkullognia a költőtől. Fölötte nincs hatalma. Mert állócsillag-lényegű és állócsillag-törvényű.

Azért kívánom és kívánjuk mindent magába foglaló egyetlen kívánságként, hogy sokáig és sokat tudjon még írni.

Šzép, vagy nem szép: főként önzésből.

Hogy minél többet kaphassunk még ritka kincseiből.

„HELYET A KÓRUS PADJAIBAN”

Arcképvázlat Bárdosi Németh Jánosról

A közvélemény – de az irodalmi köztudat, sőt az irodalomtörténet is – egy-egy jelentős irodalmi mozgalmat szívesen köt egyetlen névhez, évszámhoz, könyv- vagy folyóiratcímhez. Évekig, évtizedekig tartó folyamatok, az irodalmi életben zajló átalakulások utólagos regisztrálásakor beérjük annyival, hogy egyetlen nevet, dátumot említünk. Így vagyunk akkor, amikor a XX. századi magyar irodalom nagy szemléleti változását, a líra forradalmát, a modern magyar irodalom megszületését egyetlen folyóirathoz, a *Nyugat*hoz kapcsoljuk, s nem külömb megoldás, amikor a két háború közti magyar irodalom egyik igen jelentékeny csoportosulását, a népi írók mozgalmát néhány, azóta kiteljesedett életművű író tettének tekintjük. Holott a *Nyugat* sem lehetett volna az, amivé vált, a vele egyidőben létező, megjelenő, sőt „tenyésző” – hasonló esztétikai elveket zászlajukra tűző – folyóiratok sora, „sokasága” nélkül. S a népi írók fellépése sem teljesedhetett volna mozgalmá, ha mindössze néhány, elszórtan jelentkező, csatározó, partizánkodó íróra terjed ki a program, melyet – kétségkívül a legplasztikusabban – a *Válasz* és köre fogalmazott meg. A *Nyugat* egyetlen lap – A folyóirat – volt a sok körül, mely a század első évtizedeiben a modern magyar irodalom első nemzedékét maga köré szervezte: írókat publikált és közönséget nevelt. S ugyanígy, a harmincas években jelentkező irodalmi erjedésnek csupán egyik tűzhelye volt a *Válasz*: a népi írók mozgalmának kisugárzása a folyóirat keretein messze túlterjedt.

Mindezt a csaknem közhelynek látszó, de az irodalomtörténet és a kritika gyakorlatában mégsem eléggé érvényesülő „tételt” azért kellett fölleveníteni, hogy világosan érzékeljük Bárdosi Németh János írói helyét, szerepét és jelentőségét, akit a legújabb, hatkötetes magyar irodalomtörténet ugyan elfeledett számbavenni, de akinek pályakezdését és kibontakozását egy lajstromozó szemlélet mégis leginkább a népi írók mozgalmához, „történetéhez” köthet.

A köztudat szereti leegyszerűsíteni a jelenségeket, s még akkor is, amikor egy írói mozgalmról vagy irányzatról van szó, megelégszik néhány sztereotip fogalom s adat ismételtetésével. Így kell beérnünk néhány névvel akkor is, amikor a népi irodalom lírikusairól beszélünk. Csak a tüzetesebb vizsgálódás árulja el, hogy annak idején éppen azért tudott az irány táborra szerveződni, mert nemcsak vezéralakjai, állócsillagai voltak, hanem szerényebb munkásai, halkabb szavú énekesei is.

Mint például Bárdosi Németh János.

1902-ben született Szombathelyen, ugyanabban az évben, mint Illyés Gyula. Apja mozdonyfűtő, mint Szabó Lőrincé. Gyermekkorának nyarait Bárdoson, a Borza patak mellett fekvő kis Vas megyei faluban tölti, paraszti nagyszüleinél. Családi neve mellé költői névként – megkülönböztetésül – később a falu nevét választotta. A Bárdosi nem előnév, nem nemesi prédikátum tehát, mint hitte volt Veres Péter, Bárdosi Németh egyik korai regényének, a *Zselléreknek* szigorú kritikusa, aki műkedvelő dzsentrit vagy arisztokratát sejtve a háromtagú név mögött, kemény bírálatot írt a könyvről, s kétségbevonta a regény parasztabrázolásának hitelességét. Érettségi után tanárnak készül; ehelyett Szombathelyen lesz városi tisztviselő: pénztáros, számfejtő, sőt egy időben zálogházi alkalmazott. Huszonnégy éves, amikor megjelenik első verseskötete, az *Öreg szilfa árnyékában* (1926). Szombathelyi tartózkodása alatt ezt még további két versgyűjtemény követi (*Isten rádiója*, 1931, *Szegény ország*, 1941). Közben megjelenik két regénye (*Jégeső*, 1930, *Zsellérek*, 1934) és egy cikkeit, irodal-

mi tanulmányait magábfoglaló kötete (*Élet és irodalom*, 1937). A szombathelyi Faludi Ferenc Irodalmi Társaság elnöke; 1936–37-ben a társaság kiadásában megjelenő *Írott Kő* című folyóiratot szerkeszti. 1943-ban Pécsre költözik, itt is városi alkalmazott, majd a tanács pénzügyi osztályán dolgozik. Bekapcsolódik a Janus Pannonius Irodalmi Társaság munkájába, 1943-tól 1947-ig a *Sorsunk* egyik szerkesztője. Pécsi éveit alatt a *Békétlen szerelem* című, a Pécsi Nemzeti Színházban előadott, Csokonai életéről szóló daljátékhoz versszöveget ír, s további két verseskötete lát napvilágot (*Carmina Hungarica*, 1960, *Vacsoracsillag*, 1966). Legújabb verseit *Fehér pille* címmel a Magvető Könyvkiadó jelenteti meg rövidesen.

Ha munkássága kialakulásának, kibontakozásának erővonalait keressük, a népi írók mozgalmában találjuk meg a vonzó, érlelő hatás forrását. Költészete a Petőfi és Arany pelebejus ihletéből táplálkozó, a két háború között mozgalommá szerveződő népi irodalomhoz kapcsolódik leginkább, irodalmunknak ahhoz az ágához, amelynek immár klasszikussá érett vezéralakja, legkiválóbb képviselője Illyés Gyula. Bárdosi Németh János költészete ebből a mozgalomból nőtt ki és fejlődött önálló, egyéni hangú lírává.

Említettük, születési dátuma egybeesik Illyésével. Első verseskötete, az *Öreg szilva ányékában* – milyen jellemző cím! – akkor jelenik meg, amikor Illyés párizsi éveit után hazatér és falujával kerül ismét kapcsolatba. Költeményei között két vers is Illyésnek szóló ajánlást visel (az egyik a *Nehéz föld*, a másik a *Kéztogások* megjelenése alkalmából íródott); Illyés viszont költői levélben üdvözli Bárdosi Németh Jánost 1940-ben. . . Ezek persze még lehetnének a kapcsolat külsőséges adatai, melyek csak a felszint tükrözik. De a rokonság sokkal mélyebb: alkati, szemléleti, s a költői hivatás értelmességéből fakad. „Köcsög, paradicsom, tornác, zizegő bab, – egyazon emlékként nyitódik szemembe, – ahogy Gyánt, Ozora tanította hajdan – teneked, erős társ, csodáit, világát” – írja Bárdosi Németh a *Nehéz föld* című Illyés-kötet margójára.

A pályakezdés nem mindjárt a nemzedéktársakhoz kapcsolja; eleinte az előtte járók között tájékozódik. De nem vonzza sem Ady szimbolikus látásmódja és lobogó indulata, sem Babits formai figyelme és intellektuális töprengése. Hangja leginkább Juhász Gyulára emlékeztet, s mintegy a szegedi költő ifjabb dunántúli testvéreként, a „tájköltészet” hagyományainak folytatójaként, a finom impressziók, a bánat, a derű halkszavú dalosaként lép az irodalomba, s a „libaröptető legelő”, a „békarakkás árokpártok”, a „görbe meszelőként égbelövelő gémeskutak” látványát önti formába. A vonzódás alapja a sorsukban rejlő, nyilvánvaló rokon vonás: a vidékre szorítottság, a tájszeretet, a természet közelségében telő élet. A Bárdosi Németh János-versekben is fölbukkannak a magyar vidék, a kisvárosi élet jellegzetes színei, a kisvárosi temető, az öreg koldus, az árokpárt, s a sajátos Juhász Gyula-s kellékek: a „tücsök dala”, a „hold a jegenyén”, a szálló füst”. . . A dunántúli táj és a paraszti élet egy-egy sajátos mozzanatát jelenítik meg a versek, mintha színes képekkel díszített könyvben lapozgatnánk. Utak, tájak nyílnak meg, a „füzes Rába és a sík határ, – mely szülőföldem, téged elém tár”; a Balaton látszik, a „zöld-hullámú tenger” és a Badacsony, mely „szüretre gyűjtja föl” a költő szívét. A versek kedvelt, visszatérő elemei a „liget, kert, víz, tücsök-dalok”, a „pipacsos határ, nyár, libák, meleg”, a „rög, rügyek, rigók, csobogás” – hogy három különböző versének egy-egy sorát idézzük.

Amíg nemzedéktársai jobbra Erdélyi József formai újításainak folytatóiként jutnak el a tartalmi népiességhez, Bárdosi Németh Juhász Gyula költői hagyományából bontja ki a maga népiességét. A tájleírás, a természeti kép Juhász Gyulánál sem önmagáért van, hanem a költői kifejezés eszköze: a tájjal magát azonosítja, vagy a tájat társadalmi, sőt politikai mondandó részesévé teszi. A természeti képbe, a környezet leírásába Bárdosi Némethnél is mindig belép az ember, s a természet és emberi élet, táj és dolgozó ember, látvány és emlék mindig összekapcsolódik. Nemcsak a dombok „kék nyugalmát”, a „sárga kepeket”, a „szénaszagú legelőket” látja, hanem az ott élő, dolgozó embert is, emlékeivel, múltjával, s a tájat egész hagyományvilágával és óhajtott-várható jövőjével együtt. „Tied vagyok már mindenképpen, – béres

könnyben és szegénységben, – haragomban és halálomban, – nem szeret földem, senki jobban.” (*Szegény ország*).

Ez az indulásakor idillinek vélt költészet így jut el már a harmincas években a szegényekkel való sorsközösséig, a szociális felelősség vállalásáig, a keserű valóság föltárásaig. Származása, a városi társadalom periferiájára szorult helyzete, szemléletének eredendő realizmusa – Erdélyi közvetlen hatásának megkerülésével – a népi írók gondolat- és szemléletvilágához kapcsolja. A paraszti élet ismeretével, a vidéki élet élményanyagával az irodalomba lépő fiatalember így lesz a falusi szegénység, a megváltásra és változásra váró magyar vidék gondjainak, a béres-gróf ellentétnek a kimondója. A háttérnek megrajzolt dunántúli falu és táj képe pedig a szegénységben is megőrzött szépség- és boldogságvágyat hordozza. „Nincs csodatétel tisztább itt a földön, – mint kepék mellett ballagó parasztok. – Dönög a csendes kaptár-dal szívükben, – ahogy fáradtan pihenőre térnek.”

Ha ez az őszinte szociális hang, társadalmi elkötelezettség a két háború között még valamiféle „népies” színezettel jár is együtt, s ha akkor a költő még elég gyakran idézte is a „rög”, a „sors” törvényét, az „örök magyar bánatot”, s ha a szomorú paraszti szegénységet bemutató versekben kevesebb volt is a leleplező indulat, mint a sajnálkozó részvét és együttérzés, az elmúlt negyedszázadban ez a költészet megtisztult minden salakjától, az elmúlt évek és évtizedek lekoptattak nála is minden „mellék-íz”, akárcsak nemzedéktársainál. A történelem a nép javára megoldotta a problémákat, amelyekért hajdan úgy érezte, „holtig pöröl”. Megmaradtak azonban a falusi gyerekkor tiszta képei, emlékei, megmaradt a magyar táj és a magyar élet meghitt szeretete, a természetben feloldódás, a földdel, a fákkal, a virágokkal azonosulás szinte gyermekien tiszta hite. „Nekem a föld nem égitest – a táj se térkép, városok –, hideg halmaza úgy, ahogy – jelzik kis pontok és nagyok; – és ahol pont sincs, a tanyák, – mind kézzelfogható valók, – s a dombok, halmok, patakok, – lám, mennyi minden a világ, – az ország és az a határ, – ahonnan látlak élet és – felszívom föld, erődöt.” (*Anyánk a föld*).

Írói pályaképek megrajzolásánál, még az olyan esetekben is, amikor nyilvánvaló a szerkesztői és a szépirói tevékenység kapcsolata, nem igen szokott a figyelem kiterjedni az író szerkesztő-irodalomszervező munkásságának számbavételére. Föl kell adnunk a tartózkodást, nemcsak általánosságban, hanem azért is, mert Bárdosi Németh János írói tevékenységének jelentős területe az irodalomszervező és szerkesztő munka: az irodalmi agitátor közéleti tevékenysége nála nem alkalmi kitérő, félkészelt megoldott feladat, hanem az életmű része, egy-ugyanazon élet és alkat kétféle megnyilatkozása. A költő éltette benne a szerkesztőt, s a szervező munka vontja el gyakran a verseket tápláló nedveket. (Aligha véletlen, hogy egyik legszebb versét a vele sorsban és lélekben oly rokon Arany Jánosról írja: „Arany-csöngésű neve szent, – ahogy a kenyér, anya, tej –, amíg csak egy magyar is él – nevére emlékezni kell.”) Írói ars poeticáját olvashatjuk ki a szerkesztői gyakorlatából, s az irodalomszervező kapcsolatai alakították-formálták költői világképét. És tette ezt ott és akkor, ahol az efféle vállalkozás kétszeresen nehéz, a „végeken”, és abban az időben, amikor a vidéki irodalmi élet szervezésének még elemi feltételei is hiányoztak. S végezte olyan példás igényességgel és buzgalommal, hogy eredményei és tanulságai máig világítanak.

Irodalmi életen persze a legtisztább és legnemesebb értelemben vett szervező tevékenységet értette, nem a kávéházi fecsegést, a „nyüzsgést”, az irodalom akvárium-tenyésztét, a középszer uralmát. Vallotta és vállalta, hogy vidéken is lehet jelentős és magasrendű – és nemcsak a szó rossz értelmében vidéki és provinciális – irodalmat teremteni. A lehetőségek megteremtésén és helyes felhasználásán fáradozott évtizedekig.

Egészen fiatal költő még, amikor a szombathelyi Faludi Ferenc Irodalmi Társaság elnökévé választják. 1932-től egy évtizeden át szervezi és irányítja a város irodalmi életét. Irodalmi előadásokat szervez: a modern magyar irodalom számos jelentős egyéniségét – Kosztolányi Dezsőtől Móricz Zsigmondig, Móra Ferentől Szabó Dezsőig – meghívja, az irodalmi-szerzői esteken nyilvánosságot biztosít számukra, sőt a prog-

resszív gondolat olyan jelentős képviselőjét is szóhoz juttatja, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre. Később a társaság kiadásában megjelenő folyóiratot, az *Írott Köt* szerkeszti. Akkoriban ez volt Dunántúl egyetlen irodalmi és művészeti folyóirata, s a szerkesztő szándéka szerint elsősorban az e tájon élő fiatal tehetségek nevelését és összefogását szolgálta.

Negyedszázad múltán az egykori szerkesztő így ír a folyóirat céljáról, munkájáról, küzdelmeiről: „1. Az irodalmi élet gócpontjait akarta kiépíteni vidéken is, nem Budapest ellen, ahhoz felsorakozva, ahogy ez keleten vagy nyugaton jó és egészséges. 2. ‚vidékiesség‘ nem regionális kiszakadást akart jelenteni az egyetemes magyar irodalomból, de Dunántúl kétségtelen jegyeit és problémáit is felmutatni.” Az első szám 1936 elején jelent meg, s ezt két év alatt, negyedévnyi időközökben, még további hét követte, alkalmankint négy-öt ív terjedelemben. A programadó cikkben hangsúlyozza a szerkesztő, hogy nem fényűzésből született a folyóirat, nem a széplelkeknek, a sznoboknak akarnak vele tetszeni, hanem a magyar nemzet „létkérdéseibe” akarnak hozzászólni. Az aggodás és a hazaféltség irányítja a szerkesztő kezét, az „idők szavát” érzi, ezért kell szólnia. Pozitív, progresszív fölismerésből született tehát a folyóirat. Közvetlenül a második világháború kitörésének előestjén jelenik meg, s a szerkesztő tudatosan vallja, hogy „történelmi idők” következnek a magyar nép számára. Hangsúlyozza, hogy az irodalom történelemformáló erejébe vetett hit vezeti, vallja, hogy az irodalom közéleti, politikai tényező.

Föl kell csak lapozni a folyóirat régi számait, s elég egy pillantás a nevekre, hogy lássuk: hogyan harcolt Bárdosi Németh János a provincián – a provincializmus ellen. A folyóirat munkatársai között találjuk Féja Gézát, Kodolányi Jánost, Komlós Aladárt, Oltványi-Artinger Imrét, Sárközi Györgyöt. A szerkesztő nem magának csinált lapot, nem „ült” rá a folyóiraatra. A lap az írókat, a munkatársakat és az olvasókat szolgálta. Az *Írott Kő* csak eredeti írásokat közölt, s ez nem kis szó volt akkor, amikor honoráriumot munkatársainak alig adhatott, s amikor a beérkezett írók legföljebb másodközlésre engedték át írásaikat vidéki lapnak. A folyóirat elsősorban a tájegység, Dunántúl java íróit, a saját vonzási körében élő alkotókat kötötte magához, emellett kezét nyújtott a magyar vidék távolabbi tájain élő íróknak is, kapcsolatot tartott a székesfehérvári György Oszkárrel, az akkor Pécssett élő Sásdi Sándorral, s írást közölt a debreceni Gulyás Páltól, a szegedi Bálint Sándortól és Magyar Lászlótól.

Az *Írott Kő* nem volt „ellenzéki”, nem volt „baloldali” lap. Ugyanakkor nem vált a hivatalos Magyarország támogatójává, az úri politika szolgájává, nem vált a politikamentes irodalom szócsövévé. Elutasította a fegyverletétel, a l’art pour l’art jelszavát. Közvetlenül a háború kitörése előtt az írói aggodás hozta létre, a figyelemzetetés kényszere, a felelősség fölbresztésének szándéka. A maga módján, az irodalom sajátos eszközeivel harcolt a fasizálódás, a nemzetiszocialista gondolat ellen. Főként a kritikai írások hívják föl a figyelmet a német terjeszkedés veszélyére, s rámutatnak az „új hitleri eszmék” térhódítására.

A háború, a németbarát politika veszélye mellett nem kerülték el a szerkesztő figyelmét a megoldásra váró társadalmi és szociális bajok, főként a parasztkérdés, s ezen belül az egyke és a földnélküliség. Innét érthető, hogy a lap elsősorban a népi írók mozgalmához vonzódott, s tekintet nélkül az árnyalati különbségekre a népi írók körét támogatta. Ez nem annyira a közölt szépirodalmi anyagban, inkább a kritikákban fejeződött ki. Míg a verses és szépprózai írásokban jobbra csak a rendelkezésre álló anyagon belül, a válogató munkában érvényesült a szerkesztői elgondolás, itt az orientálódás sokkal közvetlenebbül jelentkezett. Míg az első évfolyamban a népi írók közül csak Erdélyi József, Illyés Gyula, Kodolányi János kötetét ismertette a folyóirat, a második évfolyam már Erdei Ferenc, Erdélyi József, Féja Géza, Illyés Gyula, Jankovich Ferenc, Veres Péter könyvéről közölt kritikát. Ezeknek a kritikáknak egy részét maga a szerkesztő írja, illetve a bírált művek megválasztása, az alkalmazott kritikai szemlélet tükrözi – közvetve – a szerkesztő nézeteit.

Hogy az *Írott Köt* ma, megjelenése után több évtizeddel is jó kézbe venni, érdekes és lehet olvasni, azt bizonyítja, hogy érdemes volt megcsinálni is. Sárközi György

Balogh András című verse, Kodolányi *A vas tiai*ból közölt regényrészlete, Komlós Aladárnak a giccsről szóló cikke, Oltványi-Artinger Imre Derkovitsról, Egryről, Ferenczy Noémiről írt képzőművészeti tanulmányai, az igényes műmellékletek a folyóirat legjobb színvonalát mutatják. Az *Írott Kő* közönséget és írókat nevelt, s előkészítette a talajt az 1941-ben meginduló *Sorsunk*nak, s Dunántúl, Pécs és Szombathely mai irodalmi életének és folyóiratainak.

Az irodalomszervező munkának megvolt a közvetlen haszna – hatása – is Bárdosi Németh János írói munkásságában. A lapszerkesztés révén személyes kapcsolatba került egy sor íróval, pályatársakkal, nemzedékének tagjaival. A velük való találkozás és levelezés egyrészt értékes dokumentumokat szállított irodalomtörténeti értékű publikációihoz, memoár jellegű tanulmányaihoz. Másrészt az író-barátokról – Bartalis Jánosról, Berdáról, Erdélyiről, Kassákról, Váth Jánosról – szóló – vagy nekik ajánlott – költeményei a nagy elődök és példák – Ady, Arany, Berzsenyi, Juhász Gyula, Krúdy, Tóth Árpád, Vörösmarty – előtt tisztelgő-hódoló portré-versek sorát gazdagították.

Az *Írott Kő* első sorozata mindössze két évig élt. Bárdosi Németh 1943-ig még részt vesz a Faludi Ferenc Irodalmi Társaság munkájában, majd Pécsre költözik, ahol bekapcsolódik a Janus Pannonius Irodalmi Társaság munkájába, s a *Sorsunk* egyik szerkesztője lesz. Irodalomszervező tevékenységének csak a színhelye változik, nem a tevékenység intenzitása és értéke. Ott van a *Sorsunk* megszűnése után induló *Dunántúl* munkatársai között, s részt vesz – ma is – a *Jelenkor* szerkesztői munkájában.

A költői pálya ívének továbbrajzolásához ismét a verseket kell szólítanunk. A negyvenes évek derekán merre kanyarodik e líra ere? Melyek kialakuló, egyre egyénibbé váló költői világképének összetevői? Milyen életérzés olvasható ki az újabb versekből?

A faluról kisvárosba, a kisvárosból nagyvárosba kerülő költő környezete kétszer is megváltozik, a gyerekkor világa lassan a múltba süllyed, évek-évtizedek hamuja rakódik rá. A szülőföld emlékeit a szürke bérház ablakában gondozott cserép virág őrzi; a táj és a természet tág horizontja helyett a zordon hivatali szoba ablakából látott rajzlapnyi éggel kell beérnie. A hajdani falu vakációzó látogatások színhelye csupán, a természet, a „kék hegyek” pedig vasárnapi kirándulóhellyé lesznek, ahová a „munka sötét odvából” menekül, s ahol a „bérház nagy, szürke tömbje” után a „zöld-lomb-sátor üdvét” keresi az ember.

Tulajdonképpen mindenki, aki hosszabb időt megél, kétszer találkozik gyerekkorával. Bárdosi Németh verseiben a paraszti élet színei újból visszatérnek, a gyerekkor élményei képekben, hasonlatokban szívódnak föl. A múlt – egyre többet – mint emlék van jelen nála. A férfikor árnyai és magánya ellen a gyerekevek emlékeiben keres oltalmat és menedéket. A gyerekkort, a tűnt időt fokozódó nosztalgiával emlegeti. Az ismeretlen kisfiú vonásaiban, akivel az utcán találkozik, a maga hajdani arcát véli fölfedezni (*Varázslat*), s egy véletlenül meghallott fűzfasíp szava pedig azt a kis kölyköt idézi elébe, „ki őseitől álmodt, mesét és holdvilágot örökölt” (*Fűzfasíp*). Az „eltűnt időt” nyomozza, amikor gyermekkorának játszóterét, a régi falusi temetőt járja be csöndes nosztalgiával emlékezve a múltra: „Méhdongás és vadfű közt sírok. – Innen indultam ki világgá, – libaröptető legelőkön – sárkányom innen röpült messze” (*Falusi temetőben*). Verset ír gyerekkorában „legbúsabb emlékéiről”, amikor az ütésre se hederítő bivalyokat látott a sárba feküdni (*Bivalyok*). S Arany János-i szépségű és zengésű versben költi újra egykori falusi környezetét: „Ilyenkor este elült már a munka, – a jámbor, kajla tehének – az istállóban pihentek az almon, – lomhán kérődzve, bágytatag. – Kis mécses égett fent a vakablakban. – Mi, dologtevő nap után, a talpfán, – a tágas tornác hűsén üldögéltünk, – és hallgattuk a tücskök muzsikáját, – s a lombokat, hogy mozgatta a szellő, – miként emelte föl-le a zenét – a láthatatlan, szárnyas muzsikús. – A földekről az eső szaga áradt, – a tej szagával elkeverve frissen, – ahogy csobogva elfejték az este.” (*Régi talusi esték*)

A hajdani paraszti szegénységet emlékké szelidíti az idő. A történelem segítette megoldani a költő korábbi gondjait: föl szabadult a parasztság anélkül, hogy az óhajtott parasztforradalom kiobbant volna. A *Szegény országban* megfogalmazott szo-

ciális elkötelezettség és riasztó vád óta évtizedek teltek el. A történelmi mélyszántás, a társadalmi és politikai átalakulás, ami ez idő alatt a magyar életben végbement, nem múlt el nyomtalanul Bárdosi Németh János költészetében. A történelmi változás a „népi” témát azzal az összehasonlítással gazdagította, amit a költő a múlt és a jelen között tehet, s a közösségről és a költészet társadalmi szolgálatáról soha le nem mondó költő most néhány szép, vallomásos erejű versben fogalmazza meg gondolatait a jelen köztéleti valóságáról. Előbb a háború iszonyatát, a költő szabadságvágyát és egy tisztultabb jövő várását idézi (*Iszonyat, Újévre, 1943*): „örizd erőd és emberségedet, – holnap talán már elapad az ár, – s várrá építhetsz házat és házát”; majd a történelmi fordulat, a földosztás, az újjáépítés, a béke és a nemzetközi összefogás élményét szövi versbe (*Plakát, Unokaöcsém házára, Békepohár*). A hajdan csak a „magyar vidékre” korlátozott szemlélet kitágul, s általános emberi és egyetemes társadalmi gondok kapnak benne helyet. Munka és szerelem, szépség és szabadság, nép és haladás, béke és boldogság – ezek a legkedvesebb szavai. Esményeit a történelem újból és újból megkérdőjelezi, veszélyezteti, új szituációba állítja, ezért megidézésük, hangsúlyozásuk, védelmük sosem időszerűtlen. Úgy érzi, megtalálta helyét a társadalomban, s az életbe visszatért költőt átjárja az élet árama: „ne féltsetek a költőt, – társatok ő, – adjatok neki pillangót, – helyet a kórus padjaiban, – hogy hangja mind magasabba szálljon – az örök-egy-igazság – szabad, – szép ege felé” (*Örök hűsége*).

Ezek után se gondolja azonban az olvasó, hogy Bárdosi Németh János valamiféle aktív, politikai költő. A szemlélődés, az elmélyedés, a kontempláció közelebb áll hozzá, mint a harcos néptribun szerep. *Önarckép* című versében mondja: „Az én hősi nem a világot, – magát akarja maga ellen – megszervezni a szeretetben.” Egy polarizálódó korban a végletek kiegyenlítését és feloldását, az ellentétek közti harmónia és szintézis megteremtésének szükségességét hirdeti. Van ebben valami a horatiusi aurea mediocritasból: eszményként a végletek közti megmaradás, a hűség, a kiegyenlítés magatartását vallja. „Fia vagyok a földnek, mégis – enyém a véghetetlen ég is, – a végletek közt biztosan állok” – írja a már említett *Önarckép*-ben. Másutt névvel is említi az antik római költőt. Így: „Horatius, óh mintakép . . .”

Az összhang, az arany középut elfogadása adja meg az élet örömét, a kis és nagy dolgok derűs szemléletét. Bárdosi Németh optimista költő: „bizton tekint a zordon tél elé”. Ha vannak is hangulati változásai, kedvének mélypontjai, a versek nem erről tanúszkodnak. Az elmúlás miatti borzongás megérinti, de felülkerekedik benne a bizakodás, a derű. A biztatás, amit önmagához intéz, ez: „felejtse el, ami felejtendő”; „mosd ki a lelked szennyest mind”. A kis dolgok poézisét hirdeti, és költészetében ezt is valószínűsíti meg. A múlt drasztikusabb képeit az emlékezés derűsebbre színezi; azok a dolgok viszont, amelyek az élet „nagy-nagy tényeit” adják számára, a valóságban gyakran egészen esetlegesek, jelentéktelenek. Körülményei ellen nem lázad, elégedett, kevéssel is beéri. Vágyai nem terjednek túl a kézzel és szemmel elérhetőn: elég egy kis kert, egy pohár bor, a „toll-puha fű ölelése”, hogy megelégedett és boldog legyen, hogy „jól aludjon”. Élet szemlélete a tradíciókkal érintkezik. Esménye és célja ugyanaz a „nyugalom és szabadság” – a lelkiismeret nyugalma és szabadsága –, amire az idős Arany is „oly szomjan vágyott”.

Ez az Arany Jánoson átszűrt horatiusi harmóniavágy általában rimes, kötött, tradicionális formában, hagyományos kifejezőeszközök felhasználásával szólal meg. A „diszletet” az életérzés konkrét képi megfogalmazásához – akárcsak Berzsenyiné vagy Babitsnál – legtöbbször a dunántúli táj sajátos színei szolgálatják: a kékellő dombok, a hagymazöld színű ég, a zöld-lomb-sátor árnya, a hűvös prэшáz, a pipacsos határ, a füzes Rába-part, a nyárfás kemeseni völgy, a vadludak ék-vonala, a Badacsony lefordított harangja . . .

Bárdosi Németh János realista költő: képei kézzelfoghatóak, szemléletesek; lírája tárgyakat, tényeket, jelenségeket tisztelő. „Virágban, versben, bármi szépben, – borbán is csak az igazi, – ez már a józan számvetésem: – vágyam a való szabja ki” – írja *Hová röppöl?* című versében. Ez a valóság-igény sajátos költői alkattal párosul. Verseinek ihletője inkább az érzelem, a hangulati benyomás, mint a gondolatosság, az elvonatkoztatás. Versei egy folyamatosan írt önéletrajz részei: a költemény születésé-

nek körülményei, a verset kiváltó pillanat szinte mindig tettenérhető. Költészete nemcsak az utána jövőkétől, a mai fiatal, friss lírától tér el, de azok a formai kísérletek, költői forradalmak és megújító törekvések is érintetlenül hagyták, amelyeken nemzedéktársai közül többen keresztülmentek.

Impresszionisztikus látása az egy nemzedékkel előtte járókkal, Kosztolányival, Juhász Gyulával rokonítja. Benyomásait színekké oldja, hangokká finomítja. Jelzői főként színérzetet keltenek. A festők közül Rippl-Rónait és Egyryt szereti. Jellemző verse, melyben az ország tájait egy-egy szín hordozójaként mutatja be: „Baranya barna, és sárga Somogy, – és tenger-zöld, ha Vasra gondolok, – lila-szín a tiszai alkonyat... – Oly enyhe-kék a tolnai határ...” (*Utak, tájak*)

Bárdosi Németh János érzelmi alkatú, szenzuális költő, verseinek indulati görbéje szinte zenei jelekkel lekottázható. Versei áradóak, egy darabban szakadnak ki; a töprengés a formán, a műves, tudatos megmunkálás, a literátor gondja távol áll tőle. Néha a gondolatot is a rimhez igazítja, máskor a gondolat kedvéért hagyja csiszolatlanul a formát. Jelszava az egyszerűség és a mértéktartás, de ez jól megfér a könnyedséggel és az áradás bőségével. Nem érleli, nem javíthatja hosszan a verset, inkább újat ír. Néha a pátosz elragadja, s ilyenkor a kötött formát leveti, barokkos fősorolásokba, körmondatokba lendül a vers. Ezeknél a szabadverseknél sikerültebbek, fegyelmetesebbek szonettjei, s azok a versek, amelyekben különleges belelélő képességgel költ újra népköltészeti formákat. Mint valami szürrealizmusra fogékony, huszadik századi népelemek, újjáteremt a regölést, a medvetáncoltatás szokását, a rokkadalt, a lucázást, a népi mondókákat. Nem ok nélkül és nem méltatlanul ajánlja egyik versét Bartók Béla emlékének. Ezekben a költeményeiben kivételes szépséggel sikerült megvalósítania, amire Bartók és Kodály adott példát a zenében: a közösségi, népköltészeti motívumok fölhasználásával, újraélésével magasrendű egyéni költészetet teremtett.

Lírája az elmúlt években új színnel gazdagodott: a napszállat, az est, a megérkezés élményével. „Olyan ez így, mint aratás után – mikor képékben áll a gabona, – lehajtva érett-telt kalászeit, – s a csépre vár, hogy lágy kenyér legyen” – írja *Termés* című versében. A megidézett kép tömören kifejezi, mi az a költészetét gazdagító forrás, amit az elmúlt évek megnyitottak: a porlekedés az elmúlással, a tűnő idő érzékelése, a teremtő szolgálattá békülő öregség. A képékben álló gabona, a csűrbe gyűlt termés, a csépre váró mag – nem pusztá kép, költői eszköz, kellék a versben, hanem megélt valóság, igazi élmény. S aminek jelképe lehetne, az is. Mindenki, aki egyszer tollat fogott a kezébe, és a művészet édes igáját nyakába vette, látni akarja az elvégzett munka hasznát, s az utat, amit megtett. A költő számadást készít, mérleget von, összegez. Úgy érzi, a „férfikor delére” érkezett, „s ami jöhet még: ráadás csupán”. A versekben egyre gyakrabban idézett kép a betakarítás, az évszakok közül a nyár, az ég vándorai közül a Vacsoracsillag.

A megelégedés, a tetőre érés és a boldog széttekintés nyugalma azonban csak egyik oldala annak a lelkiállapotnak, ami a költőt eltölti. A versek egy ezzel vitázó, ellentétes hangot is megszólaltatnak: a „félelmes magány” nyugtalanságát, a múló idő fölötti aggodást, a férfikor kétségeit és szorongásait, az „ősz zenéjét”. Amíg a *Termés*ben azt a dalt idézte, amely „mint arany-színű gabona csorog”, mely megnyugtat, elcsitít és álomba ringat, a *Félelmes magány*ban a dal – fegyver, mely a magány dzsungelében bolyongó költőnek védelmet és vigaszt nyújt: „Mint aki a dzsungelben füttyörész, – mert éjfél-térve fut a fák alatt... – így vagyok én: míg hull a lomb sután, – füttyörészek, hogy védjen a vadon.”

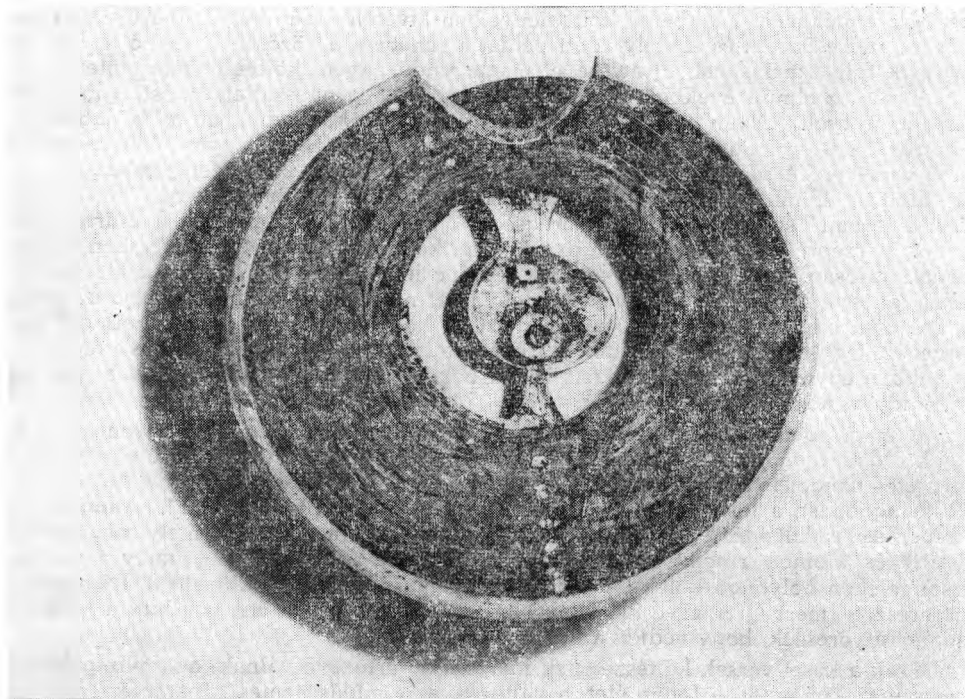
Ezek a kései versek költészetének maradandó értékévé válnak: az önvizsgáló valóság igaz kimondói, a fogyó élet, a változás, az elmúlás nemes bánatának érett, leltisztult, szép megfogalmazásai. Hirtelenében Babitson kívül nem is tudnék még egy századunkbeli költőt említeni, akinél ilyen póztalanul, őszintén, szinte a gordonkahang mélyen zengő komolyságával szólal meg az elpergő élet, a fogyó sugarak csöndes szomorúsága. „Oldott kék az évek, – bár a nyár zümmögi még: – zöld selyem uszály az ég, – leng, ring lobogója fent, – mégis ez a lusta csend – azt súgja, ahogy élek: – kötélből oldott évek.” (*Oldott kék*)

Ezen a férfiasan komoly hangon szólnak a legbensőbb emberi kapcsolatról valló

versek is. A köznapi életben és a költészetben szókimondó és könnyen megnyilatkozó költő az érzéseknek ezen a területén egyszerre tartózkodó és szinte zárkózott lesz. Hol burkoltan, tartózkodással és általánosítva beszél az „ezer színben játszó – ezer hangon szóló – néma és harsány – szép és szomorú – szerelem” hatalmáról *Énekek éneke*, a „bíbor fényű szerelem” varázsáról (*A tűz piros parázsa*), hol harmadik személyben, a pécsi utcán megismétlődő Romeo–Júlia-jelenet látványa fölött érzékenyedik el (*Havihegyi ház*). De amikor a maga legbensőbb vallomását közvetlenül föltárja, akkor sem az érzés változékonyágáról, illékonyágáról, hanem megtartó erejéről tesz hitet: „Én előtted járok mindig, – te mindig engemet követsz, – az én utam: a te utad, – a te utad: engem kutat.” (*Négykezes*)

Első kötete, az *Öreg szíla árnyékában* óta sokat gazdagodott, mélyült Bárdosi Németh János költészete. Versei egyéni, eredeti színeket kaptak; olyan értékei vannak, amelyek sajátossá és becsessé teszik ezt a poézist. A magyar líra bármily gazdag, egyetlen szint sem nélkülözhet.

„Ne féltsetek a költőt, – társatok ő, – adjatok neki pillangót, – helyet a kórus padjaiban...” – írta egyik ars poetica-súlyú versében. Hely, érdemes hely illeti meg Bárdosi Németh Jánost a magyar líra nagy kórusában.

Amíg

*Szívdobbanásnyi ideig,
 addig sem, csak amíg a szív
 a nyomás és szívás között
 megáll, amíg a tüszúrás
 érzete eljut az agyig,
 az ismeretlen sáv, holtponi,
 a köztes idő
 karcán engedtem el,
 kívül a tudatos világ
 határán, választottaknak
 derengő tartományban,
 ahová ő se látott
 akkor, csak berontott
 csattogó patákkal,
 fegyvert, sisakot villogtatva
 nyomult utánam, hátráló után,
 haddá sötétült országa előtt
 hanyattvágódni, szétterülni,
 kardélű fűvé hegyesedni
 kényszerített, megszült bennem,
 mint atya a tékozló fiúban,
 mert megadtam magam
 szívdobbanásnyi ideig,
 addig sem, csak amíg a szív
 a nyomás és szívás között
 megáll, amíg a tüszúrás
 érzete eljut az agyig.*

Arcok, betűkkel

E.

*E. – ajtószárfa. Kötelességtudó, kemény. Ha az ajtó megeresz-
 kedik, kifeszíti a mellét. Huzatban remegve szorítja a falat. A tes-
 ték eltakarja, de néha hallani, hogy perceg benne a szű.*

*A legutolsó huzat után, amikor a környező vakolat nagy része
 lehullott, E-t kinevezték osztályvezetőnek. „Ez a mi emberünk. Ide-
 je, hogy valaki rendet teremtsen” – mondogatták a felettesek.*

*E. örömmámorban úszott. A takarítónőnek is kezécsókolomot
 köszönt, és jókat nevetett a beosztottak viccein. Nevetésében volt*

valami természetellenes: úgy nevetett, mintha csiklandoznák. De ez senkinek sem tűnt fel. A világ három hét után változott meg.

Először a gépirónó verte be a fejét. „Megszédültem? Nem értem” – ismételtette, miközben papírvágókéssel lapitgatta a daganatot. Aztán a kollégák következtek. Lassacskán minden beosztott. Híre kelt, hogy baj van az épülettel, szűkülnek az ajtók.

A vizsgálatot E. rendelte el. Megállapítást nyert, hogy az ajtók szabályosak, a dolgozók híztak el. Ráadásul egyesek isznak is. Nem csoda, ha nekimennek az ajtószárfának.

E. kifeszítette a mellét és kiszólt, hogy jöhet a következő.

G.

G., a tuskó, kifordult a gödörből és megállt. „Micsoda utat tettem meg!” – mondta és körülnézett. Kívánta, hogy hallják, hogy igazat adjanak neki.

Három csenevész facsemete állt a közelben. Az egyik éppen a gyökereit szidta, mert nem találják meg a kövek közötti hézagot. A másik báván sütkérezett a napon. A harmadik a tegnapi kiptant századik levélkéjét simogatta. G.-re ügyet sem vetettek.

G. agyában felvillant, hogy valami tuskók feletti erő segítette őt a gödör szélére, és hogy azelőtti életében a világmindenség fontos láncszeme volt. Mi történhetett?

Mozgatni kezdte gyökér-csonkjait, nyögött néhányat, és megismételte az előző mondatot. Ekkor a harmadik facsemete odanézett, simított egyet újszülött levélkéjén és ennyit mondott: „Nicsak, megint egy tuskó!”

G. megmozdult, hogy móresre tanítsa a fickót, de rosszul bilent és visszagurult a gödörbe.

Síkidomok

1.

A kör a törvény modellje,
felfűzve rajta, bekerítve,
közelítjük a lehetetlent,
kutya a farkát, nem fogjuk fel,
hogy egy vagyunk vele.

2.

A háromszöget csúcsaiért
találta fel a második ember,
s mivelhogy elszámította magát,
teremtettek egy harmadikat,
és így tovább.

3.

A négyzet ránk hasonlít,
sarkai vannak, összenyomott,
kinézünk rajta, ablakon,
keresünk egy szót,
végérvényesen elfeledtetet.

4.

A sokszög a huszadik század
jelvénye, körért cserélte,
három és fél milliárd szerszám
feszíti, vési, kalapálja,
hogy hasonlítson kicsit a körre.

Balaton

Gyárak és munkásaik

Embereket eszik a gyár . . . Rég tudom . . . A késztermékben, bármily fényes az, egy-egy darabka élet is útrakel. A munkás nyögése, verejtéke, elhasznált ereje, álma, bronz hajóharangba öntve, vagy szuperfoszfátba olvasztva konténerbe kerül. Eladják, elszállítják. Aztán a termékben kopik tovább. A Nílus kikötőiben nagyokat kondul a hajóharang, a rendet szolgálja, a magyar tolóhajók hirnevét, becsületét. De minden kondulással egy-egy ezredmillimétert kopik, s vele az élet is, ami öntéskor beléje szorult. A szuperfoszfát a talajba kerül, feloldódik. A gyökerek felszívják az esővízzel. Beépül a szőlő vesszőjébe, hajtásaiba, duzzadó fürtjeibe. Szüret után a törkölyvel visszakerül a földbe. Meddig tart vajon a körforgás? Két évig? Öt évig? Egyremegy . . . Elkopik, elvegyül, eltűnik . . . Közben a munkás megöregszik, ereje elfogy, nedvei elapadnak. A gyár nyomokat hagy az emberen, aki átlép a kapuján, azt megjelöli, bepréseli a gépek, termelési folyamatok közé és rendre, fegyelemre szoktatja. A gyár átalakítja az emberek testét, lelkét, esztét.

És a föld?

A föld is megeszi az embereket. A paraszt teste kiszikkad a végtelen nyarakon. Inai görcsbe rándulnak, értelme körbejár, mint a nyomtatólovak. A paraszt hajnaltól késő estig dolgozik. Nincs szabadsága, nyugdíja. Halálig dolgozik. Az én apai nagyapám, Bertha Mihály hetvenkét éves korában halt meg. Tavasz volt. Ballagott az ökrei előtt. A vetést már befejezte, éppen a magokat nyomtatta a földbe a vasalt fahengerrel. Dél tájban összeesett az ökrei előtt. Azok ráléptek és áthúzták rajta a hengert. A fájdalom térítette magához. Megrázkódott, felállt, aztán az ostor nyelével összeverte az ökreit. Befogott, felült a szekereére és hazahajtott. Másnapra megbénult a féloldala. Ekkor Jánosházáról kihívták az orvost. Hiába. Néhány nap múlva meghalt.

A paraszt, a vidéki ember szereti a földet, de a föld nem szereti az embert. Az ember mégis hajlamos arra, hogy érzelmeket tulajdonítson a földnek. Értethető . . . A jól művelt földben szépen zöldell a vetés. A kertek, gyümölcsösök élnek. A szabadban, ég és föld között, dús lombú fák árnyékában mindig fellelhető valamilyen ősi harmónia. Az ember természetes környezetéhez fák, növények, folyók tartoztak.

A gyárkapuk rozsdás torkába pillantva, sok ember megborzong, visszahúzódik. Nem az ipari tevékenység riasztja őket, hanem a gyárszerűség, az áru-termelés részekre bontott, áttekinthetetlen folyamata. A kovácsot és az asztalost minden faluban tisztelték, egy-egy laposvasra várva szívesen elnézelődtek a műhelyben. A kovácsnál, asztalosnál jól érezték magukat . . . Értették a folyamatot, a szemük láttára formálódottak ki a hasznos eszközök, tárgyak. A falusi emberek többsége ügyesen bánt a szerszámokkal. Az egyszerűbb asztalos és bognár munkát mindenki maga végezte. A Balaton-parti falvakban minden télen elkészült néhány csónak, ladik vagy bárka. A falusi horgászok, halászok

közül nagyon sokan ma is saját kezűleg építik meg a ladikjukat. A kis falusi műhelyeket azonban egész történelmi korszakok választják el a modern gyár-
ipartól, árutermeléstől. – A megszokott környezetükből csak akkor szakadtak
ki az emberek, amikor az élet új ritmusa, a gazdasági élet átalakult struktúrá-
ja és a megélhetés erre rákényszerítette őket. Sajgó szívvel, rossz lelkiismeret-
tel indultak el a gyárak felé. Úgy érezték, hogy elárultak valamit, s örökre el-
vesztették az üdvösségüket. Aki csak tehetett, nem szakadt el teljesen a földtől.
Biztos, ami biztos, évtizedeken át ingázott, bizonytalankodott a falu és a gyár
között. Agyondolgozta magát. Hétköznapiakon a gyári normát teljesítette, va-
sárnap pedig kukoricát kapált a faluja határában.

S aki elszakadt? – Az átalakult. Életformája, embersége, mozdulatai, szo-
kásai megváltoztak. Az életformaváltás sok falusi embernek sikerült, de saj-
nálatos módon olyanok is akadnak, akik a változásokat nem tudták elviselni.
Szétesett a családjuk, ivásba menekültek, vagy egészen korán, az átmeneti idő-
szak elején baleset érte őket. – Valójában csoda, hogy az utóbbi évtizedekben
nem történt sokkal több baleset, nem játszódtak le nagyobb tragédiák. Az or-
szág lakosságának a nagyobbik fele vidékiesen, vidéki idegrendszerrel, mezei,
fél-feudális körülmények között élt a felszabadulásig vagy még tovább. A ter-
melőszövetkezetek megalakulásáig a gépek, az állami gazdaságok és a gépál-
lomások telepeiről csak vendégségbe jártak ki a falvakba. A falusi lakosság így
az ötvenes évek végén került állandó kapcsolatba a Zetorokkal, munkagépek-
kel, gépsorokkal. S ez a közelebbi kapcsolat sokak számára a búcsú perceit is
jelentette, mert a gépesített gazdaságokban már nem jutott mindenkinek mun-
ka. Sokan persze már a téesz szervezések időszakában összehajtottak, s beköl-
töztek valamelyik dunántúli nagyüzem munkásszállására. A konszolidáció, az
ötvenes évek vége nemcsak egy új politikai korszak, a szocialista demokrácia
kezdetét jelenti, hanem az ország lakosságának technikai nagykorúsodását is.
Magyarországon későn köszöntött be ez a korszak.

Amikor én megszülettem, az emberiség már jól ismerte, gyártotta és hasz-
nálta a gőzgépet, a gépkocsit, a repülőgépet, a rádiót, a telefont, a fényképező-
gépet; szerszámgépeket alkalmazott, rég megszervezte a tömeggyártást, tehát
a modern árutermelést. Ismerte az energiamegmaradás elvét, az elektromágne-
sességet, a röntgensugarat, a rádióaktivitást. Létezett már a kvantumelmélet,
a relativitás elmélete és az atomelmélet. Ismerték a vitaminokat, az öröklés-
tant, tudtak a kromoszómákról, génekről, hormonokról. Ötéves lehettem, ami-
kor laboratóriumi körülmények között létrejött az első uránmaghasadás, s ép-
pen csak elértem a nyolcadik életévemet, amikor a Peenemündében kikísérle-
tezett sugárhajtású rakéták becsapódtak London külvárosában. – S mit láttam
én gyerekkoromban, milyen üzemszerű termelést figyelhettem meg közelről?
Mint a legtöbb vidéki gyerek . . . Semmilyen. Pontosabban, ötéves koromban
a nagyapámmal elmentem Berzsenybe örletni. Ha nem csal az emlékezetem,
Berzsenyben egy aprócska vizimalom duruzsolt a patak partján. Napkelté-
vel érkezünk Berzsenybe, és elfoglaltuk a helyünket a szekérsorban. Nagyon
sokáig vártunk a sorunkra, s közben én megnéztem a malmot. Ez volt az első
nagyobb mechanizmus, amit üzemszerű körülmények között működni láttam.
Éjfélkor érkezünk haza, Nemeskereszturra, a frissen örölt liszttel. A berzsenyi
malom ma is úgy duruzsol a képzeletemben, mint valami csodaház, túl a falu
és a valóság határain. Pedig ilyen vizimalmok talán már a Szung korszak kö-
zepén is működtek Kinában, nem beszélve a hasonló mechanizmussal szerkesz-
tett szélmalmokról . . . Bertha Mihály falujába csak az ötvenes években jutott

el a villany, s a villannyal a rádió és más emberi csodák. Nagyanyám akkor hónapokig bámulta a villanykapcsolót. Esténként odaállt melléje és kattintott rajta egyet-egyet. Fel, le... Csóválta a fejét: „Ilyen egyszerű lenne? ... Ilyen egyszerű lenne? ... Felkattintom, ég, lekattintom, elalszik...”

Az, hogy egy ország félfeudális, nemcsak társadalmi berendezkedést és politikai korszakot jelent, hanem a lélek és a szellem beállítottságát, az emberek készültségét, naivságát, a közösség alkotóerejének és kedvének lefokozottságát, mesterséges visszatartottságát is. Az ötvenes évek végén ebből a technikai, politikai kiskorúságból kellett kilépni a vidéki lakosság nagy többségének. A gépi civilizáció elől tovább nem lehetett kitérni. Aki nem ment el a gyárakba, azt otthonában, termelőszövetkezeti munkahelyén lepték meg, kereszték fel a gépek.

Mindez nem jelenti azt, hogy a Balaton környékének nincsenek ipari hagyományai, a tó körül 1945 előtt nem éltek ipari munkások. Éltek... Gondoljunk csak a kövágóörsi, zalahalápi, a badacsonyi kőbányákra és a kötőróművekre... Gondoljunk a mészgyárakra, téglagyárakra, fűrésztelepekre, vagy a nitrokémiai ipartelepekre Fűzfőn, és a balatonfüredi hajógyárra.

A hajóépítés klasszikus balatoni iparág. A Balaton partján az őskortól napjainkig mindig építettek bárkákat, hajókat, ladikokat. Az ősmódel a bődönhajó volt, melyet egyetlen hatalmas fatörzsből faragtak ki, s általában két halászt is elbirt szerszámostól. A partvidék őslakossága ilyen bődönhajókkal járta Sármellék, Vörs, valamint a Nagyberék mocsarait, nádasait. A bődönhajót érdekes módon még a múlt század végén is használták a balatoni halászok, pákászok. A hajóépítés első nagy korszaka akkor kezdődött e tájon, amikor Pannoniát a birodalomhoz csatolták a rómaiak. A tó partján utakat építettek, erődítményeket és villákat. Az erődítmények közelében révátkelőhelyek születtek és ácsműhelyek. A római gályák nagyok voltak, lovakat, szekereket, katonákat és építőanyagot szállítottak velük egyik partról a másikra. Különösen nagy forgalma volt Fenékpuszta (a hajdani Valcum) közelében kiépített réválomásnak, mivel itt vezetett át a hadiút, ami Aquincumot összekötötte Itáliával.

A balatoni hajóépítő kultúra túlélte a római birodalmat, átöröklődött népeken és korokon. A tihanyi apátság alapítólevele 1055-ben tihanyi és foki révéről, valamint halászkőről és azok kötelességeiről beszél. Amikor a török hadak 1550-ben elérik a Balaton vonalát, ismét sok szó esik a hajókról, a magyar hajóépítésről. A török sajkások Siófok alatt tanyáznak, onnan indulnak rabló kalózzutakra. Az északi part magyar várkapitányai a vízi rablókkal csak a vizen tudják eredményesen felvenni a harcot. A szigligeti, tihanyi, és keszthelyi várkapitány naszádokat épített s flottát gyűjt a parti nádasokban. Érdemes idézni Tóti Lengyel Gáspárnak, Szigliget várkapitányának Zala megye vezetőihez intézett levelét, melyet 1958-ban Zákonyi Ferenc tárt a Balaton-kutatók elé: „Az egész Balaton vidék innenső fele, várbeliek, falusiak, sok-sok kárt szenvedtek a török sajkásoktól, nem lévén nekünk hajóink, ezért embereink sokszor török rabságba is estek. Ezért én saját költségemen hozattam sajkát a szigligeti várunkhoz és attól fogva nem is volt annyi kegyetlensége a töröknek. Most helyet akarnék csináltatni egynéhány száz emberre való hajók számára, ahol azok biztonságban maradhatnak. De erre én magamtól elégtelen vagyok. Ezért kérem Zala vármegyét, hogy csak 2-3 napra is rendeljen ki valami 4-500 embert a sajka útjának kimetszésére... A törökök az elmúlt héten is három öreg sajkát vittek Fokba, ahol már előbb is volt 3 sajkájuk. Így most – az apró hajókkal együtt – lehet ott vagy ezer emberre való hajójuk.”

A XVIII. század második felében a Balaton-part legnagyobb hajóépítő manufaktúrája a fenékpusztai rév mellett a Festetics birtokon, a grófi család kezdeményezésére létesült. Vörs és Sávoly tölgyeseiből a legszebb fák a vízpartra vándoroltak, s a nemes anyagból trieszti hajóácsok készítettek hajókat, bárkákat, tutajokat. A korszak két leghíresebb hajója a Kristóph sószállító gálya és a Phoenix hajó. A Kristóph gályát Festetics Pál építtette 1753-ban, a Phoenix-et fia, György gróf, akit egyébként a Georgikon megalapítása tett világhíressé. Festetics László halála után a fenéki hajóépítő manufaktúra elsorvad, s a család hajói, bárkái a XIX. század közepe táján eltűnnek a tó vizéről. Emléküket csak néhány partra húzott komphajó őrzi még néhány évig a fenéki és a szántódi rév mellett. – Néhány évtized múlva aztán színre lép egy angol hajós, Young Richard és 1881-ben megalapítja a mai füredi hajógyár őst, a hajóépítőtelepet és a hajókihúzó. Young első és leghíresebb hajói a Senta és a Mariska vitorlások, valamint a 8,6 tonnás Sárga Rózsa nevű kutter. A Young-féle hajóüzem kezelését 1886-ban a Stefánia Yacht Egylet veszi át, s a vezetést az ugyancsak angol Ratsey E. Mihályra bizzák. A balatoni hajóépítés történelmében ez a fordulópont. Ratsey angol hajóácsokat hozat, de párhuzamosan megkezdí a magyar munkások kiképzését is. Az üzem fellendül, egyre szebb és nagyobb, 18, 22, majd 30 tonnás vitorlásokat építenek. Ekkor készül el Andrássy Géza legendás hajója, az Álom is. A Stefánia Yacht Egylet üzemében 1890-ben kezdenek versenyzésre is alkalmas kisebb hajókat gyártani, a század utolsó évtizedében épül a legyőzhetetlen Jolánta nevű yacht és a Kishamis II. is, melyet az angol Watson terveit alapján építettek. A Stefánia Yacht Egylet telepén 1889-től benzinmotoros hajókat is gyártottak. Az üzem korszerűségét jelzi, hogy a világon az elsők között alkalmaztak Daimler motorokat, lényegében a hajómotorok párizsi bemutatójával egyidőben.

A balatoni hajóépítés történetében újabb nagy fordulópont az 1941-es év. A hajdani Young-féle telepet, a mai kikötő mellett már kinötte a gyár, kénytelen tovább költözni. Az új telep a tihanyi műút mellett épült fel, s ezzel a gyár termelési kapacitása a tízszeresése növekedett. Az új telepen három hatalmas műhelycsarnok és három, egyenként 1000 négyzetméteres hangár szolgált a hajóépítés újkori törekvéseit. Az uszályok, motorshajók mellett ekkor indul meg a legkisebb vitorlások, a dingik, yollék és kalózok gyártása. A kis vitorlások mellett építettek 50 és 75 négyzetméteres tengeri cirkálókat is. Egyik leg sikerültebb típusuk a Balatoni 50-es volt, mely máig is legjobban állja a sajátos balatoni hullámverést, s az öt-hat napig tartó északnyugati viharokat.

A háború utolsó évében Füred is összeroppant. A gépi berendezések tönkrementek, a hajókat a visszavonuló német csapatok elsüllyesztették. A felszabadulás után a hajógyár munkásai a csarnokok és gépek helyreállításával kezdtek a munkát, aztán az elsüllyesztett hajók kiemelésével, megjavításával folytatták.

A füredi hajógyárat 1948-ban államosították, majd 1962-ben egyesítették a többi hajógyárral, azóta az új neve: a Magyar Hajó- és Darugár Balatonfüredi Gyáregysége. Szép hosszú név, biztosan örülnek neki a munkások. Munkájuk lényegében önálló . . . A legnagyobb hajót, a hatszáz személyes Beloianiszt még az egyesítés előtt készítették, s ugyancsak akkor készítettek egy öntöző- és egy kutatóhajót, valamint a háromszáz, négyszáz és ezer tonnás uszályok első szériáját. Azóta több nyolcszáz és ezer lóerős folyami vontatót és újszerű jégtörő-hajót építettek. A gyár legújabb terméke a tolóuszály, melyből százharminc egységet készítenek az Egyiptomi Arab Köztársaság számára.

Ezek az uszályok biztosan hasznos munkát végeznek majd a Niluson, ami szá- munkra internacionalista örömet okoz. De nem örül mindenki ezeknek az uszá- lyoknak . . . Nem örülnek például a Balaton tisztelői, szerelmesei és féltői. Vi- tákban és újságok hasábjain sokszor megfogalmazódott már az a gyanú, hogy a Balaton alacsony vízállásának egyik előidézője a füredi hajógyár. Siófoknál megnyitják a zsilipet, megtelik a csatorna vízzel, aztán lassan újtjukra indulnak az arab tolúszályok. Mennyi víz kell ehhez? Azt hiszem, iszonyúan sok, hi- szen a százharmincból nyolcvan tolóegység egyenként 920 tonnás teherbírású. És az uszályok nem egyszerre készülnek el, hanem folyamatosan, hónapról hó- napra, negyedévről negyedévre. Biztosan van néhány olyan alkalom, amikor az uszályok útra bocsátása pontosan egybeesik az esedékes tavaszi vagy késő őszi szabályozó vízeresztéssel. De bizonyára az is előfordul, hogy nem esik egybe. Mi vajon az igazság? 1971 tavaszán hosszan beszélgettem erről a gyár főmér- nőkével, Simon Károllyal. Simon Károly a következőket mondta:

– A siófoki zsilipet nem mi nyitjuk meg, hanem az OVH, pontosabban a Balatoni Vízügyi Kirendeltség . . . Évente négyszer-ötször eresztünk le hajó- kat a Sión. Ne felejtse el, hogy Füred város lett, azt a gyárnak is köszönheti. Az idegenforgalom bevételeiből nem lehetne ezt a várost eltartani. A lakosság tíz-tizenöt százaléka innen él. Egyébként egynapi párolgással több víz megy el, mint egynapi vízeresztéssel . . .

En hajlamos vagyok arra, hogy higgyek Simon Károlynak, mivel Simon Károly balatoni ember, maga is a víz szerelmese, híres sportoló. Simon Károly évekig válogatott vitorlázó volt, Tolnaival együtt nyerte a csillaghajó bajnok- ságokat. De mit mondanak a számok?

Entz Géza Balaton-kutató szerint nyáron, szeles, napos időben 12 millió köbméter víz párolog el a Balatonból, ami a vízmércén két centiméteres apa- dásnak felel meg. Ugyanakkor a siófoki zsilipen, a zsilip és a csatorna 1940-es keresztmetszetének megfelelően naponta négymillió köbméter vizet lehet le- eresztetni. Ha ezeket az adatokat elfogadjuk, akkor kétségtelenül igaza van Si- mon Károlynak, mert napos, szeles időben nyolcmillió köbméter vízzel több párolog el naponta, mint amennyit a csatornán egyáltalán le lehet engedni. De a zsilipet Siófoknál nem egy napra szokták megnyitni, hanem négy-öt napra, vagy még hosszabb időre. Vegyünk ötnapos átlagot. Öt nap alatt húszmillió köbméter vizet lehet leeresztetni a foki zsilipnél. Ha évente ötször nyitják meg a zsilipet, akkor az évente százmillió köbméter víznek felel meg. Ez nem lát- szik soknak, hiszen a Balatoni Kikötők M. Kir. Felügyelőségének a mérései és adatai szerint 1935-ben 135 millió köbméter, 1937-ben 800 millió köbméter, 1940-ben pedig 1000 millió köbméter vizet eresztettek le a siófoki zsilipen.

Hol van akkor a baj? A Balaton vízállása, különösen a nyár második fe- lében, évek óta alacsony. Ezen nincs mit vitatkozni. Előfordulhat, hogy a sió- foki zsilipen ma már nem négymillió köbméter víz megy le naponta, hanem több. Az is lehet, hogy a zsilipet nem öt-hat napig, hanem hosszabb ideig tart- ják nyitva. S az is lehet, hogy a Zala szabályozásával a Balaton egész vízház- tartása megváltozott, átalakult.

A szállításra váró hatalmas uszályokat látva óhatatlanul feltámad az em- berben valamilyen kételkedés és gyanú . . . Kell nekünk ekkora uszályokat gyár- tani éppen Balatonfüreden? Nyereséges ez? S ha igen, mennyit nyerünk rajta, és az alacsony vízszinttel mennyit veszünk? Mert azt is el lehetne képzelni, hogy az újkori körülményekhez alkalmazkodva nem bocsátunk le a foki zsilip- en évente százmillió köbméter vizet, hanem csak nyolcvanat . . . Nem tu-

dom . . . A tárgynak nem vagyok a szakembere, ezért a konkrét, végleges következtetésektől óvakodnom kell. Annyi biztos, hogy személy szerint jobban örülnék annak, ha a balatonfüredi hajógyár elsősorban balatoni hajókat, vitorlásokat, kompokat, csónakokat gyártana, s nagyobb uszályokat, motorosokat csak olyan mértékben, amit a szállítás, a tavaszi, őszi vízeresztés lehetővé tesz. – Tudom, tudom, az export a divatos isten. De legalább ebben a Balatonról szóló írásban hadd kérdezzem meg önöket, akik pontosan ismerik és értik a gyártás és a kereskedelem rejtelmait, mennyit nyerünk mi ezeken a tolóhajókon? Konkrétan? – Na jó . . . Ne válaszoljanak. Tudom, ha egybevetjük, s ha összességében nézzük, s ha arra gondolunk, hogy a munkásoknak munkájuk van . . . Tudom, értem . . .

Simon Károly is elmagyarázta, hogy a sporthajók gyártására nem lehet visszatérni, mivel a gyár munkásainak nagy többsége lakatosokból, vasipari szakmunkásokból áll. Ha fahajókat, műanyaghajókat kezdenének gyártani, több száz ember maradna munka nélkül. Erre az új struktúrára már 1941-ben átállt a gyár, s úgy látszik, nincs visszaút. Talán nincs is erre szükség.

A füredi hajógyár a régi Young-féle telep helyén ma sporthajókat gyárt és tárol, a komoly munka az új telepen, a tihanyi országút mellett folyik. Ma a gyár termelése az acélhajókra épül. Az acélhajók és a sporthajók gyártási aránya 10:1-hez. Az az igazság, hogy az acélhajók gyártása hozza a gyár jövedelmét, s a sporthajók gyártása, kiemelése, tárolása inkább csak tradíció. A gyár vezetői, Béza Elemér igazgató és Simon Károly főmérnök a változást a műanyaghajók gyártásától várják. Simon Károly elmondta, hogy 1971-ben Hamburgban a kiállított hajók 83 százaléka műanyag volt, s csak a fennmaradt 17 százalék állt alumíniumból és fából . . . A műanyaghajóké a jövő . . . De mi ezzel is, így bajban vagyunk, mert a hazai poliészter minősége nem egyenletes, megbízhatatlan, s a műgyantát és a festéket importálnunk kell. Az importra ötven százalék a vám . . . Így nálunk a műanyaghajó szinte drágább, mint a hagyományos anyagból épült hajók. Ennek ellenére reménykednek a műanyaghajók sikerében, mivel a műanyaghajókat gyártó telepük 1973-ban belép a termelésbe. Ettől kezdve az acélhajók és a sporthajók aránya 10:2-re, 10:3-ra javul.

Füreden természetesen napjainkban is gyártanak sporthajókat. Ezek a hajók szépek, jók és drágák. A gyár állandó vásárlói közé tartozik Ausztria, Franciaország, Olaszország, Belgium, Hollandia, Spanyolország, Görögország és Anglia. Rendelésre a magyar sportegyesületek és a vízi sportok rajongói számára is készítenek vitorlásokat. A hajók hazai árát nem terheli vám, szállítás és a kiskereskedelmi haszon, mégis borsosnak találja a közönség. Ugyanis egy kalóz típusú uszonyos hajó 38 000, egy Beluga körülbelül 140 000, a Dragon 220 000, a 25 négyzetméteres Balaton típusú műanyaghajó pedig 250 000 forintba kerül. Ez tényleg sok, szinte megfizethetetlen. Ne felejtsük el, hogy a nyár három hónap . . . Ha a kellemesebb tavaszi és őszi időjárást is figyelembe vesszük, akkor sem lehet egy balatoni hajót évente öt-hat hónapnál hosszabb ideig használni. S ha a hajó éppen nincs használatban, akkor tárolni kell, javíttatni, festetni . . . Így aztán nem csoda, ha a füredi gyár sporthajóinak a nyolcvan százaléka exportra megy.

A fenékpusztai manufaktúrától hosszú és tanulságos út vezetett a mai modern hajóépítésig. Mindkét korszak megteremtette a maga legendáját, úszó, csodálatot keltő jelképét. A fenékpusztai manufaktúra színvonalát a Phoenix hajó jelképezte, a balatonfüredi szocialista hajógyárét a hatszáz személyes Be-

loianisz, s a korszerű uszályok, munkagépek sorozata, melyeket a világon szinte mindenütt szívesen megvásárolnak.

S mindez mit ér a magyar munkásnak? A balatonfüredi hajógyár hány embernek ad kenyeret? S mekkora ez a kenyér?

A balatonfüredi hajógyárban 1013 ember dolgozik. Az 1013-ból hatszáz balatonfürediek, a többiek Tihanyból, Aszófőről, Révfülöpről s más Balatonparti községekből járnak be naponta dolgozni. Nyáron reggel hatkor, télen hétkor kezdődik a munka. A gyár vezetői a munkakezdést mindig a MÁV és az autóbusz menetrendhez igazítják. Alkalmazottak, hajólakatosok, technikusok, mérnökök távolabbi vidékről is verbúválódtak, mivel ezeket helyben nem lehet kiképezni. De a távolról érkezők is csakhamar helybeliekké válnak. Megszeretik a tájat, a Balatont, megnősülnek, letelepednek. Ez a letelepedés persze sok nehézségbe ütközik, mivel a távoli vidékekről érkezőknek lakásra lenne szüksége. A gyár az utóbbi időben több alkalommal is telekjuttatási akciót indított. Az akció keretében a munkások és alkalmazottak húsz forintért vásárolhatták meg a telek négyszögölét. Ez az ár kétségtelenül nagyon előnyös, szinte nem is tekinthető árnak... A közelmúltban gyári akció keretében társasház is épült, de egyelőre a telek is, a társasházban megvásárolható lakás is kevés.

A gyár munkásai között 1958-ig nagyon sok volt a kétlaki. 1954 táján a termelészövetkezeti szervezések elől sokan a gyár védelmébe húzódtak, de ahhoz nem volt elég erejük, hogy teljesen elszakadjanak a földtől. Azóta ez a helyzet megváltozott. A Balaton-parti falvakban lakó munkások igazi munkássá váltak, s a szokásos paraszti gazdálkodástól elszakadtak. Aki tehetette, persze megőrzött magának négy-öt száz négyszögöl szőlőt, vagy egy kis kertet a ház körül, amiben megterem a zöldség, s a hizónak is a répa, krumpli. Ezek a kis parcellák valójában a kikapcsolódást és a pihenést szolgálják, de mezőgazdasági közellátási jelentőségük is van. Ilyen kis kerteket persze azok is igyekeztek szerezni, akiknek korábban semmi közük sem volt a földműveléshez. Maga a gyár igazgatója, Béza Elemér is híres kertész, gyümölcsfáit csaknem akkora tisztelettel emlegetik a környéken, mint a hajóit. A hajókra persze Füreden és környékén mindenki büszkébb, mint a kertjére és a szőlőjére. A hajókat, s a hajóipart még azok az újdonsült munkások is becsülik, akik csak tiz-tizenöt éve lépték át először a gyár kapuját.

Az újkori kétlakiság hasznos formája is kialakult. Nem az egyes ember a kétlaki, hanem a család. A férfi hajógyári munkás, az asszony pedig termelészövetkezeti tag. A földekkel nem a férfi, hanem az asszony lépett be a térszbe. Kezdetben sok helyi vita és családi baj származott ebből, de utólag ésszerű, okos megoldásnak bizonyult. Vidéken a női munkahelyek száma kevés. A legtöbb női munkaerőt mai napig a termelészövetkezetek tudják foglalkoztatni. Az asszonyok munkájára nagy szükség van a növénytermesztő brigádokban, a kertészetekben, gyümölcsösökben, szőlőkben. Az asszonyok keresete mindig biztosított. Munkájuk után nemcsak pénzt kapnak, hanem háztáji földet is. Így a háztáji állattartáshoz a takarmány is megterem. Úgy tűnik, ezek a kétlaki családok élnek ma a legjobban, hiszen élelemre, gyümölcsre, zöldségre alig költenek. Aki Balatonfüreden például a piacról él, az a földényben mindig nehéz helyzetbe jut. A piaci zöldségárak ugyanis nem a hajógyári munkás fizetéséhez, hanem a jómódú nyaralók, külföldiek pénztárcájához igazodnak. Ráadásul Fürednek nincs zöldségtermelő övezete. A köves, vörös földeken Csopaktól Arácsig, Arácstól Aszófőig szőlők, s legfeljebb mandulások, szerény ba-

rackosok diszlenek. Zöldség nem terem. A zöldséget a túlsó partról vagy Fejér megyéből kell Füredre szállítani.

A balatonfüredi hajógyárban egy átlag szakmunkás havonta 2400–2500 forintot keres. Ez nagyon jó pénz, ha a családban még egy kereső van, s még jobb pénz, ha zöldségre, húsrá, borra nem kell kiadni pénzt. Aki viszont kert nélkül maradt, vagy távolabbi vidékről érkezve nem sikerült még neki egy kis háztáji kertet, gazdaságot kialakítani, az ki van szolgáltatva a piacnak. A piaci árak egyre nyomasztóbbak lesznek. Füreden, s általában a Balaton környéki piacokon vagy nincs áru, vagy ha van, nagyon drága. – Ma persze a legtöbb családban az asszony is dolgozik. Igaz, hogy a női munkahelyek száma vidéken általában kevés, de Füreden, ha akarnak, el tudnak helyezkedni az asszonyok is. Persze nem irodában, nem üzemben, hanem az idegenforgalmi gépezet valamilyen alsóbb posztján. Tudomásom szerint az elmúlt nyáron a Marina szálló több szintjét személyzet hiánya miatt nem lehetett üzemeltetni. Ez persze alkati kérdés. Van, aki szereti a zajos, sokszor színes és zűrös munkahelyet, van, aki nem . . . A Balaton környék lakosságának a nagy többsége szívesebben dolgozik valamilyen ipari vagy mezőgazdasági üzemben, intézményben, mint a szállodaiparban.

Hajókat, vitorlásokat, csónakokat nemcsak Balatonfüreden gyártanak, hanem a MAHART siófoki telepén és Kenesén is. A kenesei Sirály Vas-, Műanyagfeldolgozó Ktsz az utóbbi években elérte a húsz-huszonöt millió forintos termelési értéket. A Ktsz nyeresége általában nyolc-kilenc százalékos. A Ktsz sok embernek ad kenyeret, de nem hasonlítható az olyan óriásokhoz, mint a füredi hajógyár, a fűzfői papírgyár vagy a fűzfői Nitrokémia Ipartelepek.

A Balaton-part legjelentősebb ipari centruma kétségtelenül Balatonfűzfő. Fűzfő és a hozzácsatolt Litér 7500 lakosát a környék sivár, köves földjei nem tudnák eltartani. A két falu határában összesen alig van 130 holdnyi művelhető földterület. A mostoha vidék gyártelepek létesítésére nagyon alkalmas. Csak ne lenne olyan közel a Balaton . . . De közel van. Ebből a közelségből Fűzfőnek semmi haszna nincs. A papírgyár és a Nitrokémia miatt nem sorozták be a balatoni üdülőhelyek kategóriájába, de hosszú évekig az ipari városokat megillető támogatásból is kimaradt. Fűzfőnek mindezek ellenére biztosított a jövője. Veszprém megye párt és állami vezetői kiálltak mellette, s Balatonfűzfő, Litérrel együtt Veszprém egyik külső kerületévé vált, s mindenben élvezi a hat kilométernyire lévő város támogatását.

Az MSZMP Veszprém megyei Bizottságának első titkára, Pap János az északi part gondjairól folytatott beszélgetésünk alkalmával ironikusan jegyezte meg, hogy Fűzfőre, mint ipari centrumra nagyon sokan csak akkor figyeltek fel, amikor a Balatonban megdöglöttek a halak. A gyanú akkor ugyanis a Nitrokémiai Ipartelepekre terelődött. Ez a gyanakvás alaptalan volt, mert az ipartelepek szennyvize nem a Balatonba folyik, hanem a dombok túloldalán a sédekbe.

Fűzfőről bizony normális körülmények között sem szabadna elfelejtkezni. A fűzfői papírgyár ezer embernek ad kenyeret, s ebben az üzemben készül a hazai író- és nyomópapír zöme. A Nitrokémiai Ipartelepeken 6500 embert foglalkoztatnak. Ebből a két számból is jól látszik, hogy a környék lakosságának több mint nyolcvan százaléka a két fűzfői nagyüzemben kapott munkát. De rajtuk kívül naponta Veszprémből is kijárnak ide kétszázan.

A Fűzfői Nitrokémiai Ipartelepek 1971-ben ünnepelte a gyáralapítás 50. évfordulóját. Valójában mindig állami vállalkozás volt, de a trianoni békeszer-

ződésben Magyarországra kényszerített fegyver- és hadianyaggyártási tilalmak miatt 1921-ben formailag csak részvénytársasági alapon jöhetett létre. A gyár a Mosonmagyaróvárról áthozott kopott gépekkel indult, s csakhamar jelentős gyárteleppé fejlődött. 1928-ban már hivatalosan is felvette a Fűzfői Nitrokémiai Ipartelepek nevet. A gyár sorsa a harmincas évek végén összefonódik a német háborús érdekekkel. A második világháború végén egy Bartha nevű ezredesnek, s a gyárban működő kommunista sejteknek csak nagy nehézségek árán sikerült megakadályozni a gépek teljes leszerelését. A Nitrokémiai Ipartelepek a felszabadulás után azonnal az újjáépítés és a lakosság szolgálatába állt. Az első hónapokban lekvárt, gyufát, cipőasztát és rézgálicot gyártottak. A fejlődés azóta hatalmas. 1970-ben az ipartelepek termelési értéke már elérte a másfél milliárd forintot. A rendkívül korszerű üzemben az utóbbi években gyógyszeripari alapanyagokat, olajadalékokat, ioncserélő műgyantát, ipari robbanóanyagot, vadászlőszereket, ülepítőszereket, lakkgyapotot gyártanak. Hosszú évekig itt gyártották a szelektív növényvédőszer nagy részét is. A fűzfői vegyiüzem Európa-szerte híres, a szocialista országokon kívül rendszeresen exportál az NSZK-ba, Görögországba, Olaszországba, állandó munkakapcsolatban áll osztrák és svéd cégekkel, üzemekkel.

A Nitrokémiai Ipartelepeknek 1931-ben 3253 dolgozója volt. A munkáslétszám jelenleg a 6500 és a 6300 között ingadozik. A munkaerővándorlás az ipartelepeket is érzékenyen érinti. Gyuricza László igazgató nemrég elmondta a Népszabadság munkatársának, hogy 1970-ben csaknem ötszáz dolgozó vált meg az üzemtől. Ezekből lakáshiány miatt hagyta el a munkahelyét 299 ember. – Pedig elmondhatjuk, hogy a Nitrokémiai Ipartelepek igazi szocialista nagyüzemmé vált. A gyár közelében nyolcszáz lakásos telepet építettek fel a munkások számára. Mostanában készült el a 450 személyes új munkásszállás. A gyár ipari szakmunkásképzőt tart fenn bentlakásos kollégiumi ellátással. Újabban arra is mód nyílt, hogy az ipartelepek dolgozói Veszprémben kapjanak lakást. A Nitrokémiai Ipartelepeken a munkahét negyvenórás, tehát hetenként csak öt napon kell a munkásoknak dolgozni. Mindez, úgy látszik, nem elég vonzó. 1971-ben a gyár keretes hirdetési szinte hetente megjelentek a Veszprém megyei Naplóban, és ács, csőszerelő, hegesztő, lakatos szakmunkásokat, valamint vegyipari betanított dolgozókat kerestek felvételre. A munkavállalók azonban napjainkban már nemcsak a Balaton-part három nagy üzemében, tehát a füredi hajógyárban, valamint a fűzfői papírgyárban és a Nitrokémiai Ipartelepeken kaphatnak munkát, hanem számtalan kis- és középvüzemben Tapolcától Veszprémig. Több tucat vállalat keres állandóan sófőzőket, szerelőket, karbantartó szakmunkásokat, sok embert foglalkoztat az élelmiszeripar, a siófoki, keszthelyi vágóhid és húszüzem. Tapolca mint vasúti gócpont, hosszú ideig vasutas község volt, a fiatalok a pályafenntartásnál, a fűtőháznál, vagy a forgalmi szolgálatnál helyezkedtek el. A lehetőségek az utóbbi években megsokszorozódtak. Sok új munkaalkalmat kínál a szövetkezeti kisipar, a kereskedelem, a közelmúltban felépült szigetelőanyaggyár, s minden korábbinál többet a halimbai bauxitra telepített alumíniumipar, melynek a várossá erősödött Tapolca lett a központja. A hajdan oly szürke, kopottas Tapolcán hirtelen új iroda- és üzletházak, új lakónegyedek nőttek ki a földből. Az álmos, bizonytalankodó vidékiességet hirtelen az ipari fellendülés izgalma és boldogsága váltotta fel. Az emberek arca megváltozott, mindenki fontosabbnak érzi magát, mint néhány esztendővel, vagy évtizeddel korábban. Mindenki tanul, újat, többet, szebbet akar. Tapolcán jól látni, hogy az

ipar mire képes, hogyan foglalkoztatja, fárasztja és edzi az emberi szellemet, hogyan alakítja át a város és a lakosság arculatát, szemléletét, törekvéseit.

Ha az ember belelapoz az 1971-es újságokba, döbbenten látja, hogy mennyi működő, fejlődő üzem van a Balaton körül . . . S azt is látja, hogy az üzemek, vállalatok nagy többsége állandóan munkásokat toboroz. Érdemes idézni néhány hirdetést: „Veszprém megyei Állami Építőipari Vállalat felvesz jó kereseti lehetőséggel rakodómunkásokat Veszprém telephelyre. Munkásszálást, napi háromszori étkezést térítés ellenében biztosítunk. Közel lakók részére naponkénti, távol lakók részére hetenkénti hazautazás vállalati busszal. Jelentkezni Veszprém, Úttörő u. 1. szám alatt, szállításnál lehet . . .” – „Balatonfőkjár és vidéke ÁFÉSZ a balatonkenesei 23. sz. TŰZÉP-repre rakodómunkásokat keres. Fizetés: darabér, órabér, megegyezés szerint. Jelentkezni lehet Balatonfőkjár Központi Iroda, Kossuth u. 12.” – „A siófoki vágóhid felvételre keres hűtőgépeszt, aki hűtőgép-vizsgálásával rendelkezik. Jelentkezni lehet a siófoki vágóhid vezetőjénél.” – „Szállítómunkásokat azonnali belépéssel felveszünk. Jelentkezés: Fűszért-fiók, Tapolca, Lenin tér 13.” – „Balatonfüredi Községgazdálkodási Vállalat felvételre keres kőműveseket, segédmunkásokat, kubikusokat, 44 órás munkahét, minden héten szabad szombat. Fizetés teljesítménybérézssel. Szükség esetén vidéken lakók részére szállást biztosítunk. Jelentkezni lehet Balatonfüred, Fürdő u. 15. szám alatti telephelyen.” – „A Bauxitkutató Vállalat fúró szak- és segédmunkásokat vesz fel Nyirád, Halimba és Bakonyoszlop munkahelyekre, külszolgálatos munkakörbe. Fizetés megegyezés szerint. Jelentkezni lehet a fúrócsoport vezetőjénél az alábbi címeken: Kutatófúrócsoport Nyirád, vagy Halimba, vagy Bakonyoszlop.” – „A Kőbányai Textilművek 3. sz. telep felvesz: 16. életévüket betöltött nőket betanított munkásnak, 18. életévüket betöltött férfiakat segédmunkásoknak. Jelentkezés Keszthely, Bercsényi u. 65. sz. nyilvántartó.”

És így tovább . . . Csoda, hogy a Nitrokémia munkaerőgondokkal küzd? Nem csoda. Természetes.

Az emberek válogathatnak a munkahelyek és az ajánlatok között. A helyzetük annyira előnyös, hogy már a hirdetésben közlik velük, hogy a fizetés megegyezés, tehát vita és alku tárgyát képezheti. Mindezt látva, olvasva, tapasztalva sok minden eszébe jut az írónak. – Jó érzés tudni, hogy a földművelés terén feleslegessé vált parasztok, kertészek, kistermelők száz és száz lehetőség, kenyérkereseti forma közül választhatnak. Akit az utóbbi két évtized technikai ipari forradalma után még mindig riaszt a nagyüzem, elszegődhet egy egészen kicsi üzembe is, mi több olyan ipari munkát is választhat magának, amit szabadban, a barátságos dunántúli égbolt alatt lehet végezni. Jó érzés az is, hogy a félfeudális állapotokat az utóbbi évtizedekben sikerült felszámolnunk. Örül az ember közép-európai szíve, hogy hazánkban teljes a foglalkoztatottság, és az üzemek, gyárak olyan tempóban fejlődnek, hogy újabb és újabb munkáscsapatoknak helyet, teret tudnának adni. – Aztán, ha az ember tovább gondolkodik, eszébe jut, hogy az új gazdasági mechanizmus keretében az ipari üzemek, gyárak a bérszintgazdálkodásról áttértek a bértömeggazdálkodásra. Itt már csak a végösszeg számít, de az nagyon. Mi történik általában? Ha a gyár igazgatója valamelyik fontos és jó szakmunkáscsoportnak kiemelt bért akar adni, adhat. De mivel az átlagmunkások átlagos bérét nem csökkentheti, kénytelen felvenni olyan segédmunkásokat vagy női dolgozókat, akiket hosszú időn át alacsony fizetéssel tarthat. Az alacsony fizetések és a kiemelt szakmunkásfizetések középarányosa egyenlő az ideá-

lisnak tartott közepes munkások közepes bérével. Így aztán amikor az ellenőrök a hónapok és a negyedévek végén a bértömeget elosztják a dolgozók számával, minden stimmel. Látszólag. Félek, hogy a nemzetgazdaság év végi mérlegén meglátszik ez a művi beavatkozás, hiszen a kis fizetéssel tartott segédmunkások a gyárakban alig dolgoznak, többnyire nincs is körülhatárolt munkakörük.

A hazai munkaerőgondokat látva időről időre eszébe jut az embernek az a tíz-tizenötezer magyar fiatal, akik évek óta az NDK-ban dolgoznak mint vendégmunkások. Az NDK-nak szüksége van a sok munkáskézre. Fiataljaink ott nemcsak dolgoznak, hanem tökéletesítik szakmai tudásukat, elsajátítják a nyelvet, megtanulnak egy kicsit Európában mozogni. Jó ez? Jó... De az is igaz, hogy nemcsak az NDK-ban van szükség sok munkáskézre, hanem itthon is. – Tudom jól, hogy a munkaerőpiac hosszú évek óta egész Európában mozgásban van. A Közös Piac országai között a munkaerővándorlás évi 167 000 és 206 000 fő között mozog. A munkahelyek munkást, a munkanélküliek pedig munkát keresnek. De a Közös Piac országaiban lévő munkahelyek felé elindultak a Közös Piacon kívüli, dél-európai országok munkanélküli milliói is. Jelenleg az NSZK-ban kétmillió, Franciaországban másfélmillió, Svájcban hatszázhatvanezer külföldi munkás dolgozik. Az ipari áruterelés egyre nemzetközibb lesz, az érdekeltségek összefonódnak, licenzek, szerződések, kölcsönök, közös beruházások kötik egymáshoz az országokat. E közben a munkásosztály egyes rétegei munkahelyről munkahelyre, országról országra vándorolnak. A helyzet néha kísértetiesen huszonegyedik századi. Mintha nem lennének már határok, mintha belakta volna az emberiség az egész földet.

Annyi biztos, hogy a magyar népgazdaság ipari fejlődése egyelőre még arányos, a havonta, évente elvégzendő, elvégezhető munka s a munkáskezek száma megközelítően egyensúlyban van. Az író mindig az emberekért szól, az emberekért perel. Így nyugodtabb, ha a Nitrokémia és az alumíniumipar munkásokat keres, mintha fordítva lenne, s a munkanélküli Balaton-parti parasztok állnának a gyárak kapujában éhesen, felvételre várva.

(Folytatjuk)

Este a nyárfasorban

*A nyárfasort már régen kerülgetem
 Ígértem néki ezt azt
 komáztam vele udvaroltam is néki
 hogy föltödjé titkát
 ám alig sikerült kihallgatnom egy-két jelentéktelen vigyázat-
 lan lombot
 amint a levelek szokásairól beszélt
 de hogy igazi titkába beavatott volna
 hogy a kéreg alatt dolgozó sejtek
 vagy a levelekben alvó erek bizalmas suttogását
 ki tudtam volna hallgatni vagy meg tudtam volna lesni
 arra nem emlékszem
 A fák ma a szokottnál is ünnepélyesebben és méltóságteljesebben
 állnak az út mentén
 Ma megpróbálom elfogni teljes szépségüket
 de megváltozik bizonytalan lesz minden
 nem tudom földeríteni a viszonyt
 a nyárfák meg az út a nyárfák meg a föld a nyárfák meg a messzi
 ég között
 s így mindössze néhány levél fűrészelt szélével
 s néhány nyugtalanul hadonászó gally állandó mozgásával
 gyarapítom meglévő kincsemet
 bár lehet hogy sok más fontos és lényeges dolog is történt még
 de látásom és hallásom nem volt elég éles hogy felfedezze
 Persze azért így is emlékezetes és csodálatosan szép volt
 a nyárfasorban az este*

Várakozás

*A szavak miket egy másik életben tőled örököltem
 lassan elszáradnak lassan elporladnak már emlékezetemben
 Mi éltet mégis hogy néha kézzelfogható
 jeleket adsz magadról
 s jössz egyszerűen jössz olyan távoli olyan megmérhetetlen
 messzi messzi időkből
 hogy újra eltog a kételkedés
 lehetséges-e valakit ilyen messziről ilyen kitartón szeretni
 Mégis így van jól
 mert ha te nem élnél azt hinném már hogy magam se vagyok
 felbecsülhetetlen kincs nekem a távolléted
 kitölti üres napjaimat az hogy gondolhatok rád
 Nincs más foglalkozásom csak az hogy mindig várlak*

FÜRTÖS GYÖRGY KERÁMIÁI

Jegyzetek az 1971 novemberében Pécsen rendezett kiállítás alkalmából

Fürtös György munkáival először a fiatal pécsi képzőművészek 1963-ban rendezett kiállításán találkoztam. E kiállítás kapcsán egyetlen kerámiát sem tudok emlékezetembe idézni. Nagyon jól emlékszem azonban grafikáira. Izgalmas ritmusú, sajátos fakturát mutató kis képei megragadtak. Azonnal a technika után érdeklődtem, amivel e sajátos felületeket elérte. „Lekened a nyomdafestéket, aztán pengével visszakaparod” – felelte. A kirekedtek körében már akkor is nagy divat volt szidni a főiskolát. Egyik kiállító társ oda is súgta: „Hát igen, ha másra nem, erre jó volt a főiskola: ott éltek éveken keresztül összezárva, semmi mást nem csináltak, mint kipróbálták a világ összes technikai lehetőségét. Félelmetes a Gyurka technikai fölénye. Játszik azal, amivel mi izzadunk”.

Alapos szakmai tudás ritkán válik kárára a művésznek. De Fürtös esetében többről van szó.

1964 áprilisában, a Janus Pannonius Múzeum néprajzi osztályán rendezett első önálló kiállításán, még főiskolás munkáiból is állított ki (érdekes, hogy ebből az anyagból éppen a főiskolán készült darabok kerültek az 1971-es gyűjteményes kiállítás kollekcijába), a nagy feltűnést azonban pirogránitból készült padlóvázái és kerti kerámiái keltették. Két éve volt a Pécsi Porcelángyár tervezője. Két ízben nyert díjat „az év legszebb terméke” pályázaton. Épületkerámiái kiállításon szerepeltek már Szófiában, Varsóban, Sao Paulóban. A város közvéleményét mégis pirogránitjaival hódította meg.

Első olyan vázáival, amelyek nem korongozással, hanem a „felrakás” technikájával készültek, s így aztán hol az volt izgalmas, hogy mégis a korongozott forma hatását keltik (monumentalitásuk ellenére is), hol pedig az, hogy szokatlan konstruktív téralakzatot kaptak. A gyermekjátékok hangulatát árasztotta néhány munkája, amelyeken a nagy felületeket fehér színezéssel bontotta meg, s tette lüktetővé, bumfordiságukban is bájossá.

Kisplasztikáinak jellemző darabja, a jelenlegi kiállításon is látható hengerformából szerkesztett *Kakas* (40 cm), amely diplomamunkájának egyik vázlata volt. Ebben összegeződik mindaz, amit Fürtös a főiskolán (Csekovszky növendékeként) magába szívott. Az ősi fazekasok, gelencserek technikájának, a korongozásnak tisztelete, s a hagyományos technikával készült, hagyományos formaelemek konstruktív értelmezése.

A fegyelmezett, merev formák mellett azonban már ebben az időszakban megjelennek az elsősorban hangulati effektusokat tartalmazó, szabadabb formák – maszkok alakjában. Maszkjai – megannyi kitűnő karakterábrázolás – újrafelfedezését jelentik annak, hogy az agyag (a sár) elsősorban „játzásra” való. Gyúrni kell, kézzel alakítani. A népi „*Miska-kancsók*” díszítményeinek derűje jelölhető meg inkább forrásként e maszkok esetében, mintsem az emlegetett óceániai vagy afrikai primitívek maszkjai. A maszk, a karakterteremtés élménye, a gyúrhatóság öröme kezd átterjedni a térplasztikák megmunkálására is. A két formatechnika első találkozásának egyik emléke a *Maszkváza* (25 cm), amely a hengeres test horpasztásaival nyert sajátos alakzatot, humoros hatást.

Az első önálló kiállítás szerezte hírnév mintha ártott volna kissé Fürtös művészi fejlődésének. A főiskola utáni évek lendülete megtorpant, s bár a legkülönbözőbb csoportos kiállításokon találkoztunk munkáival, e munkák vagy ismerősek voltak már, vagy ismerős művek variációi. Gyári tervezőtevékenysége s a felszaporodott megrendelések kielégítése lekötötték energiáit, teremtő fantáziájából csak néhány intim sómázás disztárgyra futotta. (Jóllehet ezek a kis fényes, mélybarna, dudorokkal ellátott,

háromszögletű, szűknyakú vázácskák a legesztétikusabb szabadiszek közé tartoznak.) Közben munkái eljutnak Faenzába, ő maga végigjárja Párizs tereit és múzeumait.

Alapító tagja lesz a Siklósi Kerámia Symposionnak, amely Európa legjobb kerámikusainak képviselőit igyekszik összeismertetni. A különböző nemzetek más-más felfogásban alkotó iparművészei a közös táborban felszabadultan játszanak. Az agyagművészet őskorához nyúlnak vissza, az ember-érintette, legprimébb jegyeket őrző sarat égetik ki, alkotó elemeire bontják a legegyszerűbb formát, a térplasztika analízisét érzékeltetik. Fürtös alkotó tevékenységére már az első tábor nagy hatással van. Hihetetlen tempóban kezd dolgozni. Addigi eredményeit fejleszti tovább, s 1969 októberében kamarakiállításon mutatja be legújabb munkáit a Meszesi Művelődési Házban. Azok a kisebb méretű fali kerámiák kerültek ekkor először közönség elé (*Esőcsinálók; Öregóra; Hold-állomás; Lelet; Kompozíció; Barna leányfej; Fehér-felső stb.*), amelyek most, a Technika Házában rendezett kiállításnak is erősségei közé tartoznak.

Falikerámiák, de mozgalmass, váltakozó mélységű felületeik mindenekelőtt a plaszticitás élményét nyújtják. Korongozással készült hagyományos formákat, csészét, tálat, kis köcsögöt metsz föl az alkotó kése és a félbe vágott, szabályos cserepekből applikál fénymázás kompozíciókat. Máskor, mint a tészta, nyújtja ki az agyagot, szabályosra metszi, s ami leesett a széleken, azt merőlegesen a lapos felületre ragasztja figurának, egyik agyagcsíkot meghajtogatja kicsit s máris rózsá- nap virít a kompozíció bal felső sarkában.

Amikor képzőművészet címén néhány üres formavariációt tálnak elének nagy komolyan, leplezetten ásitunk, nehogy neveletlennek vagy maradinak tűnjünk. Fürtös György produktumainak vonzása éppen abban áll, hogy bár bravúrosan alkalmazza mindazt, amit a kubistáktól az op-és és pop-art-okig a modern képzőművészet megteremtett, de sohasem tudálékoskodik. Míg képző- és iparművészeink nagy részénél a formajegy kialakítása cél, Fürtösnél a forma mindig eszköz marad, amellyel hangulatokat lehet teremteni, felfedezéseket tolmácsolni. Ezért képes arra, hogy egyszerre olyan sok húron jätsszon. S mert alap-alkotói magatartása a játék, derüt áraszt minden munkája, emberszabásúnak, humanizált tárgynak érezzük őket.

A Pécsi Porcelángyár a tükék nyelvén ma is Zsolnay gyár. A Zsolnay hagyományt, a gyár eredményeit, művészi produktumait, még sokáig nem kell szégyellnünk. Fürtös e gyárnak a tervezője. S egyik alapélménye a gyár – múltjával s jelenével. A szecessziós formák újraélesztése lehetőséget ad intellektuális ítéleteinek megfogalmazására. A *Pipogya házaspár*, a *Belvárosi lány*, vagy a *Maxi (őreglány)*, mind a világban gondolkodva élő, modern ember véleményét közli embertársairól. Jóllehet ironia és nosztalgia ötvözetéből kerekednek ki e kisplasztikák, ám az ironia kétségtelesen dominánsabb bennük. A hagyomány továbbfejlesztéseként foghatók föl falburkolatai, amelyek régi Zsolnay-motívumokat alkalmaznak szuggesztíven dekoratív rendszerben. (*Körök 100 × 60; Körök 120 × 80; Körök 80 × 100 cm.*) Oszlopai ipari formákat idéznek, olyan óriás-szigetelőket, amelyeket szintén a Pécsi Porcelángyár készít. A gyári lehetőség frappáns kihasználásának (és fölfedezésének) terméke a *Majom*, (70 cm.) amely a présből szalagcsíkban előretörő, finom-szemcsés, képlékeny vákuummasszából készült, csupán a szalagcsík hajlítgatásával. Az ipari féltermék felhasználása primitív bájrt ad az egyébként nagyon konstruktív figurának. Hasonló módon készült a *Kötélék* is.

Fürtös állandó formai megújulása, sokszínűsége abból táplálkozik, hogy munkáival mindenütt ott akar lenni, mindent birtokba akar venni, s mindent át akar fogalmazni, egy kicsit „fürtösre”. A lakáskultúra legkülönbözőbb tárgyai, a kertek, köztetek, föld, víz és a holdfelszín, egyaránt izgatják.

A gyűjteményes kiállításra még asztalt és széket is formázott agyagból, hogy a teremőr ne „idegen terméken” üljön, hanem égetett cserépen. (*Ülőgarnitúra*). Virágvázák, virágtartók, mozsár, sötartó, serlegek, kulacs, tál s egyéb háztartási tárgyak mellett kézitükrei aratták a legtöbb elismerő mosolyt. Egyik tükrén előregyártott bajuszt előlegez a beletekintőnek, a másikon copfot, a harmadikon kis szárnyas puttók békaként kuporognak a parton, hogy önmagukat lessék a tükörben.

Kemencéi, teljes fölszerelésükkel, tisztelgések a paraszti kultúra már-már köd-

bevezető hagyományai előtt, de becses díszéül és kellékéül szolgálhatnak bármely nyaralónak vagy intim udvarnak. Hangulatos szökőkútja a tervek szerint Szigetvár egyik középületének udvarát fogja díszíteni. Tervválasztó rácsai az épületkerámia modern megújulásának lehetőségei.

Monumentális kerti kerámiái közül a korongozott alapformára visszatérő pirogránit figurái a legvonzóbbak. *Kék kakas*-a a végsőkig egyszerűsített formákból áll össze, mégsem tűnik elnagyoltnak, inkább a népi művészet magasabb szintű megjelenésének. A figura teste nyújtott, fonott méhkaptárra emlékeztet, s a kakas egy felfordított tálon áll, farka és két szárnya ugyancsak korongozott tálak törzshöz ragasztásából született, a sok csupakerek formát csak hangsúlyozza a gyúrt agyagból ráerősített taréj, csőr és fityegő. Annyi méltóság, pökhendiség és trivialitás van ebben a *Kék Kakasban*, hogy az ember gyanakodni kezd. Valóban a formák izgatták csupán az alkotóját?

Don Quijote és *Sancho Pansa* párosának kontrasztja a legszembetűnőbb. A bús-képű lovag megüli a lovát, élesen elválik a ló hosszú nyaka, feje, s a lovas törzse. Komikussá csak pörge kalapja, csenevész hurkából való, s a nagytömbhöz hozzáragasztott keze-lába, kackiás bajusza, kecskeszakáll, bal keze helyén kerekedő paizsa teszik. Ellentétként Sancho összenőtt samarával, egy test, egy lélek vele. A tömör formából csak a szamár pofája ugrik elő, Pansa cérnavékony kezei, s a borvirágos orr, nagy kipödrött, ívelő magyar-parasztos bajusz. Szeretjük ezeket a figurákat, mert szeretünk mosolyogni, de azért jó alaposan megnézni őket, s jó jókor észrevenni, hogy mikor kezdünk hasonlítani rájuk.

Fürtös György tíz év munkásságából válogatta kiállításának anyagát. Összefoglalásnak szánta. Én mégis tartózkodnék az összefoglalástól. A művészettörténet a műveket fogja értékelni. Magam is szeretem a műveket. Ám e kiállítás kapcsán az emberi alkotó fantáziát; a gondolkodó, ítélkező ember kifejező játékeit: a sajátos formajegyek megteremtése helyett a kifejezés, a közlési szándék előtérben maradását érzem igen fontosnak. És azt, hogy valaki nem szégyenli, hogy iparművész. Nem akarja mindenáron bizonyítani, hogy tulajdonképpen szobrász. Így éri el, hogy a saját műfajának legszélesebb lehetőségeit is megtalálja, s ebben a műfajban a leg-rangosabb terméket hozza létre. Sokkal inkább alakít, mint kiszolgál különböző ízlésszinteket, s nem felejt el, a kerámia elsődleges funkciója, hogy az ember humanizált környezetében olyan hangulati elem legyen, amely mellett otthonosabb, meg-hittebb a közérzetünk.

A LÍRAISÁG ÉS A MAI DRÁMA

Egy-egy jelenetben az adott élményösszetevőt rögzítő, hordozó képmás valósul meg. A képmássá lett élményösszetevő nevében, szavakban és viszonyulásokban tud megvalósulni. A képmások viszonya, viszonyulása, minthogy e művek drámai művek, dialógusokban következik be, pontosabban a dialógusokból tudjuk ezt meg. A dialógusok célja a képmás megvalósulása, megvalósítása, ön maga demonstrálása, s nem jellem-megmutatás, s nem akciók lebonyolítása. A jelenet így nem más, mint a képmás (esetleg már nevével meghatározott) jelentésének megmutatása, kiszélesítése, épp azáltal, hogy a közvetlenül most vele a színpadon kapcsolatban lévő képmáshoz való viszonyának jellege, milyensége stb. kiderül: illetve azáltal, hogy a vele most a színpadon nem közvetlen kapcsolatban lévő másik képmáshoz való összefűzöttsége is megnyilvánul. Az adott jelenet addig tart, amíg a képmás jellege, milyensége, ami természetesen a statikus lírai alapélményben elfoglalt jellege és milyensége, a szükséges mértékig meg nem tud valósulni, amíg az élmény eme része a szükséges mértékig meg nem világosul. Miután ez megtörtént, asszociáció révén megjelenik a következő képmás, illetve a következő jelenet azért, hogy az alapélmény szélesedjék, tovább világosodjék.

Ez több tényezőt rejt magában. Először is azt, hogy a képmások előadási, elmondási sorrendje elvben teljesen esetleges lehet. Ha közöttük nincs oksági összefüggés, elvben a jelenetek felcserélhetők minden zavar nélkül. Azokban a művekben, amelyekben az e dolgozatban említett lírai tényezők teljes tisztasággal és összességükben élesen megtalálhatók, ez a gyakorlatban is így van. Ionesco A székek című művében a láthatatlan szereplők „belépésének” sorrendje egészen biztosan felcserélhető lenne, mint ahogy a Godot-ra várva egyes jeleneteinek a helye is megváltoztatható lenne. Még az itt elemzett művekben is sok olyan jelenetet találunk, amelyek a mű valamely más pontjára zavar nélkül áttehetők lennének. A Glapion-effektusban pl. az első Frombelled-jelenet beiktatható a Páciens-jelenet elé anélkül, hogy akármilyen törést okozna, hiszen mindegy, hogy Monique melyik fantáziaképe „materializálódik” időben először. A vágyképek, az élményt kifejező képmások közt nincs oksági összefüggés a maguk szintjén. Becket prédikációja a mű elején is elhangozhatna, vagy akár a végén, még az érsek halála után is, hiszen a vértanú elioti lényegét, vagy becketi értelmét közli velünk, s nem két jelenet közötti átmenetet biztosít. Hogy a mű közepén van, valószínűleg artisztikus megfontolások eredménye. Ezen a helyen, mint a karos mérleg felfüggesztési pontja szerepel, s így a mű horizontális értelmű kiegyensúlyozottságát biztosítja. Az Öt év múlva Próbababa-jelenete hátrább is elképzelhető, pl. az „erdőben”.

Mindezek azért lehetségesek, mert a statikus lírai élmény képmásai egyszerre élnek az élményben, s nem időben egymás után következve. A mű menete a képmások egymás mellé állítása, helyezése. A hagyományos-drámákban a cselekmény az egyéni életekben, egyéni jellemekben „inkarnálódik”, ahol van tett és szükségképpen a tett következménye. A tettet és következményt, az okot és okozatot csak mesterségesen és erőszakoltan lehet időben felcserélni egy műben. Mesterséges és erőszakolt még akkor is ez a felcserélés, ha esetleg indokolható: a felcseréléssel akár az ok, akár az okozat élesebb fényel, vagy más összefüggésben is megragadható.

Természetesen gyakran előfordul, hogy a lírai eszközöket alapvetően felhasználó, s a misztérium-drámák modellje szerint felépülő művekben a jeleneteket nem tudjuk gyakorlatilag felcserélni. Ezt több konkrét dolog okozhatja. Leggyakrabban az szokta, hogy az író a mű előrehaladásával – nolens-volens – a statikus alapélmény eredeti kibontakozását is megmutatja. Az élmény szélesedése, kibomlása, a homályból élessé és világossá alakulása valamilyen okok következtében történik épp az adott sorrendben. Erről elvben elmondható, hogy ennek oka mélyebb szinten fekszik, mint az élmény megjelenésének szintje. Az ok az író, vagy az élményt megelőző egyénisége, egyéniségének ilyen-és-ilyen része, amelynek csak okozata azonban, hogy az egyik képmás mondjuk épp a harmadik a kibontakozás sorrendjében. De az, hogy egy másik képmás mondjuk az ötödik, ugyan-csak okozata az író egyénisége ilyen-és-ilyen részének. Így a maguk szintjén az összetevők sorrendje csak okozat, s így a maguk szintjén sorrendiségük esetleges. Am néha a képmással együtt az író (vagy az élmény magját képviselő főszereplő) egyéniségére is

következtethetünk, még akkor is, ha ez abban, amit az író megmutatni akar, mellékes jelentőségű, vagy általában csak szándéktalan járulékos. S ezért érezzük, hogy egy-egy jelenet felcserélése gyakorlatilag nem lehetséges. Ilyen pl. az elemzett darabokban az I-től IV. Kísértő sorrendje, az eliotti műben. Amit az I. Kísértő mond, az Becket számára a legkisebb kísértő-erő, amit a IV. az a legnagyobb. Ha azonban ettől eltekintünk, magában a műben semmi bajt nem okozna, ha az I. Kísértő a III. szavait mondaná el, hiszen egyikük sem jellem, másrészt az általuk elmondottak nincsenek egymással oksági összefüggésben.

Gyakorlatilag esetleg végrehajthatatlan a jelenetek felcserélése még azért is, mert a képmások elősorolása – ismét csak nolens-volens – valódi vagy látszólagos ok-okozati láncszemmé alakul. Egyszerűbb az eset, ha az okság a mű menetébe csak belelátott. A köznapi életben ui., ami időben előbb történik, abban minden esetben hajlamosak vagyunk az okot látni, ami időben később, abban az okozatot. Méghozzá természetesen azért, mert az okozatiság minden megnyilvánulásában időben előbb van az ok, s időben később az okozat. Ezért pl. a jelenetek felcserélhetőségét nem is vesszük észre. Ennek köszönhető, hogy az okozatiságot esetleg belelátjuk annak a műnek a menetébe is, amelynek mélyén statikus élmény van. De ha így, akkor végső soron a jelenetek sorrendje elvben mégis megváltoztatható. De előfordulhat, hogy a képmások előszámlálása során az író a képmások *szavaiba* (tehát nem megjelenítésük sorrendjébe, nem a jelenetek sorrendjébe) olyan tényezőket iktat, amelyek akár ugyanannak, akár egy később megjelenített képmásnak a szavaiban okozatként jelentkeznek. Ilyen pl. a Glapion-effektusban Monique azon mondatai, amelyekből megérezhetjük, hogy azt szeretné, ha Blaise feleségül venné. A bekövetkezett tényt az objektív nyitó vacsora-jelenetben előbb tudjuk, s így ok-okozati összefüggést érzünk közöttük. Sőt, magában a „glapionált” jelenetekben Blaise kétszer is elmondja, hogy feleségül fogja venni. Monique mondatai és Blaise mondatai között tehát oksági összefüggést láthatunk. Am ez egyáltalán nem jelenti, hogy Monique vágyképeinek, fantáziaképeinek, magára vett „szerepeinek” a sorrendje oksági összefüggés révén alakul épp a műben megvalósult sorrendé.

A statikus lírai élmény összetevőinek és képmásainak előszámlálása tehát ezeknek a műveknek a menete. Ebből szervesen következnek a művek tagolatlan előadásmódja. Az író nem olyan történetet akar elmondani, amelyek kisebb és szorosabb összetartozó egységekre bonthatók. A történet, a cselekvés-sor, a folyamat művészi megkomponálása annyit is jelent, hogy az író megkeresi és összehozza azokat a tényezőket, amelyek a kialakulást, azután a kibontakozást, stb.-t, stb.-t jelentik. Így az utánzó, tükröző folyamat egyes kisebb részei, egységei az egész folyamat szemszögéből bizonyos jellegzetességgel bírnak, amelyek időben szétválaszthatók, különösképp, ha az utánzó folyamat valóságában is különböző időpontokban jelentek meg. A felvonásokra való tagolás tehát lényegében az utánzó folyamatokból kerül a legtöbb esetben szervesen az utánzóba. Nem így azonban, ha az utánzó statikus, „kerek”, vagy „gömbyszerű” élmény.

Azokban az egyfelvonásosokban, az amelyekre illő meghatározásokat e fejezet elején megemlítettünk, a tagolatlanság ugyancsak szerves tartozék. Hiszen ha egyetlen eseményt utánzó, ahol az utánzó folyamat is egyszálú, rövid időszakokban megvalósuló, kevés jellemet magában foglaló, akkor a tagolatlan előadásmód a tükrözés szerves része. Am az ilyen egyfelvonásos nélkülözi azt a totalitást, amely a hagyományos-dramák egyik legalapvetőbb, s egyben legdrámaibb tulajdonsága. „Az igazi egyfelvonásos – írja Lukács György Világirodalom című könyvében – külsőleg talán a legdrámaibb minden dráma közül, belsőleg van benne valami mélyen drámaiatlan: valami, ami tartalmilag az egyes esetekben és így formában vagy a novellához, vagy a balladához közelíti. (Még a legnagyobbat mind közül, a Kleist *Penthesileáját* is.) Ennek oka valószínűleg az, hogy az egyfelvonásosban hiányoznia kell az igazi nagy dráma világából a teljességnek és az egyetemes-ségnek, hogy nem lehet meg benne a dráma világát ábrázolásának mindenoldalúsága, mindent kimerítő ereje, szimptomatikussága”. Az egyfelvonásosok feltehetően épp ezért nem lehettek jelentős művek mindaddig, ameddig az *életfolyamatnak* egy kis részletét ábrázolhatták.

A tagolatlanság, azokban a művekben, amelyeknek alapjául statikus lírai, „kerek” vagy „gömbyszerű” élmény szolgál, a legszerveesebb velejárója a tükrözésnek. Ha maga az élmény kialakulása időt vesz is igénybe, esetleg éveket, *miután* már kialakult, az időt szükségszerűen összesűriti, mindent egy pillanatba hoz s így megszüntet mindenféle tagoltságot. A tagolatlanság ebben az összefüggésben mindig természetesen csak annyit jelent, hogy a mű előrehaladását nem szakítják meg, nem tagolják szünetek.

A lírai élményt rögzítő és közvetítő mai misztériumdramák a lírai igazsággal, azaz az átélt pillanat igazságával fejezik ki a lírai élményben rögzített valóságot. Lukács György írja Adyval kapcsolatban (Magyar irodalom, magyar kultúra): Ady univerzalitása abban

nyilvánul meg, hogy kora életének összes ellentmondásait mélyen és lírai igazsággal fejezi ki. *Lírai igazsággal: vagyis az átélt pillanat igazságával*'. (Kiemelés tőlem, B. T.). Ha a lírai Én határai elég tágak, akkor minden problémáról lehetséges élményt szereznie. Így – ha az élmény nem folyamatról, de helyzetről, állapotról való élmény – akkor az – bármi is az élmény konkrét tartalma – ilyenfajta egyfelvonásosban kifejezhető. A lírai Én határainak kérdéséről Lukács György ezt mondja (Magyar irodalom, magyar kultúra): „Ebben a kérdésben nem a közvetlenség és közvetettség elvont ellentéte a primér, hanem az: milyen viszonyban van a lírikus Én a külvilággal, milyen nagy, mély, intenzív külvilág tartozik szervesen az Én benső életéhez, fejlődéséhez, megnyilatkozásához. Így függ össze például a természetfilozófiai problémák átélése, megértése, kiharcolása Goethe legmélyebb, legszubjektívabb egyéni és lelki kérdésével. Így függnek össze a magyar társadalmi és politikai élet összes problémái Petőfi legbensőbb szubjektivitásával. Ha Goethe vagy Petőfi ezekről a kérdésekről beszélnek, mint lírikusok, saját legbensőbb Énjüket hozzák napvilágra, „vallanak”, nem pedig valami – többé-kevésbé távoli, többé-kevésbé megértett és átértett – „külső” események lelki reflexióit adják. A lírai vallomás hogyanja tehát a legszorosabb összefüggésben áll a vallandó terjedelmével: a valló Én spontán kiterjedésével, akció-rádiuszával.”

Egy előző mondatunk természetesen csak elvben igaz: gyakorlatilag nem fejezhető ki minden helyzetről szerzett élmény egyforma művészi erővel.

A líraiság csak akkor marad elvben inadekvát a színpadon, ha az élményösszetezők csak szökök, azaz ha csak elmondott szavak maradnak. Ha azok maradnak, a mű nem igazán drámai és színpadi mű, s természetesen művészi ereje is lecsökken az így inadekváttá lett színpadon. (L.: A vakok elemzése.) Az átélt pillanat lírai élménye, az élménynek adekvát képmásokban való drámai megjelenítése tehát az egyfelvonásosnak megadhatja azt a rangot, ami a nagy drámai, hagyományos-drámai műveknek kijár, még akkor is, ha módszerei nem azonosak, és esetleg hatásuk is kisebb. A lírai totalitás fogalmával és tényével dolgozhatnak, az valósulhat meg bennük. Így a világ valamilyen helyzetéről, állapotáról igaz, mély és valóban drámai módon kifejezhető igazságokat nyújthatnak. Csak a drámáról való, konvenciókhoz tapadó meghatározásainkat kell felülvizsgálnunk és módosítanunk.

Már azokkal az egyfelvonásosokkal kapcsolatban, amelyek mélyén nem statikus lírai élmény található, megállapították, hogy azok terjedelme nem lehet nagyon nagy, hiszen a néző figyelmét nem lehet hosszasan megszakítás nélkül lekötöni. Már Strindberg is megállapította, hogy a néző figyelmét körülbelül másfél óráig marad éber. Ám Strindberg is azt írta, hogy azért fordult az egyfelvonásos műfaja felé, mert a szünetekkel tagolt színházi előadás nem szolgálja olyan jól az illúzió megteremtését; annak az illúzióját ti., hogy a néző valóságot lát. A szünetekben a néző elmélkedhet, de mindenestre kiszakadhat a „szerző-hipnotizőr” (Strindberg szava) által rákényszerített hangulatból. A tagolatlanság tehát nem is annyira elvi, és a tartalom, valamint a tükrözés-követelte okai voltak, hanem a néző szemszögéből megfogalmazott okai.

A lírai eszközöket alapvetően felhasználó mai misztérium-drámák tagolatlansága azonban épp elvi és tartalmi okok következménye. Nem írói cselofogás, nem is csak írói eszköz, hanem annak a következménye, hogy az élmény nem egy idővonal mentén helyezkedik el. Az élmény egyszerre *van*, összes tartozékával együtt. Az elmondás úgyis csak az idővonalra ráhelyezve történhet meg, s ha már az elmondás egy bizonyos szemszögből úgyis inadekvát módon történhet, az élménynek megfelelő elmondásból legalább a tagolatlanság, mint szerves tartozék, megmarad.

A tagolatlanság amennyire szerves velejáró egyfelől, annyira megalkuvás másfelől. Megjelenésében azonban sokkal szervesebb így is, mint a strindbergi illúzió-keltés vagy megtartás következtében megvalósuló. Az élmény tagolatlanul van, igaz, hogy nem lineárisan, de a tagolatlan visszaadásban mégis az élmény szerves része jelenhet meg. Mindezek mellett természetes, hogy az aránylag rövid terjedelem a néző szemszögéből is megfogalmazott követelmény, még ezekben a művekben is. Sőt, ha tetszik, még inkább figyelembe kell venni azt a néző felől megfogalmazott követelményt, hogy az időtartam és terjedelem rövid legyen, méghozzá a következőkért.

Említettük, hogy a hagyományos-dráma jelenetei az egyikből a másikba való átmenetet szolgálják, azaz azt értetik meg a nézővel, hogy mi az okozata egy előbbi oknak, s ez az okozat hogyan lesz oka egy következő etapnak. A néző tehát a mindenkori most-ra figyel, és figyelhet. Ugyanakkor olyan folyamatot figyel, ami *elvisz* valahová, oda, ami a hős cselekedeteit vezető okból, mint okozat következik: abba a helyzetbe, amit a hős küzdelmével elér, megvalósít. A konfliktust ábrázoló hagyományos-drámák végül is erre az eredményre figyelmeztetik a nézőt. Ezért „felejtethi el” az egyes jeleneteket, megtartva abból pusztán azt, hogy amit az adott pillanatban lát, az egy előzőnek a szerves következménye, megtartva tehát egy múltbeli jelenetből annak az érzését, hogy az ide vezethetett. Emellett számá-

ra a jellemek megismerése a fontos egy-egy jelenetből. Nem így van azonban a tárgyalt és még nagyon sok 20. századi drámában. Itt minden jelenet teljességére szükség van az egész mű megértéséhez, mert a jelenetek nem elvisznek a lényeghez, hanem *maguk a lényeg egy része*.

Egyetlen valódi lírai versben egy versszak ismeretében nem tudunk következtetni arra, hogy mi következik a mű további részeiben. Ha egy történetet olvasunk vagy látunk a színpadon, épp azért, mert a történet oksági láncolatra felfűzött, a következő lépés valószínűsége megmondható. Egy szókép ismerete nem rejt magában implicite valószínűségeket a következőkre vonatkozóan. Legfeljebb a téma, a hangulat, vagy hangnem kizár lehetőségeket. Az oksági összefüggés nem kizár lehetőségeket, hanem behoz valószínűségeket.

Ezért a lírai eszközöket lényegesen megvalósító misztérium-drámák megértése nem történhet fokról fokra, jelenetről jelenetre. Idéztük már Wellwarth mondatát: „Általánosan, egy dráma cselekménye gondosan megtervezett, logikus és eseményről-eseményre való előszámolása annak, amiről a dráma szól; s a dráma „jelentésének” megvitatása azonos a cselekmény „jelentésének” megvitatásával.” Ha egy történet felét tudjuk, elvben az egész értelmének tudhatjuk a felét, mert a történetet, a folyamatot lehet felezní, negyedelni stb., s ha ezt meg tesszük, az egész ugyan csonka, de a kis rész hordoz valamit az egész értelméből. Ha a mű alapján statikus, lírai élmény van, akkor a felét nem is ismerhetjük, mert statikus fél-élmény nincsen. A mű értelme nem fokról fokra, jelenetről jelenetre bontakozik ki előttünk. A mű minden egyes jelenetének teljes értéke, s így jelentése van, s ahogy említettük: minden egyes jelenet a lényeg egyenrangú része. A képmások ui. más összefüggésben egészen mást jelentenek. Ezért mindegyik jelenet teljes fokú ismeretére szükség van az egész megértéséhez. Am mivel minden képmás igazi jelentését és értelmét az egészhez való viszonyában kapja meg, igazi jelentésének és értelmének megragadása nemcsak fokról fokra nem történhet, de csak akkor kezdődhet el, ha már az egész ismerjük. Továbbá, ha a képmások összefűzöttek, s összefűzöttségük jelentéssel teli, akkor pl. észrevenni sem lehet az összefűzöttséget addig, amíg az egyikkel összefűzöttségben lévő másik képmást nem ismertük meg. Az első képmás azon szavainak, jellegének stb.-nek értelme, amelyik az összefűzöttségre vonatkozik, értelmetlen, vagy teljesen jelentéktelen lesz, míg a másik képmás meg nem jelenik. Am az első képmás ezen része csak akkor kap értelmet, ha a második képmás megjelenésekor emlékszünk is rá. (Lorca művének elemzésekor kitűnő példákat láthattunk erre vonatkozóan).

Mindezek azt jelentik, hogy nem szabad és nem lehet azzal a konvencióval nézni-olvasni e műveket, amely a hagyományos-drámák nézése-olvasása során alakult ki, s vált „első reflexzé”. A színházi néző minden, művel kapcsolatba került befogadó közül a legjobban megterhelt a befogadás útjainak-módjainak konvencióival. Ezek közül legfőképpen az a konvenció zavarja e művek olvastakor-nézésékor, amelyik azt kívánja, hogy fokról fokra, jelenetről jelenetre értse meg a művet. em a drámai műveket olvasók, sem a nézők nem szoktak hozzá, hogy olvasói-nézői mi voltuk a mű előrehaladása során pusztán a figyelés és ne azonnal a megértés is legyen. Mert eme művek megértésének, jelentésének a megragadása – nem tudjuk eléggé hangsúlyozni – csak az egész ismeretében kezdődhet el. A hagyományos-drámák esetében, mivel egy storyt okvetlenül megismer mindenki, a mű végén valaminek a megismerése, megértése mindenki számára befejeződik, a storyé. E művekben azonban nincs story, s menet közben még storyt sem ismer meg a néző, s így semmi, de semmi lényegesnek az értelme és jelentése nem adatik meg menet közben. Az a néző-olvasó, aki valójában nem szokott hozzá, hogy a műveken gondolkozzon, s főként nem szokott hozzá ahhoz, hogy az egész mű ismeretében kezdheti el a jelentés megkeresésének a megkezdését, valóban úgy érzi, hogy jelentéktelen és értelmetlen dolgot látott-olvasott.

Mindabból, amit e dolgozatban a drámaelemzések kapcsán elmondunk, kitetszhet, hogy ezek a művek sokkal absztraktabbak, mint a hagyományos-drámák. A hagyományos-drámák mindegyike valamit, ahogy szokták mondani, egy az egyben közöl, azaz mindegyikben van valami olyan (pl. a story), aminek a megértése egyenlő a pusztá megismerésével. Még akkor is, ha az ilyes esetleg mélyebb és később kiderülő értelmet és jelentést is hordoz. A modern misztérium-drámák absztrakt volta az előbb elmondottakból is következik.

Nyilvánvaló, hogy e művek rövidege, egyfelvonásosnyi terjedelme a néző felől közelítve is mennyire szükséges. Ha a mű hosszadalmas, a néző szükségképpen elfelejti az időben először megmutatkozó-megvalósuló képmásokat, s így egyszeri nézésre-olvasásra a mű jelentését nem is ismerheti meg. A rövid terjedelem nemcsak „rohanó korunk” terméke, hanem a mű azon funkciójából, hogy a néző élményét vezérelhesse, szerves következmény. A helyzet így is kissé paradox, hiszen minden mű értelmének a megkeresése az egész mű ismeretében kezdődhet el, azaz a mű elejének a megértéséhez ismerni kell végét is. Az „eleje” és „vége” szó itt semmiképp sem arisztotelészi értelmű. E műveknek ui. nem az az ele-

je, ami nem következik semmiből, de amiből szükségképpen következik valami, s a vége nem az, ami ugyan következik valamiből, de amiből semmi további nem következik. E művek tehát valóban nem az arisztotelészi dramaturgia szabályai szerint épülnek fel. A paradox épp ez: elejének megértéséhez ismernünk kell a végét is, mert csak az egész mű olyan, amiből bármelyik rész, részlet értelme és jelentése megismerhető. Ezért az lenne a célszerű, ha a mű végén lenne színházi szünet, amely után ismét ugyanazt a művet nézné meg a közönség. De ezt a mai gyakorlatban megvalósítani lehetetlen.

E művek olvasójának számolnia kell azzal, hogy a mű igazi értelme másodszori olvasásra derül ki számára, vagy csak akkor, ha egyformán jól emlékszik minden jelenetére. A mű ezért nem lehet hosszú. E művek megértése azonban mégis könnyebb egyszeri megnézésre, mint egyszeri elolvasása után. Ez abból következik, hogy a látvány és a hallott szöveg erősebben vésődik a tudatba, mint az olvasott.

Azonban a néző felől megfogalmazott követelményen kívül még az is hozzájárul e művek rövid terjedelméhez, hogy e művek drámák, s ezért a dráma általánosanbb törvényeit figyelembe kell venniük. Ez pedig ebben az összefüggésben az, hogy – amennyire lehet – a mű világos és áttekinthető legyen. Ez továbbá azt jelenti, hogy a statikus lírai élmény nem lehet túlságosan összetett és bonyolult, hiszen az ilyen élményt szintpadra állítani nem lehet, az előbbieki miatt. Ha az élmény egyszerűbb, összetevői sem sokszámúak, s egymáshoz való viszonyuk, összefűzöttségük, egymásba áthatoló részük sem komplikált és sokrétű. Mindezek a mű rövid terjedelmét vonják ismét maguk után; a kevesebb képmás, a szűkebb viszonyok stb. rövid terjedelemben is megmutathatók. Sőt: rövid terjedelemben kell bemutatni.

De a drámának az az általános követelménye, hogy a mű amennyire lehet világos és áttekinthető, és egyszerű legyen, azt is jelenti még, hogy sem az aránylag egyszerű élmény, sem az élményösszetevők, illetve az azokat rögzítő képmások nem lehetnek annyira szubjektívek, hogy jelentésük megértését elvileg is csak az író számára tegyék lehetővé. Az íróknak ebben nagy segítséget jelent a nemzeti mitológia, a görög-római mitológia, a katolikus, keresztény vallás, a folklór alakjainak, illetőleg az emberi psziché archetípusainak a felhasználása. Ezeket ugyanis az európai kultúrkörben mindenki ismeri, s jelentésük-jelentőségük eleve valamelyest már adott. Valószínűleg ez az oka annak pl., hogy az elemzett művek közül a Gyilkosság a székesegyházban érthetőbb, mint Lorca Öt év múlva című műve. Ez utóbbiban az európai kultúrhagyomány alakjai (Bohóc, Arlequin) mellett teljesen egyéni képmások is megjelennek, pl. épp a Próbababa. De megtalálhatók ebben a görög-római mitológiából vett képmások (a három Játékos, mint a három moira, vagy párka). A mű nehezen áttekinthető és érthető voltát tehát nemcsak az inadekvát hosszú terjedelem, hanem a képmások többféle eredete is okozza. Az Eliot-mű teljesen egységes, részint a katolikus hagyományból, s egységes képmásokat használ. A Glapion-effektus képmásai azért érthetőek, mert stereotip fantázia-alakok, akiket tehát mindenki saját „glapionálásából” ismerhet, s így ha tetszik, mindegyike archetípus.

Az eddig elemzett összes művek egyetlen szempontból inadekvát drámai kifejezései a statikus lírai élménynek. Ugyanis mindegyik terjedelme sokkal hosszabb, mint amennyi az előzőekben elmondottak következtében megengedhető lenne. Az egyetlen kivétel Maeterlinck A vakok című műve, amely azonban más szempontból nem ábrázolja a neki megfelelő, a hozzá illő módon a statikus lírai élményt. Mégis azért választottunk szándékosan ilyen műveket, hogy megmutassuk, a líraiság, a lírai eszközök használata a mai drámák közül olyanokban is alapvetőbben valósul meg, amelyekben egyáltalán nem egyszerű megmutatni, s amelyek épp hosszú terjedelmüknél fogva nem látszanak ilyeneknek. (Az egész dolgozatban Th. Wilder Hiawatha hálókocsi c. művét elemzem, mint amelyik műben a lírai élmény tökéletes színpadi megjelenést kap.)

Dolgozatunkban elsősorban a lírai eszközöknek a drámai művekben való alapvető jelenlétét elemeztük. Ezek kétségkívül eltávolítják e műveket a drámának eddig volt közkeletű meghatározásától, legelsőbbben a dráma elengedhetetlen lényegének tartott konfliktustól és jellemektől. Am dolgozatunkban implicite az is benne van, hogy ezek a művek mitől drámák? Nevezetesen épp attól, hogy formájuk szerint színpadi előadásra alkalmasak, színészi alakításra adnak lehetőséget. Nem történik ezekben *regényszerű* narráció és *regényszerű* (írói) jellemzés, és a művek nem is maradnak egy hangon (a szerzőt reprezentáló szavaloén) elmondható lírai versek.

Úgy véljük, a modern drámába behatoló lírai eszközök alapvetőbb változást hoztak a dráma műfajába, mint a drámába behatoló epikus eszközök. S a jelen pillanatban úgy állítjuk, hogy messzebbre kiható változást is eredményeztek.

Jelek

I

*Tóba fült arc
iszap-mozdulatlan
rebbenő szél
telborzolt halánték
száj hullám-fintora
leomló mosoly
elhantolatlan*

II

*Merülő arc
partba vájt tekintet
tuldokló kéz
örvény a szájban:
tegnap
holnap
ma
buborék
mindég
sohasem*

III

*Lebegő arc
lankadt tavirózsák
nyálkás levél
a homlokon
egy szó a fogak közt
egy kép a szemgödörben
nem süllyedhet el*

IV

*Zárt ajak
nyelv alatt csapdosó sikoly
tágranyilt pilláju csend
szétvetett kar
zuhanó nap
öt ujj
maroknyi éjszakát szorongat*

Egy halott újszülötthöz

*Alighogy a forrás habjához értél
lábad visszahúztad*

*a völgyben
víz fölé hajolva
nem láttad arcodat*

*könnyű léptekkel
a tengerhez futottál*

*kagyló-várad csarnokában ülsz
időd száz ablakát
magadra zártad*

*mégis látod
hogy csapdosunk riadtan
örvények
s lezúduló sziklák közt pörögve
míg a lassú ár
majd nyíló ajtód elé sodor.*

AZ IRÓNIA ÓSERDEJÉBEN

ORBÁN OTTÓ: A FÖLTÁMADÁS ELMARAD

Könnyű és könnyelmű ítéletmondó alighanem olyasféle megállapítással kezdené, hogy Orbán efféle szürrealista-fajta költő, kinek burjánzó, gunyoros több szólamúsága líránk egyetlen hagyományos vonulatába sem illik igazán bele. A főnti ítéletmondó nyilván szigorú megrovással leplezné amiatti zavarát, hogy ezt a kötetet és költőjét semmilyen irányzat ketrecébe sem képes bepréselni. Megkísérelni persze ezt is lehetne (miért ne?), de legalábbis egy kiöltött nyelv mindenképpen kiszemtelenkednék a rácsok közül. Okkal. Mert irányzatok szerinti címkézést legföljebb talmi költészet visel el. A szóvirágoké – melyek mellel Orbán állandó céltáblái.

Magyarországon a költészetnek az elmúlt évtized során bekövetkezett gazdagodása, örvendetes sokszínűsége óvatosságra int mindennémű rubrikába-rekesztési kísérlettel szemben. Nem mintha nálunk nem léteznének lappangó és elmosódott határvonalú „iskolák”, csakhogy egészen másként, mint mondjuk a franciáknál, ahol az irányzatokat – a számos, permanensen haldokló folyóiraton kívül – többnyire az jellemzi, hogy néhány lobogó „antidálnok” (a dal eleve gyanús) manifesztumot bocsát ki, s ebben meghirdeti költői hitvallását, majd a művek ezt az előzetes programot vannak hivatva igazolni. Persze, nem véletlen, hogy az olyan fajsúlyú költők, mint teszem René Char, Saint-John Perse vagy Yves Bonnefoy, kívül és túl vannak az iskoláknak e szüköske marakodásán; még kevésbé véletlen, hogy a programhoz igazított versek újabbkori dömpingje, melyben a kísérletinek nevezett agytornák indulattalansága dominál, kiszikkasztotta, s rangban az újabb, indulatgazdag angolszász lírai törekvések mögé utasította a jelenkori francia poézist.

Nálunk, túl a korrespondenciákon, szellemi rokonságokon, a költői irányzatok jobbára egyszemélyesek. Van ennek előnye is, hátránya is. Előnye, hogy a líra nem karteziánus – vagy rosszabb – programkészítők bizonyítási terepe; hátránya, hogy művek-kritikák-viták hármasság tagolását anyagcsere-folyamata túlon túl, már-már egészségtelenül lassú. Kevesebb a folyóirat, mint a megnyilatkozásra váró poétikai törekvés. Az irodalmi közélet érdektelenebb önnön lehetőségeinél. Költőink magános farkasok; nem olyan éhesek, hogy minden bürokratikus nehézséget legyűrve, falkába verődjenek, de nem is oly jóllakottak, hogy ne gondolnának némi nosztalgiával a közös vadászat előnyeire.

Ha ennek az állapotnak az okait vizsgáljuk, egy közülük nyomban a szemünkbe ötlük: nálunk az irodalmi csoportosulások hagyománya igencsak csenevész. Hazánkban évszázadokig minden apróság lét vagy nemlét kérdése lévén, még a nyelvhasználati problémák is közvetlenül politikai okként jelentkeztek; stílusirányzatok és politikai tendenciák olyan mértékben fonódtak össze, amilyenről szerencsésebb nemzetek irodalmárai még csak nem is álmodhattak. Érthető, ha irodalompolitikaink ma nem kívánnak fölösleges torzsalkodásokhoz porondot szolgáltatni; másfelől azonban azt is tekintetbe kell vennünk, hogy az irodalom eleven valósága, mely az éles vitákat mégiscsak igényeli, máris létrehozott, jó részt a lapok, folyóiratok hasábjain túl, mindenekelőtt a verseskötetekben, valamit, ami éppen nálunk mutatkozik szükségszerű többletként a nagy nyugati lírákkal szemben: a *nem-ellenzéki nonkonformizmus* magatartását, amely lírai gazdagodásunk egyik fő forrása, de amelyet napjainkban – valljuk meg – itt-ott még némi gyanú övez. E gyanú folytán fogadta a kritika egy része (tegyük hozzá: egészen kicsiny része) fejcsóválással Orbán új kötetét. Emennek azonban – túl a jogosan bírálható mozzanatokon – olyan értékei vannak, amelyek ezt az irodalmi listákon nemigen szereplő költőt, a harminc és negyven év közt járók legkülönbjét, feltétlenül a nagyon is számontartandó alkotók közé sorolják.

Orbán indulatainak és a belőlük fölcseperedett szellemi alkatnak bölcsője a faszizmus elménye volt. Ezért is reagál ez a költő olyan szenvedélyes tiltakozással az ember minden-

némű, bármely címen történő megaláztatására. Tiltakozás? A szó nem egészen pontos. Megalázás ellen még a legszenvedélyesebb tiltakozás is donquijote-i vállalkozás volna. A megalázás társadalmi lehetőségének, sőt helyenkint kényszerének egész szisztematikáját kell célba venni, leleplezni, a szellem fölényével nevetségessé tenni, hogy védekezésünk hatá-
sos legyen. Rekedt ordítással válaszolni a fájdalomra: ez csupán a vérszomjat növelhetné. A sikoltás nem fegyver. Annál inkább az a kinből sarjadt és a szikrázó értelem transzformátorában villamos erejűvé gerjesztett *ironia*.

Az ironia Orbán valóságábrázolásának legalapvetőbb mozgástörvénye. (Még elégiáié is.) Nemcsak e negyedik kötetben; ugyanezt állapíthattuk meg a korábbiakban. Megjelenési formája most talán kevésbé játékos, kevésbé nyelvöltögető, mint régebben; szikárabbá, érdeesebbé, ám egyszersmind élesebbé is vált. Ez a kötet egészére áll; ha most csupán néhány versre hivatkozom, az e versek különleges értékének szól. Íme: *Helsingör* (pompás szatíra és stílus remeklés), *A konvent legfőbb érdeke* (egy kor tudatvilágának a léttel való, marxi gúnyú konfrontációja), *Félmúlt* (hátborzongató fintor a XX. századról, prévert-i eszközökkel, de Prévert látványos felszínessége nélkül), *Vaskor* („Szavak, szavak, fölösleges játék, a hiúság katedrálisában a rim harangja, bim-bam, hipokrita ájtosságokra szólit...”) és *Oda a Válságos Reményhez*, amelyben a költő a csödbe jutott romantikát tűzi gombostűhegyre:

Vége a költői beszédnek, hölgyeim és uraim . . .

vége a halálos csingilinginek és a lendületes elérékenyülésnek . . .

*Hiába a lírai lázálom, vége a tarsangnak,
ehető kenyérre vágyik a föld . . .*

*Vége a romantika tündéri üzletének, bezárt a látomás-tözsde,
fedezet nélküli csekket hiába tölt ki a képzelet . . .*

Orbán ironiájának egyik fontos módszertani eleme klasszikusnak és hétköznapi, történelmi patinának és a jelen pattanásos képének összeszikkasztása. Robespierre, Kolumbusz, Rákóczi, Magellán, Hamlet, Polonius, Oidipusz maszkját megemelve világítja meg nekünk a költő korunk rejtezkedő ábrázatát. Maszk és arc gúnyoros-szatirikus egybe-
montírozása a kifejezésnek bizonyos fokú bonyolultságát, pontosabban: jelentésteli több-
rétűségét eredményezi; felületesebb, vagy e jelrendszerbe be nem avatott olvasó ezért érez-
het szürrealista izeket e lírában. Valójában, ha egyszer megértettük az orbáni ironia me-
chanizmusát, azt a sajátos módot, ahogyan ez a költő – és csakis ő – a valóságba behatol
és ahogyan impulzusait keserű leleplezéssé alakítja, többé nem gyanakszunk semmiféle
izmusra. Orbán maga is így ír: „*Ki hinne el itt egy valódi őserdőt? Sójaj-liánt, örömfát,
azt igen.*” Orbán költészete sűrű és helyenkint kusza őserdő, de valódi. Sójaj-liánt, öröm-
fát ne kérjünk számon tőle. (Mástól se.)

Dehát mi is fáj voltaképpen ennek a költőnek, aki gyermeked öröm, szépelgő sóhaj és hisztérikus sikoltozás helyett inkább az igazsághoz folyamodik, az igazsághoz, amely
„időzített bomba a látszatok bápultja alatt”? Kimondta e mondatban ő maga: ez, a lát-
szatok bápultja, mely elfödi a kenyérért és az emberibb létért meddön epedő testi és lel-
ki éhezők valódi seregét, Indiának a helyszínen látott nyomorát és a félreismert hazai fes-
tőművész alkoholba fojtott kétségbeesését. (Jóllehet hadd tegyem hozzá azt is, hogy jóma-
gam imperialista népirtás és honi packázás egyaránt üdvözlendő elutasítása ellenére is
több hangulati árnyulást várnék, a kettő közti minőségi különbségnek a hang modulálásá-
ban való világosabb érzékeltetését.) És mi fáj még? Mindaz a szépen zengő, magasztos esz-
me, mely igazi próbájakor szánalmasan és gyűlöletesen leplezi le magát. Az orbáni ironia
világánál így:

*„Az ön eszméit mélyen elsajátítottam.”
A havon sírta ezt egy csecsemő
a bombázás után.*

(Elsötétítés)

S mintha egymást folytatnák a versek, akár egyazon fájdalom új meg új fejezetei. A *Tűzvonat* az *Óda a Válságos Reményhez* folytatása, a *Zsákmány* a *Tűzvonat*-at, az *Ugátás üdvösségért* a *Zsákmány*-t követi, nem csupán sorrendben, hanem az indulat és a gondolat rendjében is. A célpont: a hazugság. A leggyakoribb főnevek: a „remény” és az „esély”. (Az utóbbi – gondolom – vasistváni örökségképpen.) Elégikusan bár, lemondó-tragikus öniróniával, de csakazértis ott a bizakodás. Az egyéni sikerben? Egyéni üdvözülésben? Soha. Csak abban, hogy a robbanások megalázta Földön, a „karácsonyfadíszekkel teliaaggatott emberi beszéd” kakofóniája mögül épségben előbukkanhat és tovagördülhet derű és vidámság „vacak kis teherkocsija”. Ezért minden harc, minden düh, minden költemény. Meg azért, hogy az egyén több szóhoz jusson a kiporciózott erők törékeny egyensúlyában libegő-billegő glóbuszon. „*Zajos történelem, kevés esély. És kevés személyes szerencse*” – mondja erről fanyar szüksézsavúsággal. Kevés az olyan cselekedet lehetősége, melynek nincs előzetes partitúrája. Hősiesség? Csillagpályák mechanizmusát kottázza a jelenkori történelem.

Tiszta sor, hogy effajta gondok csak a letisztultság, a bölcs nyugalom ritka pillanataiban érzik jól magukat kész, kötött, zeneileg és építkezésben hagyományos versformák között. Ilyen pillanatokot a kötet elején és végén találhatunk, mintegy mutatóba, de itt is nyugtalanító mássalhangzó-rímekkel: sárban – sárban, kovásszá – ésszé, Apollót – üllöt, áram – vérem, roncsát – szerencsét stb. Ami ezen kívül van: szabadvers és prózavers, fegyelmet áradás. A fegyelem csak nagy ritkán marad el; ilyenkor rendszerint a távolról egyberántott képek túlburjánzása lankasztja el olvasói figyelmünket:

*... vége, hibátlan hanglejtés, a szívtől-szívig szaltónak,
halálos hibával terhesen feljön az esthajnalcsillag,
sarlós csőréből a tollas sötétnek vijjog a záróra ...*

*... fosztják koponyád májustáját, esztelen tavasz,
arcod avarát novemberi gereblye vonja halomba ...*

(*Zsákmány*)

Kevesebb olykor több lenne. Két egymást követő kép néha üti is egymást; például az „*odavarrt sorsom a földhöz, gombot e kopár kabátra*” sor agyoncsapja az előzőt: „*elvesztem én mint tú a napok kazalában*”. Az egymásra toluló metaforák közt néha eltéved a vers vezérszólama, s maga is kétségben marad tulajdon szerepét illetően: vajon az egyéni lét vagy a társadalom elpolgáriasulásáról hivatott-e szólni a természeti képek sűrű-índás díszletei közt? Az ember maga-teremtette gondjairól-e, vagy az élet múlásának elkerülhetetlen biológiai iszonyáról? A kettő néha egygyéfonódik, ami nem volna baj (sőt!), csak a prím és a terc viszonya rajzolódna ki éppolyan világosan, mint a kötet túlnyomó részében.

Negyedik kötetével Orbán a szerzői-jogi copyright mellé egy átvitt értelmű másikat is jegyezhet: saját félreismerhetetlen feldolgozási, illetve kifejezésmódját. Ez alól csak *Az esztétikum sajátossága* szabólörinci befejezése és a *Pohár* című versnek ez a józsef-attilai mondata kivétel: „*Az idő korsója tele a napsütés arany sörével*.” (vö.: „*Óriási korsó sőr a nyár*.”)

De ezek csak szeplők. Teljes mértékben elhisszük, amit a költő *Rodostó* című versében önmagáról ír:

*Remény bordélya, rothadó királyság,
menny-makkost dülő, sárpofájú vadkan,
hallom a percnyi ősz agyara-roppanását,
emigráns halhatatlan.*

Elhisszük, s nem vádoljuk önteltséggel a magára aggatott gyönyörű epitheton ornans-ért. Mert – protokoll-lajstromok szerkesztői, figyelem! – az utóbbi időben számos pompás verseskötetet olvashattunk; ennél különbet egyet sem. (Magvető, 1971.)

Csuka Zoltán:

ELLENTMONDÁS A HALÁLNAK

Rokonszenves emberi és művészi magatartás kifejezője ez az alig százhetven lapos kis kötet, ötven év költői pályájának tömör összefoglalása. Nem minden verset jelez évszám, azonban aligha tévedünk, ha belső kritériumok alapján próbáljuk megrajzolni Csuka életművének főbb szakaszait. Kiindulópontnak talán a szecesszió világát vehetjük: ez a világ legjobban *Nofretete* című versében jelenik meg, amely vers – és ez formai szempontból is nagyon jellemző – egyetlen, három strófát átfogó mondatból áll:

*Ó, titkok titka, színek szobra, szépség,
kiben szunnyadnak percek s ezredévek,
tenger vad árja, szelid égi kékség,
halál sötétje, tündökletes élet,*

*titkodra vágyom, mint kíváncsi gyermek,
s a szívem immár csorduló alázat,
a végtelenből adj egy kurta percet,
s mi bensőm gyöttri, csillapítsd a lázat,*

*tekints le rám örvényes zöld szemekkel,
reám, ki, íme, sorsa ellen lázad,
s ha üdv is éri, vagy talán gyalázat,
a perc fiát egy perc alatt feledd el.*

Tipikusan szecessziós költemény: jelzős szerkezeteivel (tündökletes élet, örvényes zöld szemekkel) csak úgy, mint alliterációival, vagy meanderszerűen kigyózó tizenkét soros versmondatával. Csuka azonban, ez a próteuszi egyéniség, nem marad meg ennél a stílusnál, hanem átlép az expresszionizmus világába. Tudjuk: 1921 után ő volt a vajdasági magyar avantgarde egyik vezetője, s a versekből az is kiderül: mekkora inspirációkat köszönhetett egy berlini útnak, annak a városnak, amely nemcsak a weimari Németország, hanem az európai expresszionizmus fővárosa is volt. Szinte azt mondhatnók: Csuka poézise a Pécs–Újvidék–Berlin háromszögben bontakozik ki. Ehhez járul természetesen más tájak élménye is: Erdély, a Tiszántúl, Dalmácia és Makedónia.

Előbb azonban néhány szót Csuka

expresszionista fázisáról. Ez a fázis van a kötetben a legnagyobb mennyiségben képviselve, s ez a mennyiség minőséget is jelent, költőnk pályájának zenitjét. A *Kubikosok az ablak alatt* vagy a *Sorok egy bácskai kisvároshoz* akár egy szöveggyűjteményben is állhatnának, mint az expresszionista líra reprezentatív alkotásai. Álljon itt megint egy idézet, a *Távoli kiáltás* tizenhét sora:

*Éjszaka,
hegyek fekete gerince dörzsölődik az
éghez,
fölköztök szikráznak a szeptemberi
csillagok*

*s lenn a tenger teste fekete üveg.
Nagy messziről ilyenkor csóváznak előre
elnyújtott távoli kiáltások,
száguldanak a víz fölött
s messzi sziklák kemény mellére
fáradtan leroskadnak.
Halled a távoli kiáltást,
holdfény havaz
s a tengeren valakiből kitájdul a távoli
név,*

*ki tudja, kié,
hűvös tájdalmat borong a távolokba,
tán nekünk is üzen benne valaki
s hullámtalan parton
sápadt arccal csak hallgatunk.*

Táj-élmény, a tengerpart látványa inspirálta ezt a verset, a látvány azonban nem impresszióvá, hanem expresszióvá válik. Ilyen értelemben fogalmazódnak át a „szecessziós” Csukától megalkotott nyelvi eszközök is, és válnak az „expresszionista ember” életérzésének, világlátásának kifejezőivé (csóváznak előre elnyújtott távoli kiáltások, valakiből kifájdul a távoli név). Figyeljünk a *távol* szóra, amely – főnévi vagy melléknévi változatban – négyszer fordul elő a költeményben! Ez az életérzés, világlátás ugyanakkor Csuka mélyeséges emberszeretetének is kifejezése, annak a humanizmusnak, amely a baloldali expresszionizmusnak legjobb alkotásait jellemezte. A csukai expresszionizmus méltón illeszkedik a modern európai lírának ebbe a fontos vonulatába.

Külön fejezetet érdemelne írónk tájköltészetére. Akár Pécsét idézi fel, akár Erdélyben, székely és szász őseinek földjén jár, akár Jugoszlávia szépségeiben gazdag vidékein, mindenütt megtalálja a megfelelő hangot, képet az atmoszféra felidézésére.

A Boszna forrásánál, Isztriai gyöngysor,
Trieszt fölött, Ohridi látomás: sorra idéz-
hetnők a szebbnél-szebb verseknek nemcsak
címét, hanem egyes részleteit is. Eléged-
jünk meg egy magyar tárgyú tájversének
(Csokonai temetőjében) első két strófájával:

*Mint földbeszúrt, ezernyi furcsa csónak,
mit ősi kéz ácsolt hosszú sorokba,
úgy állnak itt a moh-belepte tejták
s dülöngnek, erre-arra tántorogva.*

*Cháron járt erre tán, sötét ladikjait
a földbe szúrta dolga végeztével,
alföldi Cháron, arca csontja széles,
sok utasát itt szórta szerte-széjjel.*

Aki élt a Tiszántúlon, ismeri Debrecen ré-
gi temetőit, csak csodálhatja Csuka művé-
szetét, amellyel ennek a szférának is a lé-
nyegét tudta megragadni. És ezt kell majd-
nem minden tájverséről elmondani. Szépek
azok a versei is, amelyekben az ötvenes
években átélt megpróbáltatásairól alkot
szinte már sztoikus hangulatú költeménye-
ket, vagy azok az immár tradicionálisabb
formákban megjelenő, de a szecessziós és
expresszionista korszak legtöbb vívmányát
megőrző versek, ahol Pécs élménye, a hit-
vesi szerelem, a felszabadulás öröme szólal
meg. Nemes lélek, igaz ember, őszinte köl-
tő művei ezek az alkotások: mindig szíve-
sen fogjuk őket kezünkbe venni.

(Magvető, 1971.)

ANGYAL ENDRE

Mária Béla:

RITKA VARÁZSLAT

Valóban ritka Mária Béla jelentkezése ver-
seskötettel, vagy folyóiratokban, de ez az
évtizedeket átívelő válogatása, így, egészé-
ben annál meglepőbb: eredeti, egyéni han-
gú költőt revelál. Nem elvont, nem finom-
kodó ez a líra: nyers és szókimondó, mégis
varázslat, azzá teszi már ifjúkori szabad-
verseinek belső zeneisége, később, érett
férfikorának helyenként meghökkentő asz-
szociációi, de leginkább maga a hiteles em-
beri élet. Olaszországban eszmél ifjú éve-
iben a mind támadóbb fasizmus rettenete-
ire és ez meghatározza költői alapállását.
Korai verseiben már fényei és árnyai vil-

lódznak a társadalomnak. Az „Egy vásár-
nap” címűben él, színesedik a város sítal-
pokat cipelő emberekkel, másrészt az abesz-
szín hegyekben „egymást halálra keresik,
egészséges és épeszű férfiak”. Itt már a
feltornyosuló világháborút érzékeli és til-
takozik ellene, mint ahogy tiltakozik az
adott kor könnyű életének élvezői ellen.
Viszont nemcsak érez a gond- és szegény-
ségverte többséggel. Állandó a költői tevő-
legesség:

*... . Ne engedd,
hogy a küszö ellenség:
a lassan gyilkoló eltáradás
felőrölje erődöt: a harc
pofoztató, életadó,
felmagasító, szabadító
harc a mi kenyérünk s vizünk,
hol életünk kivirágzik.*

(Kenyerünk, vizünk)

Riadóban bátor hang volt ez – rangot
adott a két háború között Mária Bélának.
Hány folyóirat tanúskodhat erről!

Költői eszközeire visszatérve, általában
keresetlenül, a legközvetlenebbül szólal, de
ugyanakkor szavak, jelzők, hasonlatok
magas hőfoka adja versei sajátos kohézió-
ját. Meghökken? Feltétlen: ilyen telibeta-
láló, plasztikus költői képpel is:

*„Mozdulatlanul és mereven
áll a föld, az ég, a levegő,
mint fába belevágott balta,
mint vödör vízbe fagyott
szerszám”*

(Allókép)

Egyik kimagasló verse az 1944-ben írott
Partizánballada, állandó gondolati ellentét-
párjaival, a befejező sorok frappánságá-
val, eszmei tágassággal, illattal, színnel te-
líti az éleskonturú mondanivalót:

*A hegyen nagy békés csend honol
s gyilkos zaj önti el a várost.
Az erdőn a jóság otthonos
s gyűlölet veri a várost.*

*A hegy rejti az igazakat,
kiket kikergetett a város.
Az erdő eteti azokat,
kiket majd győzni lát a város.*

Humanizmusa – az orvosé és a költőé –
emeli gondolatait a halálszélig feszült dőb-
benetben. Végigjárva Bor és a háborús

Ukrajna infernóját, majd azt követően a lelkiileg legelesettebb emberek orvosaként, olyan modern szánalom sugárzik legszebb soraiból, amely önmagával szemben szigorúan tárgyyszerű, kemény. A pszichológus logikája emeli az átlag fölé az értelem mércéjét, ebből adódik versei puritánsága. In medias res; írja, formálja maga körül a változandót:

*„Aki öreg fiatalt szeressen
aki béna futásnak eredjen
aki halandó ne higgyen a halálnak”
(Talán Afrika)*

Az orvos-költő nemes világszemléletével vallja: az utolsó pillanatig nem szabad lemondani az emberről (Gerontológia). Egyéni tragédiáival is a világra-tágul. Így döbbenetes, katartikus a Fohász c. verse. Pörén mutatja családi környezetét hullását, kínját, mégis egyetemes jankiáltás: íme, ezt tették egy alkonyrahajló nemzedékkel a XX. század sorscsapásai.

Tömör, férfias szerelmi lírája szépivel-sű. Az ilyen ellentét-párokat felvillantó hasonlatok, sokáig rezonálnak az olvasóban:

*„Dadogó ajkunk puha ígérete
keményebb, mint a halál.”*

Szinte az Énekek éneke cseng vissza az ezredévekből.

*„Szeretlek, mert tiszta vagy,
gyűlöllek, mert piszokban éltem”*
– írja máshol, nem egy helyen végletes, vad feltárulkozásával pöre ösztönöknek. Nyílt, egyenes; konvenciókat félresöpörő líra ez, ezért hiteles, igaz.

Tud ujjongani szinte hetyke, felszabadító belső erővel:

*„Szél, koratavaszi szél,
szigorú szülőm,
ki február idusán e földre separtél
ma negyvenöt éve: vidáman
köszöntlek
szabad madárként, méltó szép
magányban.”
(Ritka varázslat)*

A kötet néhány halványabb verse sem tompítja az összképet. Emberi, igaz önvalóságok ezek, sok helyen még szemérmesen visszafogottak is: szembetegségében

megriadt, a sorscsapások közepette viszont önerejében, hitében mindig megújulni tudó, talpraálló költő adja jelzéseit. A pszichológus gyógyít így: feltár, elemez és megmutatja a gyógyulás útját. Nem könnyű utak ezek, de határozottak és ezért nem egyszerűsítettek, mert indítékai mélyen a lélekbe ágyazódnak. Gyógyulva gyógyít, jobbra serkent ez a tiszta-emberségű költészet.

VASVÁRI ISTVÁN

Csontos Gábor:

KISHÚGOM, NOFRETÉTE

Az emberek közötti viszony sokféle lehet: van testvéri, szerelmi, baráti, szülő-gyermeki kapcsolat. De még ezek is számtalan változatban, különössé módosult alakban fordulnak elő. A „szemlélődő” író e viszonyokat *morális* szempontból vizsgálja, elsősorban arra keresve választ: *mi akadályozza vagy segíti az emberi boldogság kiteljesedését?* Válaszalat vonhat két összetartozó ember, férj és feleség közé a korábbi társadalmi miliő tudat alatti, de bizonyos szituációkban felszínre kerülő utóhatása. A *hattyúnyakú liba* c. elbeszélés erre a konfliktusra épül. A „jó” családból származó feleség és a külvárosi szoba-konyhából induló – mérnökké emelkedő – férj a névnapra kapott giccses festmény kapcsán döbben rá a ma is ható, izlésben megnyilatkozó, társadalmi különbségekre. Csontos Gábor a férjet állítja választás elé: törje össze a képet (s azzal tagadja meg múltját, szüleit), vagy akassza a falra (s azzal tegye tűrhetlenné jelen helyzetét)? Megoldás az elbeszélésben nem születik, mert a döntést nagyon mélyre nyúló történelmi-társadalmi tények akadályozzák. Mindenekelőtt az, hogy a férj szülei, akik az ajándékot vették, nem tudják: mi a giccs! S itt az író – kimondatlanul – a sokat vitatott, óhajtott *izlés differenciálás* mellett foglal állást. Ezt diktálja a való élet is. Mert az öreg szerszámlakatos és felesége azt a képet tartja szépnek, az jelenti számukra a művészetet. „Szabad akkor kiejteni azt a sértő szót, hogy giccs? – kérdezi szüleire gondolva a férj. Hiszen őket sérti meg vele! Mert ha az is, mennyivel több annál!? Két megrokkant, múltba

veszett lelkű ember szeretetét hordozza rikító színeiben. Akiknek nemcsak a tenyerük, hanem a pillantásuk is érdeesebb annál, semhogy felfedezhetnék a hazugságot ezen a festményen.”

A múlt más formában is szülő és gyermek közé állhat. A háború sodorta el szüleitől a fiút, akinek apja meghalt, az anyja újra férjhez ment, s akinek tíz-tizenkét esztendő után kellene beilleszkednie az új családba. Nehezíti a kapcsolatot felvételét, hogy a fiú idegenben, Romániában töltötte a találkozás előtti éveket, s csak néhány szót tud már magyarul. Tisztán megőrzött néhány emléket apjáról, azt, hogy ügyes kezű faragó volt, s hazajövetele előtt ő is készített egy fa-madarat, amit féltett kincsként őrzött az apjával való találkozásra. A fiú passzív szereplő az elbeszélésben, nem emlékezik szülei arcvonásaira sem, az anyát pedig a nyelvi határok akadályozzák abban, hogy az új helyzetet megértesse vele. Görcsös ragaszkodással mindent a fa-madárra tesz fel, az új férj, az új apa azonban nem fogadja el tőle. E villanásnyi cselekedettel mély, tragédiákat sejtető sebet ejtett a fiú lelkén. Az író ebben a formában figyelmeztet arra, hogy a múlt ott kísért tetteinkben, szavainkban, így fogalmazza meg, hogy a háború – elvonulása után évekkel is mennyi egyéni, társadalmi szinten érzékelhetetlen tragédiát okoz. Ezért adja az anya szájába az elbeszélés végén a címadó mondatot: „*Átkozott háború...!*”

A háború hatása ott bujkál a kötet címadó elbeszélésében, a *Kishúgom, Notretéte*-ben is. Nemcsak azzal, hogy hősnőjének, Tétének állandóan emlékeznie kell arra, anyját megölték Dachauban, hanem azzal is, hogy a háborút előidéző eszmék új jelentkezése állandóan félelemben tartja. „Rudi szerint – mondja – vannak fasiszták most is, de nem hiszi, hogy lesz erejük ismét a hatalom közelébe kerülni. Ez nem igaz! Én félek. Nagyon félek.” Ez az állandó félelemérzés megakadályozná boldogságát, ha nem lenne abban a paradox tételben: ha boldogtalan vagy, akkor van reményed a boldogságra.

Két egymás mellett élő ember életének harmonikuságát a mai világban az autó is meghatározhatja. Léte vagy hiánya lehet a megértés, illetve a veszekedés forrása. A *Három nap nélküle* c. elbeszélés házaspárja apró javítási munka miatt nem használhatja a kocsiját, s már az első napon inge-

rültség, meg nem értés telepedik közéjük. Az autó hiánya felborította napirendjüket, a délutáni autózás helyett beszélgetni kénytelenek, vitázni, ami az autóban elképzelhetetlen. „Amióta megvan a kocsi, sohasem veszekednek. Figyelemre méltó felismerés. Nyilván a kiegyensúlyozott élet, s a kocsi adta biztonság. Ez mindkettőjüket megnyugtatja. Beülnek, és akkor nincs számukra más, csak az enyhén benzin- és gumiszagú fülke, a mutatók ingása, a duruzsolás, a sebesség és a kerekek alá futó utak. S most nélküle... Így kell... Kellemtelen!” Az autó így már nem a közlekedés és a kényelem eszköze, hanem a férj és feleség közötti viszony alakítója, tevékeny részese. Az író a férfi gondolataival emel szót a technika, a „kocsi” *dehumanizáló* hatása ellen. Az ember megteremtette az autót, s nem tud nélküle élni. A férj is rádöbben a második napon, hogy életükön, érzelmeiken mennyire eluralkodott az autó, kapcsolatuk csak a „kocsiban” harmonikus, azon kívül még szót is alig váltanak.

Az író véleménye persze nem ennyire szélsőséges; másik novellájában, *Az úthenger lassan megy*-ben azt fogalmazza meg, hogy a gép csak akkor uralkodhat az emberen, az emberi kapcsolatokon, ha hagyjuk, ha egyébként is baj van. Ebben az elbeszélésben az úthenger válik jelképévé a tartalmas, szavakban alig kifejezett érzelmeknek. Az írás „szerelmi” háromszögére épül. Az útépitésen dolgozó sofőr és úthengeres ugyancsak a lánynak udvarol. Az előbbi szóval, tettel, autóval, az utóbbi férfi pillantásokkal és munkával. A lány az úthengerest választja, mert az autó a soha-meg-nem-állapodó szerelmet, a gyorsan el-futó érzelmeket jelenti számára.

A kötetnek egyik alapmotívuma a gyorsaság. Az elbeszélések hőseinek gyorsan, pillanatok alatt kell döntenet, választani. A felfokozott élettempó különösen a fiatalokra jellemző. Csontos Gábor, mint pedagógus jól látja, hogy a fiatalok „lezsersége”, az idősebb nemzedék számára szokatlan élet-üteme nem párosul felszínességgel. A *Két édes úr* két diákja is *látszatra* műveletlen, argót beszélő, munkakerülő fiatal. Történetével az író éppen arra hívja fel a figyelmet, hogy mennyire *nem szabad látszatok után ítélni*. Az elbeszélés tévesz-elnöke *megértéssel* fogadja a két diák különös ötleteit, elfogadja a játékszabályokat, s ez már elegendő ahhoz, hogy „örökre” jó barátok ma-

radjanak. Ez a megértés (s a benne levő lezserség) sarkallja a diákokat arra, hogy jól dolgozzanak, alapos munkát végezzenek a kombájnok karbantartásakor.

A kötetből kiválasztott néhány példa is bizonyítja; Csontos Gábor jó novellista. Villanásnyi helyzetekbe, rövid párbeszédbe sűrít messzenyúló emberi tragédiákat. Elményeit (melyekhez hitvallása szerint *szemléldéssel* jut) általános érvényű mondandóvá tömöríti.

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971.)

LACZKÓ ANDRÁS

Csörsz István:

SÍRIG TARTSD A POFÁD

Csörsz István első könyve kiemelkedik a kezdők – átlagában-szürke, semleges, Hemingwayt, Kafkát, de rosszabb szerzőket is magyaritgató csapatából. Végtelen és kétféleképpen. A *valóságból* meríti anyagát, ami messze fölibük helyezi, de a mesterseget kevésbé érti az iparosoknál.

Alapvető hibája, hogy nem tudja, mit ír; regényt, vagy szociográfiát. Így került a műbe bizonytalan időrend, vékonyka cselekményszál, halvány jellemfejlődés, melyek regény számára kevesek, szociográfiában – legalábbis ebben – fölöslegesek.

Fejezetenként változik az értékelő véleménye, olyan egyenetlenségekbe ütközik minduntalan. A megrendítően fájdalmas életű Patkány rengeteget és olcsón hazudik, szövege ugyanolyan silány, mint Maxé – de Zord Khán intelligens, önmagával is könyörtelenül őszinte „életgyónásával” legföljebb Jónás végrendelete mérhető; stílusban, szellemességben. Nagyobb baj, hogy ezt a szintet Csörsz sem éri el – kínos igyekezete ellenére sem – mesterként, művészké-

dő összekötő-szövegeiben, melyek legalább olyan modorosak mint maga a cím, vagy az, hogy a befejező rész második személyben íródott. Súlyosabb szociográfiai hiba, hogy alig akadnak a kötetben a nőszereplőkről olyan mélyrajzok, mint a férfiakról. Ezek közül néhány igazi telitalálat. Ahol a szerzőnek hozzá kellett nyúlni az eredeti nyersanyaghoz, ott hemzsegnek a hibák. Emlékezzen csak az olvasó az első Jónás fejezetre, vagy Kati és Zord Khán párbeszédére...

Mégis érték ez a könyv; rosszul csiszolt topáz. Úttörő a városi nyelv bemutatásában. Ki tagadhatná, hogy ez ugyanolyan népnelv, mint a göcseji, vagy a székely? Vannak – és lesznek –, akik szemére vetik Csörsznek a gargantuai szavakat, de ezek a valóság – és így a világirodalom szavai is. „Emlékszem Jean Richepin egy tréfájára... egyszer lefordított szóról szóra egy... Theokritos-idillt, hogy tökéletes naturalizmusával megbotránkozta a tizenkilencedik századvég kényesorru publikumát.” (Babits, Az európai irodalom története, 78. old.) De sorolhatnánk a példákat Aristophanéstól Shakespeare-en keresztül Aymé-ig, s itthon Janus Pannoniustól Aranyon keresztül József Attiláig, vagy Juhász Ferencig... Műveket a bennük előforduló „csúnya” szavak alapján minősíteni ugyanolyan fölszínes, mint fiatalokat a hosszú hajuk alapján. Értéke Csörsz könyvének, hogy – különösen Zord Khán vallomásaiban – élesen bírálja ezt a sekélyes élet- és ítélkezési módot, mely társadalmunkban csakugyan gyakorta előforduló nyavalya. Nyilván része van Csörsz „hippijeinek” züllésében is.

És a legfontosabb: irónemjárta magyar rétegről tudósít, melynek megvizsgálása, föltárása, bemutatása azért fontos most, amikor még tényleg jelentéktelen, hogy sose változzon azzá!

CZAKÓ GÁBOR

Szabadság út 2. Nyitva 9-től 12 óráig, 3-tól 6 óráig. Hétfő szünnap

**A
PÉCSI
KÉPZŐ-
MŰVÉSZET
KISTÜKRE**

14

MODERN
CSÖK
BENE
AMOS
MARTYK
SZÖNYI
ORBAN
UITZ
BERÉNY
GÁBOR
FENYES
RUDNAY
VAJDA
KOZSTA
AMOS
GULÁCSY
HOLLOSY
DESI-HUBER
BARCSAY
CZIGANY
KMETTY
TIHANYI
TORNyai

**NAGYBALOGH MARRFFY
KERNSTOK FERENCZY**

MAGYAR

Képtár
RÉTI CSONTVÁRY
DERKOVITS EGRY

PÉCSI
RIPPL-RONAI VASZÁRY
NAGYISTVÁN CZÖBEL
MEDNYANSZKY CSÖK

A Képtár plakátja

„Aki a modern magyar képzőművészet leghaladóbb törekvései után érdeklődik, közel egy évtized után a pécsi Janus Pannonius Múzeumban kaphat újból viszonylag teljes áttekintést róluk. A negyvenes évek végén a Fővárosi Képtár állította össze utoljára századunk kereső, kísérletező irányzatainak magyar megfelelőit olyan bőségben, mint ahogyan most a pécsi közönség előtt felsorakoznak. Az elmúlt hét-nyolc esztendő taktikázó, tévelygő művészetpolitikája hátat fordított modernjeinknek, s anélkül, hogy megfogalmazott tilalmi intézkedések tartották volna távol eredményeiket a közönségtől, kiállításrendezőink óvatosságuk a raktárakba száműzte a legizgalmasabb stílári kezdeményezéseket is. Remélhető, hogy kulturális életünk ügyintézésében az értelmesség, belátás és türelem kerekedik felül, s hogy a szocialista művészet kialakulásának problémáit a történelmi fejlődés távolabbi összefüggései szerint fogják majd fel illetékeseink. ... A pécsiek büszkékké lehetnek rá, hogy a helyesebb mérlegeléshez most legelőször az ő múzeumuk segíti hozzá a művészet barátait.”

(A Képtár első, 1957. évi katalógusának bevezetőjéből)

1957-ben – ez idén már tizenöt esztendeje – a modern magyar képzőművészet alkotásai Pécssett állandó otthont kaptak. Dr. Gegesi Kiss Pál adományából megnyílt a mintegy 260 művet számláló Képtár. A gyűjtemény névadója: Forgács Hann Erzsébet kisplasztikai mellett a két világháború közötti magyar képzőművészet legjobb alkotói, leghaladóbb törekvései szerepeltek már ezen az első kiállításon. A Nyolcak csoportja, a KUT, az Európai Iskola köre, legjelesebb művészeik egy-egy reprezentáns alkotása. A magyar képzőművészet teljességének bemutatására természetesen ez a kiállítás akkor nem vállalkozhatott, de a különböző művészeti iskolák és stílustörekvések, vagy a magányos utakat járó alkotók megismerésére – állandó tárlaton – mégis először adott lehetőséget, megelőzve ezzel a Magyar Nemzeti Galéria huszadik századi képzőművészeti kiállítását is.

A Képtár létesítésének szükségessége és alapításának gondja Pécssett 1957-ben már tízéves múltra tekintett vissza. A felszabadulást követően Martyn Ferenc – mint a helyi képzőművészet vezetője – a Fővárosi Képtártól és a Szépművészeti Múzeumtól kért kölcsön, letéti elhelyezésre műveket, egy itt rendezendő Képtárhoz. Gegesi Kiss Pál adományával ez sokkal kedvezőbbben valósulhatott meg. A gyors növekedést, a kiváló művek számának megsokszorozódását az elmúlt időszakban – a módszeres gyűjtőmunka mellett – a körülmények szerencsés talákozása is segítette. Mint tudjuk, a két háború közötti magyar képzőművészetet jeles magángyűjtők őrizték meg napjainkig. A gyűjtők közül többen éppen a mi Képtárunk e fejlődési szakaszában határozták el, hogy gyűjteményük sorsáról gondoskodni kívánnak, s lehetőleg úgy, hogy az – a gyűjtő nevét is megőrizve – együttmaradjon. Természetesen találkozott össze egy felől a gyűjtési, szerzési, másfelől az elhelyezési, átadási igény. Ám hiába keresték volna a gyűjtemények új gazdájukat a pécsi Képtárban, ha a helyi vezetők értése és anyagi támogatása nem segíti azok megszerzését. Tamás Henrik, Tompa Kálmán, Kunvári Bella és legújabbán Dénes Zsófia értékes gyűjteménye ily módon, a Megyei és Városi Tanács áldozatvállalása révén került Pécsre, a tárlatlátogató közönség elé.

A pécsi Modern Magyar Képtár ma már nemcsak megyénk és városunk közművelődési programjában, de hazai képzőművészetünk ismertetésében is jelentős feladatot tölt be. Az állandó kiállításon szereplő művészek, az általuk képviselt stílustörekvések és a Képtár kamaratermében időről időre rendezett kisebb bemutatók korszakunkról és a közelmúlt művészetéről széleskörű tájékoztatást nyújtanak. A Képtár időrendi sorrendben elrendezett anyaga ma a Nagybányai Festőiskolától napjaink útkereső kísérleteihez vezeti el a látogatót. Réti István, Ferenczy Károly, Hollósy Simon egy-egy jellegzetes, már klasszikussá vált műve, Mednyánszky László, Gulácsy Lajos átszellemült, finom festőisége, Csontváry Kosztká Tivadar tiszta kolorittal festett naiv világa – amivel a néző a Képtárba lépve találkozhat. A Nyolcak, az alföldi mesterek, a szentendrei művészek és más, csoporthoz nem tartozó magányos alkotók ismert, vagy itt felfedezett művei szerezhetnek örömet annak, aki ide betér.

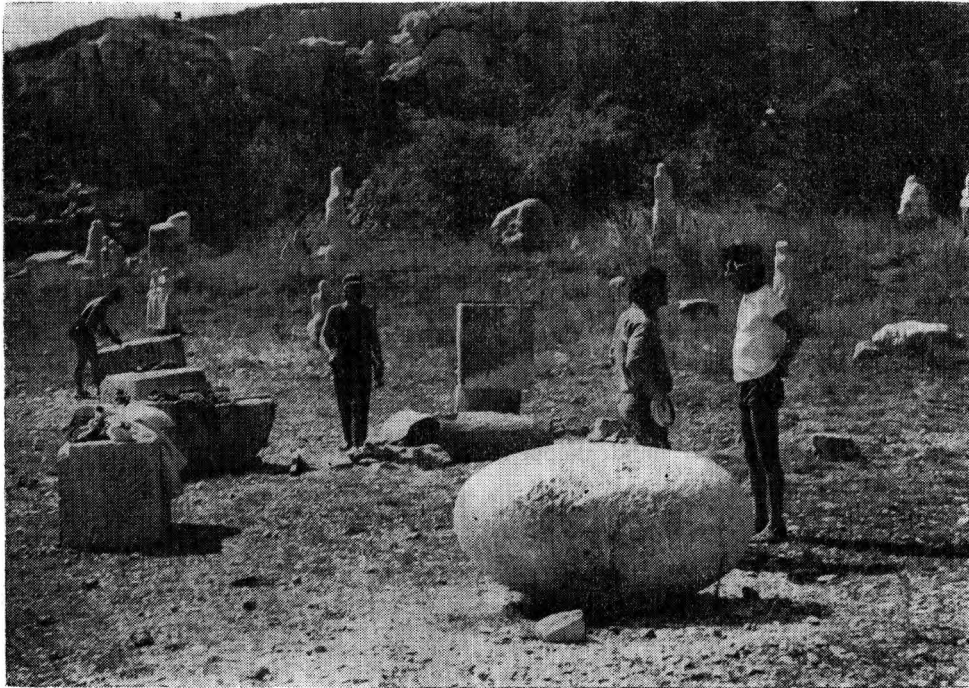
A pécsi Képtár anyagát mintegy kiegészítendő – nyílt meg 1968-ban Mohácson, közel száz alkotással a kortárs magyar művészet Galériája. A helyi kezdeményezés e téren ismét járatlan ösvényre lépett, és – az országban először – létrehozta ma élő képzőművészeink állandó tárlatát. A kiállítási falaknak mintegy harmadát a pécsi és baranyai művészek alkotásai töltik be – dicsérve a rendező egészséges lokálpatriotizmusát. Nagyobb teret kaptak azok a művészek is, akiknek munkássága hosszabb-rövidebb ideig a városhoz kötődött, így Martinszky János, Rohacsek Anna, Kelle Sándor, a busójárást festő Pleidell János, Somogyi János és Gádor Emil. A napjainkban is Mohácson tevékenykedő Kolbe Mihály jellegzetes Mohács környéki tájképeinek teremnyi sora – a kisvárosból országos kitekintést nyújtó művészi szemléletével – a Galériának is mintegy szimbóluma. Ezen túlmenően természetesen szélesebb a kör: Bernáth Aurél lágy posztimpreszionizmusától, Frank Frigyes expresszív színvilágától Berki Viola mesélő fantáziájáig, Szinte Gábor, Patay László leíró látványfestészetétől Bartha László, Lantos Ferenc elvontabb realizmusáig számos kitérő képpel ismerkedhetett meg itt a látogató az elmúlt évek során.

Részlet az 1. Országos Kerámia Biennáléről

A Modern Magyar Képtár részlete

A villányi szobrász alkotótelep

A pécsi művészeti életnek néhány év óta jelentős eseményei a biennálék. Sorozatuk 1967-ben, az I. Országos Kisplasztikai Biennálével indult, majd ezt követően a kerámia-művészet kétévenkénti országos seregszemléjével folytatódott. Ily módon minden esztendőben nyílik egy Biennálé, váltakozóan, egyszer a kisplasztika, másszor a kerámia művészetének adózva. Szobrászművészeink a kétévenkénti bemutató lehetőségét úgy üdvözölték, mint a kihalófélben lévő műfaj újjáteremtésének, fellendítésének zálogát. Ha újjászületésről még nem is beszélhetünk, a ritmikusan visszatérő szereplési kíváncsóság, a művész önmagaszámunkérése új művek alkotását; az erők összemérése, a nemes versengés a művészi színvonal emelkedését segíti. Az eddigi eredmények azt is bizonyították, hogy a Biennálé-kínálta bemutatkozási lehetőség kiszélesítette a kisplasztika műfaji határait. A megszokott anyagok és plasztikai formák festészeti és iparművészeti elemekkel gazdagodtak. A hagyományos értelmű, csupán dísz tárgy jellegű kisplasztika, amely korábban feladatának legfeljebb a szép emberi test ábrázolását tekintette, most szigorú szerkesztési igényvel, átvitt értelmű tartalommal, célszerűen-dekoratív formában jelentkezett. A kerámia biennálék jelentős eredménye volt, hogy az építészeti környezet művészi formálásában egyre fontosabb feladatokat vállaló burkoló, vagy faldíszítő kerámiák, tér-figurák és plasztikák bemutatására lehetőséget nyújtott. Ma még vitatott, hogy lehet-e a Biennálé a kerámia-műfaj egyes ágazatainak: a faldíszítő burkolatnak, az edény-kultúrának, a játékos dísz tárgynak vagy használati kerámiának periódikusan váltakozó és megújuló seregszemléje, olyan erőpróbája, amely után a győztes legjobbak mércéje szabja meg a további fejlődés irányát. Az eddig rendezett két Biennálé gazdag tartalmi és formai eredményeivel mindenképpen biztató kezdet volt.

A romantikus szépségű villányi hegy alján, egy elhagyott kőbányát s egy csöppnyi villát birtokbavéve, a nyári művésztelep sajátos tanyája alakult ki Symposium néven az elmúlt években. Csaknem ezzel egyidőben Siklóson, a várbán hasonló alkotótelep létesült. Az előbbi a képző- és iparművészet minden ágát be-

fogadta, az utóbbi kizárólag a kerámia-művészetnek szentelte létét. Az elsőszülöttség a villányiaké volt, akik először 1967-ben töltötték itt együtt tíz napot. Résztevői fiatal művészek, akik „a próbálkozások és eredmények elszigeteltségét, egyenlőtlen anyagi adottságait és egyenlőtlen eszmei értékelését kívánták megszüntetni. Munkájuk hitelét keresték, azt a valóságot, emberi, természeti környezetet, amelyben elevenen él és hat az alkotás. Egy talpalatnyi helyet álmodtak maguknak, ahonnan kimozdíthatják világukat.” (1970. évi, 3. sz. katalógus bevezetőjéből) Rövid négy esztendő alatt, a kezdet gyermekbetegségei közepette is, mindkét telep nemzetközi szintűvé nőtt. Hasonlóan az Európa-szerte több helyen működő alkotótáborokhoz, itt is többnyire fiatal művészek találkoznak, hogy a nyár egy-két hónapját közös alkotómunkával, tapasztalatcserével, egymás megismerésével töltsék. Villányban a képző- és iparművészet széles skálája mindinkább összeszűkül és a szobrászat, mégpedig a szabadtéri, monumentális plasztika felé fordul. A kőbánya, a siklósi szép márvány ehhez természetes és a helyhez kötött lehetőséget kínál. Az itt készülő szoborművekből – a symposion alapszabályai szerint – a művész egyet a telepen hagy s ezekből lassan kibontakozik egy, a hegy oldalára, a bánya ormára települő szoborpark. A siklósi várbán létesülő kerámia-műhely a kísérletező, új technikákat, új formákat kereső alkotómunkára teremtett lehetőséget. Szívesen töltenek itt néhány hetet azok a keramikusok, akik saját műhelyükben az ilyen munka feltételeit nem tudják megteremteni, de azok is, akik gyárakban dolgoznak s ott a kötött napi munka mellett az új keresésére nem juthat idő.

Az alkotótelep munkáinak legjava a Janus Pannonius Múzeum kerámiagyűjteményét gyarapítja s egy későbbi, nemzetközi kerámiakiállítás alapját szolgálja. Jelenleg a symposion alkotásaiból és a kerámia biennálékon megszerzett művekből a siklósi várbán rendezett Modern Kerámia című kiállítás tájékoztató. – Talán érdemes még hozzátenni – hazánkban az élő, kortárs kerámiaművészet állandó kiállítása is csak itt, a siklósi várbán látható.